

De la Quadra¹ Bermeon 1784an idatzitako eskuizkribuak: I. *Doctrina christinaubarena*

GIDOR BILBAO
(EHU. Gasteiz)

Abstract

Nicolás Manuel de la Quadra Villalón was born in Bilbao in 1713. In the Carmelite convent of Markina there are two manuscripts signed by this friar in the Franciscan convent of Bermeo in 1784: Doctrina christinaubarena and Ejercicio santo de ayudar a bien morir. Doctrina christinaubarena, which is long compared to similar manuscripts of the same period, is not a translation of a foreign catechism, but a Basque version based on various sources. In Ejercicio santo de ayudar a bien morir, which includes some short clarification notes in Spanish, different types of prayers are offered in Basque for those who help those who are about to die. Although De la Quadra writes for all Basque speakers, he does so specially for those of the area of Bermeo, Mundaka and Almike. This manuscript thus constitutes the only evidence of the Basque spoken at that time in and around Bermeo. This first part includes the introduction and the edition of Doctrina christinaubarena. The second part will be devoted to the edition of Ejercicio santo de ayudar a bien morir.

1. Markinako eskuizkribuak

Hogei urte bete dira L. Akesolok (1978: 16) idazle honen berri eman zuenetik eta gero ere ez dute oihartzun handirik izan De la Quadraren liburu hauek.¹ Bi liburu ezagutzen ditugu bere lumaz idatziak:² *Doctrina Christinaubarena, eusqueraz apainduba, alic claru, eta ondoen, gaste, nai zarren probeburaco* eta *Ejercicio santo de ayudar a bien morir, compuesto y sacado de autores que aquí se citan*. Markinako fraile karmeldarren komentuan daude ezagutzen ditugun bi eskuizkribuak, moldiztegirako bezala txu-

(1) EHUK ordaindutako ikerketa proiektu baten barruan (UPV 033.130-HA005/98) egin ahal izan da lan hau. Ohar txiki honek ordainduko duena baino askoz handiagoa da Joseba Andoni Lakarra irakaslearekin dudaz zorra, bera baita eskuizkribuaren berri eman zidana eta lan osoa zuzendu duena.

(2) J. M. Rementeriarri esker ikusi ahal izan ditut eskuizkribuak eurak. Azkue Bibliotekako fotokopietan alboetako ohar batzuk baino ez dira galdu, garrantzirik gabekoak gainera. Kontuz, halere, *Ejercicio Santo*-ko lehenbiziko hiru orrialdeekin, fotokopien ordena aldatua baitago.

kun-txukun prestatuak biak formato beretsuan (15 x 20.5 cm. *Doctrina Christinaubarena*-ri dagokionean eta 14.5 x 19.5 cm. *Exercicio santo de ayudar a bien morir* deituko dugunaren kasuan). Ehun eta hogeita lau orrialde ditu zenbaturik lehenbizikoak, baina beste zortzi gehitu behar zaizkio izenburuari eta sarrera gisakoari dagokziona; ehun eta berrogeita zortzi dira *Exercicio*-arenak, hasieran zenbatu gabeko lauez gain.

Bere lumaz idatziak direla esan dugu bidenabar, eta ez dago gaizki esanda De la Quadrarena ez den beste izenik ez baitugu ezagutzen bi liburuoi lotuta eta bere buruarekin harro agertzen baita,³ behin baino gehiagotan, egin duen lanarengatik. Bestalde, zalantzarik gabe baieza dezakegu Markinako eskuizkribu biak oso-osorik idatzi dituela esku bakar batek, ohar eta guzti, eta XVIII. mendean idatzi ere, *letra española* izenaz ezagutzen den idazkera honen erabilera mende horretara mugatzen da eta. 1784. urtean Nicolás Manuel de la Quadra zituen 71 urteak dira arazo bakarra guk ezagutzen ditugun eskuizkribuak bere eskuz berak idatziak direla pentsatzeko, adin horretako gizonarena baino gazteagoarena iruditzen baitzaigu —eta iruditu baino ez diot— esku artean ditugun idazlerroen egilearen pultsua. Ez dugu, dena den, bestelako arrazoirik, kopiagile bat izanda ere, egileak idatzitakoa bere kabuz alda zezakeenik pentsatzeko.

2. Nicolas Manuel de la Quadra Villalon

Liburuaren izenburuari dagokion *Doctrina*-ko I. orrialdean honako hau irakurtzen dugu:

Bermeoko San Fraiscuban, fr. Nicolás Manuel de la Quadra. Urte 1784. ... No lo desprecie quien lo heredare, pues me ha costado buen trabajo, a los 72 años de edad.

VIII. orrialdean irakurleari zuzenduriko aurkezpena amaitzean eta doktrinaren azkeneko 123. orrialdean ere berriro izenpentzen du izen berarekin eta oraingoetan errubrika eta guztiz.

Exercicio-ko III. orrialdean ematen digu izen osoa:

... compuesto y sacado de autores que aquí se citan por Fr. Nicolás Manuel de la Quadra Montañó y Villa-Lón.

I.ean, berriz, doktrinakoa errepikatu baino ez du egiten, bide batez *Exercicio*-a data-tzeko datua ematen digularik:

... suplico a aquél en cuyas manos diere después de mi muerte este escrito, no lo desprecie ni lo trasmane, porque a la verdad no poco trabajo me ha costado a los setenta y dos años de mi edad...

(3) Ikus, besteak beste, Doc. I: «No lo desprecie quien lo heredare, pues me ha costado buen trabajo, a los 72 años de edad». Orobat Ex. I: «Interin suplico a aquél en cuyas manos diere después de mi muerte este escrito, no lo desprecie ni lo trasmane, porque a la verdad no poco trabajo me ha costado esta obra a los setenta y dos años de mi edad, a ruegos de amigos».

Qa. jartzen du errubrikarekin azken orrialdean.

Ez da asko gehiago idazle honen bizitzaz jakin ahal izan duguna. Ezagutzen zuen L. Akesolok De la Quadraen bataio agiria 1978. urtean bere lanen berri eman zigunean eta aurkitu dugu guk ere Bizkaiko Elizaren Artxibo Historikoan, Bilboko San Nicolás de Bari Parrokiako Bataio Liburu batean:⁴

En la yglesia Parroquial de Sn. Nicolas de la Villa de Vilbao, a veinte y quatro de Marzo de mil setecientos y treze años, yo Dn. Martin de Larragoiti Ariz y tovar, beneficia[do] y Cura Rector de dicha Parroquial, bautizé a un niño a quien le puse por nombre Nicolas Manuel, hijo legitimo de Dn. Nicolas Antonio de la Quadra, natural de Somorrostro, y D^a. Manuela de Villa Lon Jil, natural y vecina de Vilbao, Abuelos Paternos Miguel de la Quadra y Dª Cecilia de Montaña, naturales y vecinos de dicho Valle de Somorrostro. Maternos Manuel de Villa Lonjin, natural de la Villa de Villa lonjin, y Maria de Errecacoechea, natural de la Anteyglesia de Yurre y vecinos de la dicha Anteyglesia. Fueron Padrinos Dn. Antonio Bentura de la Riva y Dª Mª Francisca de Musaurieta, vecinos de Vilbao.

Dn. Martin de Larragoiti
Ariz y tovar.

Bilbon jaio zen, beraz, 1713. urtean eta liburuak idazterakoan ez zituen 72 urte, berak zioen moduan, 71 baizik. Izen osoa, oraingo ohituraren arabera, Nicolás Manuel de la Quadra Villalón Montaña Errekakoetxea izango litzateke, aitarengandik hartu baitzuen berak bigarren aipatzen zuen Montaña hori.

Senitartekoei dagokienean esan dezagun beste lau neba-arrebaren bataio agiriak ere badirela agiritegi berean:⁵ Antonio Joseph Honorio (1710-IV-26), Rafael Joseph (1719-X-20), Getrudiz Juliana (1722-II-10) eta Michaela Nicolasa (1724-X-30). Arreba bien heriotze agiriak ere hantxe daude, 1726-VIII-5ean eta 1800-XI-26an sinaturik.

Baiezta genezake, goiko agiriakin, 1710. urtetik 1726. urtera arteko bitartean behintzat Bilbon bizi izan zirela Nicolás Manuelen gurasoak. Aita, Nicolás Antonio, Somorrostroko semea zen —San Julián de Musquesekoa, Michaela Nicolasaren bataio agiriak zehazten duenetik— eta hangoak zituen aitaren aldeko aitita-amamak ere, Miguel eta Cecilia. Deitura biak dira, gainera, alde hartako jator-jatorrak. Ez da ezinezkoa, orain gauza ziurtzat ezin esan dezakegunean ere, *Auñamendi* eta *Espasa-Calpe*

(4) Bizkaiko Elizaren Artxibo Historikoa: Bilbao - San Nicolás de Bari. Libro de Bautizados N. 5A. fol. 228 atz.- 229. Mikrofilmaren signatura: 76001 / 9-101 / 3-I.

(5) Antonio Joseph Honorioaren bataio agiria, Nicolás Manuelenaren liburu eta mikrofilm berean, 184. orrialdean. Beste neba-arreben bataio agiriak: Bizkaiko Elizaren Artxibo Historikoa, Bilbao - San Nicolás de Bari, Libro de bautizados N. 1, mikrofilmaren signatura 76001 / 9-101 / 4-I. fol. 8 atz. - 9, 30 atz. eta 62 atz. - 63. Arreben heriotze agiriak: Bizkaiko Elizaren Artxibo Historikoa, Bilbao - San Nicolás de Bari, Libro 2º de Finados, mikrofilmaren signatura 76001 / 9-108 / 8-II, fol. 56 atz. eta 126.

entziklopediek⁶ aipatzen duten garai hartako pintorea eta gure idazlearen aita bat izatea. Ama, Manuela, Bilbokoa zen, aita jatorriz Villalónek⁷ eta ama Igorrek⁸oa bazituen ere. Nicolás Manuelen bataio agiria da amaren aldeko aitita-amamak Igorren bizi zirela dioen bakarra, beste guztiek, lehenagokoen eta gerokoen, Bilboko biztanle bezala agertzen baitituzte.

Gutxi da hemendik aurrera fr. De la Quadrari buruz gehi dezakeguna. Frantzizkotarra zen, itxuraz, Bermeoko frantzizkotarren komentuan sinatzen baitu bere *Doctrina*. Baina, harrigarri gertatzen bada ere, ez da inondik inora ere agertzen frantzizkotarren agirien artean Nicolás Manuel honen aipamenik. Aita Cándido Zubizarretak aztertu ditu XVIII. mendean Kantauri Probintzian izandako izendapen, batzar eta bestelakoen berriak eta ez du ezer aurkitu. Aita Hilario Barrenak arakatu du Bermeoko komentuan dagoen *Necrología* edo hildako fraileen liburua eta hor ere ez da 1556. urtetik honako fraile zerrendan agertzen. Aita Juan Ruiz Larrinaga kronikagile frantzizkotarraren paperetan ere ez dago Nicolás Manuel de la Quadraren aipamenik, fr. Angel Uribek jakinarazi didanez. Bilboko semea izanik, Bilboko San Francisco Komentuan egingo zuen, ziurrenik, bere frailetzarako sarrera baina zoritxarrez galduta dago hango sarrera liburua. Bermeoko Udal Agiritegian eta Parrokietakoetan ere bilatu dugu, badaezpada, eta ez dago haren arrastorik.

Berak idatzitakoa ere ez zaigu oso lagungarri De la Quadraren bizitzaren berri izateko. *Exercicio*-ko azken orrialdeetako «Al aficionado» izenburupeko oharretan ontsa hiltzen laguntzeko kontuetan aritua bezala aurkezten du bere burua: «y se tiene de experiencia» (Ex. 128), «se ven y se han visto, que bien lo puedo decir» (Ex. 137), «Hablo de experiencia» (Ex. 140, ezk.a.), «receta (...) que la he usado.» (Ex. 146).

Herritarren hizkerari buruz esaten duenetik badirudi herririk herri ibilia zela eta ezagun zituela lekuan lekuko hiztunak:

... porque sabido es y deberás saber que en sola la distancia de una o dos leguas ay diferencia notable —quasi— en los finales, dejos, tonillos, suavidad y aspereza en el hablar de este dialecto. V. g. dizen unos *essaeban*, y otros *essaeguiyê*, ... y todos —siendo puros bascongados, que de éstos hablo y para éstos se ha hecho esta obrilla— entenderán de cualquiera de los modos dichos, pues los tales caen luego en la cuenta de lo que quiere decir el término y relato que se les haze. (Ex. 113).

Edozein frailek izaten ez zuen garizumako azterketak egiteko baimena zuela ere badakigu berak idatzitakotik:

(6) *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, Diccionario, s.v. *Cuadra*, 309. or.: «Cuadra, Nicolás Antonio. Pintor del s. XVIII». *Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana*, s.v. *Quadra*, 803. or.: «Quadra, Nicolás Antonio. Pintor español, n. en Vizcaya y establecido en Bilbao, que floreció a fines del s. XVII. Fue artista distinguidísimo y de su pincel se conocen las siguientes obras: *Retrato de un obispo* (antiguo convento del Carmen, Madrid) y el cuadro grande historiado de *San Juan de Ortego* (Catedral de Burgos), varios cuadros colocados en la capilla de Sta. Catalina de la misma iglesia. Sábese que ejecutó 24 cuadros para el claustro del convento de San Antonio de Vitoria».

(7) Valladolideko herri bat da Villalón de Campos.

... bada ez guichitan icusita daucat garizuma santaco examinetan ascoren laburtasun edo ezjaquite negargarrijac. (Doc. 123).

3. *Doctrina Christinaubarena*

Izen bat baino gehiago aurkitzen dugu eskuizkribuan doktrina liburuari deituko. Doktrina bera hasten den lekuan, zenbaturiko lehenbiziko orrialdean, honako hau irakurtzen da:

Jesus, Maria, Josef. Doctrina edo Cristinaubaren Jaquinvidea.

Laruzko azalaren bizkarrean gaztelaniaz idatzi du norbaitek *Doctrina Christiana en Bascuenze*, baina ez dakigu esku bera ala beste bat izan den eta ez digu, beraz, fida-garritasun handirik eskaintzen.

I. orrialdea da berariaz izenburuari, egileari eta halako argibideei eskainitakoa eta hemengoa da, agian, laburrean hartuta, liburua izendatzeko erabil dezakegun izena: *Doctrina Christinaubarena*. Lehenengo orrialde honen ondoren, beste sei datoz, gaztelaniaz idatzita, *Al amado lector de esta obrilla* izenburupean, bere lanari buruzko zenbait argitasun eta justifikazio emanez, hizkuntzaren eta batez ere doktrina eta doktrinagintzaren garrantziaren inguruan.

Doktrinari dagokiona, 122 orrialde, euskara hutsez idatzita dago, alboetako gaztelaniazko eta latinezko ohar txo batzuk ezik. Lau zatitan emango digula dio hasieran (Doc. iv) baina sei ere badira azkenean idatzi dituen atalak:

1. 1-12 orr.:
Doctrina edo Cristinaubaren Jaquinvidea.
Oinarrizko otoiitz eta jakin beharrekoak dakartza: Aitiaren, Pater Noster, Hamar aginduak...
2. 13-18 orr.:
Doctrina edo Jaquinvidearen sarzayera.
Galdera-erantzunen sistemaz azaltzen ditu doktrinako arazorik oinarritzkoenak: kristaua zer den, gurutze santuaren seinalea, Aitaren egitea...
3. 18-35 orr.:
Doctrinaco lelengo zatiya.
Eta da doctrina gustiyen fundamentuba.
Galdera-erantzunen sistema.
4. 35-46 orr.:
Doctrinaco vigarren zati edo partea.
Eta da ze oraciño eguin edo essango dogun.
Galdera-erantzunen sistema.
5. 46-70 orr.:
Doctrinaren irugarren zatiya.
Zer obrau edo eguingo dogun.
Galdera-erantzunen sistema.

6. 71-122 orr.:

Doctrinaren laugarren zatija.

Zer errecibidu edo artungo dogun.

Galdera-erantzunen sistema 109. orrialdera arte; gero otoitzak datoz.

Beste orrialde bitan (Doc. 122-123: *Acabera doctrineena*) hizkuntza eta helburuei buruzko iruzkin laburra dator euskaraz. Bukatzeko 124. orrialdean gaztelaniaz egiten du jakin beharrekoa denari buruzko azken ohar bat. Bere garaikoen aldean luzea, ez da inongo erdal doktrinaren itzulpena, handik eta hemendik ikasita zekienaren moldaketa baino, berak aitortzen digunez:

Queda dicho que esta obrilla ... irá repartida en quatro partes por preguntas y respuestas, ya brebes, ya algo largas por adaptarme a la inteligencia; y a más va escrita con algún cuidado, sacada de autores ... (Doc. iv).

Exercicio Santo-an ez bezala, testu barruko oharrak euskaraz idatzita daude guztiguztiak, bai eta alboetako asko ere.

4. *Exercicio santo de ayudar a bien morir*

Doktrina bezala inoren aginduz edo behintzat eskariz⁸ egindako liburu hau ere ez da oso-osoan beste baten itzulpena, liburu batetik eta bestetik hartutakoa, ikasia eta asmatuaren moldaketa baino:

... compuesto y sacado de autores que aquí se citan. (Ex. iii).

Bada hala ere, ezberdintasun bat: gaztelaniaz idatzita dago, izenburua bezala, liburuaren zati handi bat. Otoitzak eta jakulatoriak —eta hauek betetzen dute liburuaren zatirik handiena— euskaraz daude ia guztiak, latinez dagoenen bat kenduta, baina oharrak eta argibideak gaztelania hutsez idatzita daude:

Exercicio caritatibo y santo de ayudar a bien morir, en dialecto vascongado, en estylo claro y usual de este M.N. y M. Leal Señorío de Viscaya. Nota que para más pronta inteligencia de lo que se busca y pretende decir van en romanze los títulos de capítulos y párrafos de este librito y al último en cap. 14, varias e importantes advertencias al que esto exerciere. (Ex. 1).

Berez liburua hauxe berau baino ez da: hiltzeko dagoenari laguntzera doanarentzat era guztietako eta egoera guztietarako otoitz eta jakulatoriak euskaraz, tartean gaztelaniazko argibide laburrak dituztela. Aipatu 14. kapituluak azken 37 orrialdeak oso-osorik betetzen ditu.

5. XVIII. mende amaierako mendebaleko euskara

Mendebaleko euskararentzat tarteko une batean kokatu beharra dugu 1784. urtean idatzitako bi liburu hauek. XVIII. mendearen azken urteetakoak izaki, Larramendiren *Diccionario Trilingüe* delakoa argitaratu ondoren baina andoaindarraren eraginak men-

(8) Ikus Doc. iv-v: «... porque así se pidió se dispusiera». Ikus halaber Ex. I: «... a ruegos de amigos».

debaleko testuak oso-osorik hartu baino lehen idatzi zituen De la Quadrak. Literatur bizkaiera aipatzeko ere goizegi da, noski, Mogel eta Añibarro buru zituen idazle taldearen lanek argia ikusi aurretik.

Leku bat baino gehiagotan idazten du Nicolás Manuelek hizkuntzari buruz. Ikus ditzagun denak batera:

... en dialecto vascongado, en estylo claro y usual de este M.N. y M. Leal Señorío de Viscaya. (Ex. 1).

... Eusqueraz apainduba, alic claru eta ondoen ... (Doc. i).

y a más va escrita con algún cuidado, sacada de autores y en vascuenze usual y tribal de este recinto de Bermeo, Mundaca, Albóniga, etc. en términos usuales patrióticos y significativos con que se explican y dan a entender en sus conversaciones, ya porque así se pidió se dispusiera y ya por el útil que de ello se origina; y en quanto en mí dependa,⁹ desprecio el decir no va en términos que en todo el recinto de Viscaya entiendan, porque si solo vascuenze saben entenderán con cortíssima diferencia todo, a más de que si así avíamos de escribir, era necesario escribir para cada lugar, villa, etc. (Doc. iv-v).

Noc edo noc essango dau doctrina onetaco eusquera modubagaitic verba nai itz emen ifinijac eztiriala vere gustuocac, bai eta itauna da eranzuteac diriala batzuc laburrac, beste batzuc luceeguijac, eta beste onelaco essaquera asco.

Orra bada alacoari, asserracunza baga, eranzun biar jacala derichat. Zariana zariala notadun adisquide maitea: bateti, libruhu au eguin edo atera da eusquera modu au adituten daben lecuraco; bestetic, alan vere contentu ez bazara, ichi eguijozu alaco essacunai edo, ceure parcacinoagaz, barriquetai eta para zaitte sosiegu onian eguitera onelaco libruhu obe bat Viscaico erri da lecu gustijetan adituco deutzubena ciur da garbiro. Eta alaco mirarija asmau da apainduten badozu, emongo jatzuz oparo da millarez ezquerrac. Baña assago, neure ustetan, ibilico zara onelaco eguiteetaric, bada aguertu ezquero ascoren artera ateraco deutzez utzunac zeuc uste dozun baño guejago. Eguija da, errazoa baga, zerren gustijen eusquera moduban escribietaco, erri bacochendaco biarco lizate apartee libru barri bat.

Badaquit, bai, au nigaz jasoco dala ... (Doc. 122-123).

Tanpoco están todos versados en hablar corrientemente el dialecto bascongado [*ezkerreko alboan*: y ni aún en leer *per non usum*. Hágase a ello, etc..], por lo que, sea sacerdote, sea lego, puede por lo aquí puesto socorrer y aprovechar mucho a los ya constituídos en los apuros de aver de morir leyéndoles —si gustan— por este escrito los afectos y jaculatorias que su afición elija en el discurso de él, pues se ha procurado usar de un estilo y términos usuales y más adaptados al bascuente de este recinto de Viscaya [*eskuineko alboan*: Máxime Berm., Mund. etc.].

(9) Ikus edizioko oharra.

Prudente lector, ni deberás atildar en si los términos que aquí están puestos acaban de esta o de otra suerte, porque sabido es y deberás saber que en sola la distancia de una o dos leguas ay diferencia notable —quasi— en los finales, dejos, tonillos, suavidad y aspereza en el hablar de este dialecto. V. g. dizen unos *essaeban*, otros *essaeguiyê*; unos pronuncian *Jangoicoa*, *acabauzan*, *mortala*, *erredimidu guenduzan*, y otros assí: *Jaungoicoa*, *amaituzan*, *ilcorra*, *erosi guenduzan*, etc. y todos —siendo puros bascongados, que de éstos hablo y para éstos se ha hecho esta obrilla— entenderán de cualquiera de los modos dichos, pues los tales luego caen en la cuenta de lo que quiere decir el término y relato que se les haze. Y assí, si nos avíamos de obligar a escribir al uso de todas tierras y parages de solo Viscaya, eran precisos muchos libros distintos —en lo accidental, no en lo sustancial— para la satisfacción de muchas anteyglesias y villas. Lo mismo pudiera decir del romanze o castellano como se ve en Castilla, Andalucía, etc. y sin embargo se entienden linda y recíprocamente.

Y sobre todo, lector carísimo, si este estilo no te place, usa del tuyo, de tu tonillo y gracejo, de los términos patrios que supieres y cata aquí todo compuesto, pues en lo demás aquí tienes suficientes párrafos y materiales para acomodarlos y guisarlos a tu beneplácito y moda.

Y aún si me dizes, advertido lector, que algunos nombres y verbos te sueñan a romanze, latín, etc. responderte he que no sé si el latín o romanze los hurtó o tomó del bascuense. Porque mira *hamuba*, en bascuense significa *anzuelo*; *hamus* en latín significa lo mismo; y ¿qué sabemos si el latín lo tomó del vascuense? Mira o lee, si gustas, la respuesta de esto adequadísimamente en el Diccionario del docto P. Larramendi, jesuita, a Cap^o. 18, § 25 y 27, Seg^o med^o etc. (Ex. 112-114).

Ez dira esaten dituen guztiak behin irakurtzearekin ulertzeoak, baina batekin eta bestearekin atera daiteke zenbait ondorio garbi:

1. Argi eta garbi bereizten ditu oinarrizkoa dena, hizkuntza bakar bat izatea, eta azalekoa (fonetismoak, zenbait hitz ezberdin...).
2. Ezinezkoa da, gure idazlearen ustetan, guztiak hitz egiten duten moduan idaztea, baina ez da hain zaila euskaldun jatorrek hizkera batekoa nahiz bestekoa ulertzea.
3. Euskaldun jator ororentzat idazten du De la Quadrak, baina bereziki, hala eskaru diotelako, Bermeo, Mundaka, Almike... aldekoentzat.

Honaino idazleak berak dioena. Larramendi aipatzea ere ez da besterik gabe pasatzen uztekoa, honen lana ezaguna zuela De la Quadrak agertzen baitigu, eraginaren norainokoa zehaztea eginkizun geratzen bada ere, hala hiztegiari begira nola idaztan-kerari adi. Honekin batera ekar dezagun hona *Doctrina*-ko 15. orrialdeko albo batean egindako oharra:

Astet. en bascuense dize con dos, pero no assí.

Daukagun aipamen bakarra berau izaki, ez da erraza eskuartean zuen Asteteren itzulpena zein zen zehaztea eta honen eragina norainokoa izan den aztertzea, baina ezta agian ezinezkoa ere. 1763ko Olaetxearena, 1731/1758ko Arzadunena, 1760/1765eko Kardaberazena edo are 1747ko Burgosko Dotrina izan litezke leku eta denbora hur-biltasunagatik hautagai onak, lauetan esaten baita aitiaren egitea eskuineko *bi* hatze-kin gurutzeta egiten dela.

Garai hartan Bermeo inguruan hitz egiten zen euskararen lekuko bakarra berau dugu tamalez, erkatzeko testu berririk aurkitzen ez dugun bitartean behintzat. Luzaro ibili gara 1780. urtean Bilbon argitaratu zen liburutxo baten atzetik,¹⁰ Lacombe-k 1910. urtean RIEVen atera zuen ohar bibliografikoak De la Quadraren *Doctrina* eta *Exercicio Santo*-a baino lau urte lehenago Bermeo ingururako «devoto batec» idatzitako liburua aurkezten baitigu. Egilearen izenik gabea argitaratua izaki, ezin dugu baztertu De la Quadrak zerikusia izatea Vinsonek 119. zenbakiarekin bil-tzen duen *Errosariyo edo Coroa Santua* honekin, batez ere «San Francisco Bermeoco Venerable Irugarren Orden daco» apaindua izan zela dakigunean. Garrantzizko tes-tua izango da, dena dela, aurkituez gero, mendebaleko euskararen historiarako.

Grafia eta fonetikari dagokienean sistematikotasunik eza da nagusi. Txistukari apikari eta bizkarkarien arteko bereizketa galdua da eta otu ahala nahasten ditu <s>, <ss> eta <z>, <c> garaiko ohituren arabera. Palatalarentzat ere ez du zeinu berezirik eta nahiko du, ustez, aurretik <i-> gehitzea: <is>, <iss>, <iz>. Afrikatuekin frika-riekin bezala jokatzten du <ts> eta <tz> nahasiz, afrikatu palatalarentzat <ch> utzita. *n* eta *r*-ren ondoren ez du sekula afrikaturik markatzen. Gutxienez lau bider, frikaria dago afrikatuaren lekuan: *aguintarizas* Doc. 52, *jazi* Ex. 5, *arrauzza* Doc. 68, 69.

Alboko eta sudurkarien palataltasuna ere ez du beti markatzen.

<^> zeinua agertzen du batzuetan, gutxitan egia esan: *bedeicatuba* (Doc. 2), *ordêa* (Doc. 7), *emô* (Doc. 11, Ex. 45), *belatúbico* (Doc. 12), *eurê* (Doc. 54), *confessiôan* (Doc. 56), *eguitê* (Doc. 86), *êta* (Ex. 4), *ênda* (Ex. 15), *urtê* (Ex. 80), *satisfaciôraco* (Ex. 94), *essaeguiyê* (Ex. 113).¹¹

<nn> eta <n-n> zeinuak ere badarabiltza hiru-lau aldiz (*ezinna* (Doc. 103), *egonnagaz* (Ex. 52), *edozein-nec* (Doc. 60), *dabenen-nac* (Ex. 98), *zeinmagaz* (Ex. 119)...), baina arrazoi berezirik baldin bada, guk ez dakigu zein den.

<b> eta <v> ere biak darabiltza bereizi gabe, ohi bezala etimologia eta sasietimologia batzuk errespetatuz. Zalantzazkoa dugu *batiba* (Doc. 7, 74) eta *bativa*-ren kasua (Doc. 32, 74), ez baitakigu 'bataio' esateko beste inon aurkitu ez dugun /bati-ba/ den ala De la Quadrak beste inon egin ez duen moduan /w/ bokalerdiarentzat dauden bigarren <b> eta <v>.

(10) Ez dugu oraindik liburutxo hau aurkitzeko itxaropena galdu. Izenburu osoarentzako ikus Lacombe 1910: «*Errosariyo edo Coroa Santuban ofreciduco dirian misterioac saspi dolorosoac. Saspi gozozoac. Saspi gloriosoac. Errepartiduric guero essatendan moduban. Via crucis, edo Vide Sagrduba (sic) Calvriyoco (sic) Pausuben Ofrecimentuac. Acto, edo eguite, Fede, Esperanza, eta Cavidadecoac. Devoto batec, gustiyac, apaindubac San Francisco Bermeoco, Venerable Irugarren Orden daco, seinnec salduten daben libruchu au. Bilboco Urian 1780.*» Ikus orobat Uriartek Bonaparterri bidali gutunetan 1, 5, 8, 23, 32 eta 33.ak (Ruiz de Larrínaga 1954-1958).

(11) Ez dakigu zer adierazten duen zeinu honek *naïzu* forman (Ex. 55). Behin eta berriro erabiltzen da orobat *Exercicio-an ô* heiaigorazkoan.

Hiru aldiz gutxienez aurkitu dugu <qu> taldea, *-(k)era* atzizkiarekin beti: *egocquera* (Ex. 50), *eguicqueran* (Ex. 20), *igocquera* (Ex. 95).

Beste hiru bider darabil <qua>, /kua/ balioarekin, beti *Pasqua* hitzean (Doc. 6, 66, 67), ziurrenik zantzu etimologiko gisa.

Hiru lekutan (*jagetan* Doc. 51, *anagea* Ex. 30 eta *anage* Ex. 99) erabiltzen du <g>, ustez, beste batzuetan <(i)j> nahiz <(i)y>-rekin markatzen duen txistukari ahostuna edo adierazteko.¹²

Grafia hutsarekin zerikusia duen kontua da letra larria denean, salbuespenak salbuespen, <i>-ren lekua hartzen duen <Y>-rena.

Hurrengo mendean Añibarro eta Mogelen arteko mugak ezartzeko hain garrantzizkoa izango den bokal arteko fonetikaren alorrean ere ez du aurrez erabakitako jokaera baten arabera idazten. De Rijk-en “izenak” erabiliz (De Rijk 1970), esan dezagun bazekiela De la Quadrak —agian hobe “De la Quadraren euskarak”— *Raa*, *Riy*, *Ruw*, *Rea*, *Roa* erregelak erabiltzen; baina, esan bezala, ez dira gauzatzen gauza daitezkeen leku guztietan. *Rao*, *Rui* eta *Ras* erregelak, berriz, zeharo ezezagun zaizkio. Aipatzekoa da gaurko Bermeoko kaleko eta portuko euskararen aldean ezberdintasun nabarmena, orain ez baita sekula *Ruw* erregela erabiltzen, *Rui* berriz beti; ezin da ahaztu, gainera, José Antonio Uriarteren 1861.eko datuei kasu eginez gero orduan ere ez zela Bermeo aldean *Ruw* erregela gauzatzen, ez eta De la Quadraren amaren Igorreko euskararen ere.

Metatesien ugaritasuna da fonetikarekin zerikusia duen beste fenomeno bat: *trucu*, *trope-*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *subrebijo*, *virnague*, *posilbe...* Aipagarria da guztietan duela zerikusia *muta cum liquida* multzoekin. Esan dezagun bidenabar entzuten direla forma hauetako batzuk gaur ere Bermeo aldean.

Morfologiako ezaugarriei begirada arin bat emanik esan daiteke zenbait berrikuntzaren ondoan arkaismoak ere badirela. Ez ditugu denak hona ekarriko, hurrengo atalean ikus baitaitezke, baina bai ezaugarri batzuk hizkuntzaren nondik norakoaren erakusgarri.

Dagoeneko galdua dugun -REAN(IK) ablatiboaren arrasto batzuk geratzen dira: *crucerianic*, *istanterianic*, *gorputzerianic*, *alturianic*. Behin baino gehiagotan daramate izen propioek mugatzailea: *Jesucristoaren*, *Jesusa*, *Aitia*, *San Fraiscuban*. Badago mugatu hurbilaren erabilera bitxi bat ere: *emen beon*, *mundubon* ‘mundu honetan’, *cruze santubon* ‘gurutze santu honetan’... Bi aldiz aurkitu dut¹³ X-EGAZ Y egitura bi izen edo IS lotzeko:

eguingo dozus-zala baqueac neugaz justicija divinoaren artian (Ex. 56)
 eguin biar dozus, santu baquetzuba, oneicaz neure artian baqueac (Ex. 62).

Aditzetan, pertsona sistema gaurkoa bada ere, geratzen dira arkaismo bezala 2. pertsonetan formaz singular baina esanahiz pluralak direnak; behin izan ezik (Ex. 82) beste guztietan *iruroc* (edo hiru pertsona izen, Ex. 61) da subjektua:

(12) Ez ahaztu, dena den, Txorierrin eta Arratian /anaʎe/ ebakera entzuten dela, eta De la Quadraren amaren ama Igorrekoa zela.

(13) Aspaldi aurkituak zituen Joseba A. Lakarrak (1983).

allega zaites iruroc neugana (Ex. 26).
 Jesus, Maria, Josef, valija zaquidaz (Ex. 61).
 iruroc zagoz ceruco estradu andijetan (Ex. 62).
 vizi da egon zinian iruroc (Ex. 66).
 munduco criatura gustijac, arren, etorri zaquidaz (Ex. 82).

Nahikotxo darabiltza *eroan* eta *joan* aditzak ohiturazkotasuna adierazteko laguntzaile gisa:

cristinau onac eguin daroen leguez (Doc. 18).
 diadar eguin daroa (Doc. 78).
 Ceinzuc guejago euqui daroe erruba? (Doc. 78).
 Jaso doa (Doc. 58).
 essan doan leguez (Doc. 58).
 jasso doan leguez (Doc. 58, 91).
 zer jasso doan (Doc. 66).
 quea aizien bulzadiagaz baperestu doan leguez (Ex. 48).

Baldintzetan aditz nagusia aspektu ezburutuarekin dutelarik gaurko Bermeoko hizkeran gogor egiten zaizkigun egiturak ere badira:

Ai Jauna, urtuten baninz odolesco negar anpulumetan! (Ex. 15).
 Gura neunque, Jauna, zatitu, erdiratuten balisat neure vijotza (Ex. 76).

Sarri darabil prolatibozko *-tzat* desinentzia helburuzko perpausetan: *azi daguijen-zat* (Doc. 101), *euqui daigunzat* (Doc. 38).

Hona hemen futuroko inperatiboan diren aditz batzuk: *aditu beique* (Doc. 122), *maite izan eiquezu* (Doc. 54), *Ez eiquezu ichi... ni Zeugañic apartetia* (Doc. 118).

Gaur egun arte Bermeoko baserrietako euskaran gorde den NORK adizkiko 3. pertsona pluralaren -DE atzikia sistematikotasunez darabil De la Quadrak aditzak erlatibozko -N ere badaukanean:

declarauco dabe biar daudenac (Doc. 80).

Ziurrenik analogiaz asmatutako aditzak dira *libradu nagui* (Ex. 39) eta *inguiratu zaguiz* (Ex. 99), *estutu zaguiz* (Ex. 100)...

Liburuen tamainu txikia kontuan izanik, aberatsa da hiztegia, berez erlijiozko gaia mugatua izan arren batez ere *Doctrina*-ko azalpenetan eremu zabalagoetara hedatzen da eta. Ez da hau lekuri aproposena hitz zerrenda luzeak aurkezteko (ikus hurrengo atala), baina esan dezagun badirela mendebaleko testuetan lehenbiziko aldiz agertzen diren hitzak, *Orotariko Euskal Hiztegiak* bildu ez zituen hitz jatorrak (adibidez *gurlu* 'girgilu') eta baita oraindik orain ere Bermeon —eta ziurrenik ez beste leku askotan— erabiltzen ditugunak, tartean bitxikeriaren bat ere badelarik.

Egungo irakurleari gogor egiten zaion hitz ordenaz idazten du De la Quadrak behin baino gehiagotan:

Zubi amar arcu daucana (Doc. 48).
 Eta onec modu guzur essateco bijoc pecatu dira? (Doc. 61).

Vi neure beguijac (Ex. 29).

Zara Jaun gustiz amoroso eta poderosoa (Ex. 13).

Cer emen escatuten dogu? (Doc. 38).

6. De la Quadraren euskararen jakingarri batzuk

Hurrenkera alfabetikoan emango ditugu,¹⁴ lore sorta moduan, De la Quadraren euskara aztertzean aurkitu ditugun ezaugarri jakingarri batzuk. Geure erabakimenez eginiko hautaketa da, bere alde on eta txarrekin (txarrena, jakina, gure ezjakintasunaren edo arreta eskasaren erruz gauza garrantzitsuez ez ohartzea). Batez ere hizkuntzaren historiaren eta dialektologiaren aldetik interesgarri iruditu zaizkigun gertakizunak nabarmentzen ahalegindu gara, testu barruko bilaketak eginez eta, azpimarragarri iruditu zaigunean, egungo Bermeoko euskararekin alderatuz.

-aa-, -oo-: Hitz barruko *-aa-* aurkitu dugunean hiperzuzenketaren ondorio izan litekeela uste dugu: *campaac* (Doc. 11), *santaan* (Doc. 10, Ex. 13), *banaan* (Doc. 20, 35) (baina *banan* Doc. 109), *(h)echaaz* (Doc. 76, 78), *vitaartu* 'bitartekari izan' (Ex. 106). Birritan aurkitu dugu *-oo-*: *iragooco* (Ex. 98) eta *atoo* (Ex. 29).

aberatz: 'garesti'. Behin aurkitu dugu esanahi honekin: «erredimidu (erosi) zenduban odol preciosoaren costu aberatz parebacoagaz» Ex. 29.

acabera: 'amaiera'. Gehien (*passim*) darabilen hitza *akabu* da, baina zazpi bider aurkitu dugu *acabera* ere. *Amaitu* aditza bost bider aurkitu dugu, baina behin ere ez aditz honetatik eratorritako izenik. *Acabau* aditza ordea ez du De la Quadrak behin ere erabiltzen, ezagutu arren: «unos pronuncian... *acabauzan*... y otros assí: ... *amaituzan*». Ex. 113.

acorda: 'gogoratu', 'oroitu'. Aditza iragangaitza da: «acorda gaitean ceruban dagoanagaz» Doc. 45, «acorda zaitez ceinbat costa nichacan» Doc. 55, «acorda zaitez nigaz» Ex. 69, «Zeugaz acordetaco» Ex. 69. Honen eratorriak dira *acordagarri* 'oroigarri' (Doc. 65, Ex. 36) eta *acordu* 'oroipen, oroitzatza' (Doc. 65, 88, Ex. 26). *Gomutatu* ere sarri darabil De la Quadrak (ikus s.v.). Gaur Bermeon *acorda* erabiltzen da esanahi honekin.

achina: 'antzina'. Behin *achina* (Doc. 50) eta hiru bider *anchina* (Doc. 28, 47, Ex. 104).

adjutu: 'egoki'. Doc. 65. «edozein oraciño devoto da ona, baña adjutubena eta benetaco mesan da Jesucristoaren passioi eta erijotzen acordu edo consideraciñoa».

-agoen: '-en' superlatiboa. Behin aurkitu dugu konparatzaile ezaugarriaren gainetik ezarrita superlatiboaren ezaugarria, superlatibo erlatiboa adierazteko. «Baita emonaz... labore charragoenetaric» Doc. 70.

aguin: 'gutxi gora behera'. «egon dalaco preso amabi ilabete aguin» Doc. 66.

aguintau: 'agindu', 'agintari izan'. «Aguintau, erreinau daguijala Jangoicoac» Doc. 38.

(14) Eskuizkribuko grafiarekin eman ditugu sarretak. Kontuan hartu hau bilaketetan, *ciur* esatera-ko, *c-* letrari dagokion lekuan izango baita eta ez *z-* letrari dagokionean.

- ain*: 'hain', gazt. 'tal'. Egun iraun duen esanahia (gazt. 'tan') ugariena bada ere, lau lekukotasun aurkitu ditugu beste honekin. «Baña ez vildurrescoagaz, atricinoagaz bacarric, confessau baga, vada ain baga ezta paretan Jangoicoen gracijan» Doc. 85, «ez igarotia v. g. ain caleti edo atarteti, ez sartuteco ain hechean, ez verba eguiteco ain hembragaz» Doc. 94.
- aitia*: 'aita'. Doc. 22 (6), 24 (3), 26, 29, 30, 95, 96, Ex. 37, 72, 104. Hamazazpi bider aurkitu dugu mugatzailearekin (*aitiarena* seinalea kontatu gabe). Ikus baita *Jesucristoa*, *Jesusa* eta *San Fraiscuba*.
- aitzitic*: 'aitzitik'. «Eztau ucatu Aitiaren, Semiaren da Espiritu Santuben fedia, bai aitzitic sinistu ditu fedeco gausac sendaro» Ex. 104.
- alassoco*: 'halako, halakoxe'. «Eta alan emon eguijozu neure gorputz eta arimiari alassoco garbitassuna» Doc. 116. Behin bakarrik aurkitu dugu.
- aldebatara*: 'aldi berean'. Lau bider: Doc. 75, 76, 78, 86. Adibidez «hecharen dala ura buruti bera, aldebatara essanaz claru eta ondo eta oso osoan verba onec» Doc. 75. Gaur ere Bermeon *aldabatara* da adiera honekin erabiltzen den esakune bakarra.
- ale / -al*: Behin baino gehiagotan *-le* amaiera gogokoago du De la Quadrak: *oficiale* (Doc. 68, 69 bir.), *portale* (Ex. 40), *tribunale* (Ex. 78), *virginale* (Ex. 19, 40) eta *originale* (Ex. 21, 25, 60) baina *originala* (Doc. 74 hiru). Gaurko Bermeoko euskaran bizirik da *portale*, hiribilduaren harresiko ateak aipatzeko.
- allega*: 'heldu', 'hurbildu'. «Jesus, Maria eta Jose, zeuben ondo biarrecoa nago, allega zaites iruroc neugana enda betetu eguidazube neure vijotza dolores eta damu benetacoz neure Jangoico on ona ofendidubagaitic. Allega zaites iruroc eta sendatu naizube fedean, esperanza da Jangoicoen amudijo sindoan» Ex. 26. Gaur egun Bermeon *allega* aditza da 'heldu, iritsi' esateko erabiltzen den bakarra. De la Quadraren euskaran *eldu* aurkitzen da behin eta berriro, eta *allega* aditzaren lekukotasun bakarrak ez du zentzu berdin-berdina, 'heldu eta hurbildu' edo esan nahi baitu.
- amaeca*: 'hamaika'. Doc. 68.
- amarrenac*: 'hamarrenak'. Doc. 6, 69. Behin *amerrenac* (Doc. 70). Adibidez, «amarrenac eta primizijac Jangoicoen Eleiziari suzen paguetia» Doc. 6.
- amen*: 'hemen'. Hogeita sei aldiz dago *emen*, eta behin aurkitu dugu gaur Bermeon erabiltzen dan *amen* forma: «Zeure piedade andijac alan gura izanic nago oe onetan zeure vorondate santuben erregalubagaz. Amen, bada, egon nadila, alan gura dabelaco verorren magestadeac» Ex. 27. Baina ez da ezinezkoa 'amen, halabiz' zentzua ulertzea ere.
- amudi(j)o*: 'amodio'. Beti *amu-*, ia beti *amudijo*, eta noiz edo noiz *amudio*; behin ere ez *amo-*.
- angueru*: 'aingeru'. *Passim*. Lau bider bakarrik aurkitu dugu *-i-* hartu duen forma berria (*aingeru* Doc. 8 bir., 11, 12).
- aprostu*: 'apostolu'. Hamar bider aurkitu dugu *apostolu* forma, eta hamaika *aprostu* (Doc. 19 (hiru), 37, 98, Ex. 41, 78, 103, 105, 106 bir.). Adibidez, «Amabi aprostubac apaindu eta essa euden» Doc. 19.

arduroso: 'arduratsu'. Doc. 87 bir., 89. Ikus baita *pisoso*.

-arren: 'nahiz eta' / '-gatik'. Behin gutxienez esanahi kontzesiboa du aditz izenari erantsita: «Ze obligacino dauco? Isilic egotia apurric essan edo zalatu baga inundi vere, milla zati eguitarren» Doc. 91. Gainerakoetan (*passim*) partizipioarekin adierazten da kontzesiboa, eta aditz izenarekin kausala. Zazpi bider (Doc. 111, Ex. 9, 27, 37, 39, 40, 84) erabili da *amorearren* esapidean.

asayera: 'hasiera'. Behin aurkitu dugu *asayera* (Ex. 19), bi bider *as(s)iera* (Doc. 21, 65), eta beste birritan *assiquera* (Doc. I, Ex. 95). Gaur Bermeon *asikera* esaten da. Ikus baita *sarzayera* eta *urtayera*.

assago: 'urrun'. Behin idatzi du De la Quadrak adizlaguna (Doc. 122) eta hiru aldiz *as(s)agotu* aditza (Doc. 94, Ex. 35, 91). Behin ere ez dugu aurkitu ez *urrun* ez *urruti*. Gaur ere Bermeon *asau* baino ez da erabiltzen.

atara: 'atera'. Doc. 10, 23, 80. Baina *atera* da maizen aurkitzen dena.

atenencija: 'arreta'. Bi bider aurkitu dugu hitz hau (Doc. 44, Ex. 13) eta zortzi aldiz *atencino*, *atenciño* edo *atencinoi*.

ato, *atho*, *atoo*: 'artalde, talde'. Ex. 29, 70, 91, 101. Adibidez Ex. 91 «admitidu naizu zeure atho edo errebañuban». *Errebañu* ez da gehiago agertzen.

atzerengo: 'azken'. Doc. 89, Ex. 32, 73, 88. Hau da sarrien aurkitu dugun forma, baina bada bi bider *ascanengo* ere (Ex. 61, 83); bi hauetan eskuineko alboko oharra dago, bietan berdina: *Si gusta «asquenengo»*. Bermeon gaur *atzen*, *atzenengo* eta *askaningo* erabiltzen dira.

aur: 'haur'. Behin darabil De la Quadrak gaur Bermeon erabiltzen ez den *aur* hitza (Doc. 75). Bi bider (Ex. 57, 79) aurkitu dugu *bume* 'ume' (gaurko Bermeoko euskararen *ime*), eta hamaika aldiz *se(i)ñ* 'sein'.

ausitu: 'hautsi' Ex. 69. Beste hiru bider *ausi*.

auspaztu: 'ahuspeztu'. Doc. 96, 113, 116, Ex. 58. Behin ere ez *-pe-*.

azartu: 'azartu'. Ex. 101. Behin ere ez *ausartu*.

azertari: 'asmatu ohi duena'. «Erdi medicu gustiz jaquitun divinoa, guztiz acertarija» Ex. 34.

baissatu: 'jatsi', 'eraitsi'. «Ausitu, vanatu da baissatu eguijocus burubac» Ex. 69. Egungo Bermeoko euskararen ere *jente baisu* 'maila apaleko jendea' esaten da.

baizen: 'baizik'. *Passim*. *Baño* 'baino' konparatzailea da beti. Adibidez, «Noc, noc verorrec baizen ainbeste sufridu eta parcatuco eustan?» Ex. 76.

bando: 'alde'. Bost bider (Ex. 22, 24, 69, 78, 93) aurkitu dugu, gaur Bermeon erabiltzen den bezala, *-ren bando* '-ren alde' adieraziz. Adibidez «fede santu onen bando da favore» Ex. 22.

barache: 'baratxe'. «Sarrichu confessetan danac guichiago, barache edo beluric belura-coac guejago» Doc. 81.

bareu / *vareu*: 'barau'. Hamalau bider honela, eta behin ere ez *barau* / *varau*.

batiba: 'bataio'. Gehien erabiltzen duen hitza *batismo* da (*passim*). Birritan (Doc. 74 bir.) erabili du *bateo*, eta lautan *batiba* (Doc. 7, 74) / *bativa* (Doc. 32, 74). Leku

batean hiruak biltzen ditu sinonimo gisa: «Zer da batismoa, bateo edo batiba?» (Doc. 74).

baucó, baucazu: 'badauka', 'badaukazu'. Forma osoak (*badauco* Doc. 58, 83 bir., *badaucazu* Doc. 78 bir., 79) eta laburtuak (*baucó* Doc. 13, 16, 23, 24 bir., 66, 90, *baucazu* Doc. 46), denak erabiltzen ditu.

becatari: 'pekatari'. Ex. 32. *Pecatu* eta *pecatari* ugariren artean *becatari* bakar bat aurkitu dugu.

bedratzi / bedratsi: 'bederatzi'. Doc. 5, 63 bir., 86, Ex. 40, 98. Behin ere ez da agertzen *bederat-*.

beique: Geroaldiko aginte era da: «aditu beique» (Doc. 122), «mercedu beique» (Ex. 52, 62), «ez beique inundic vere indarric euqui» (Ex. 93), «amparau beique» (Ex. 105). Ikus baita *eiquezu*.

belaunbico: 'belauniko'. Doc. 8, 10, 11 bir., 12, 92, 121. De la Quadrak ez du beste formarik ezagutzen. Adibidez «Confessetaco paretan danian, belaunbico, aita vere arimacoen aurrean edo oñetan» Doc. 8.

bertati: 'berehala, segituan'. «Batzuc diñoē sortu ta bertati paretan dala gorputza ari-miagaz» Doc. 79, «bertati gueraturten da Jangoicoen graciajan» Doc. 84, «Pecatu mortalean jausi ezquero, bertati confessau biar da?» Doc. 85.

biloiç: 'biluz'. *biloiçac jansi* (Doc. 7), *neure arima viloizau* (Ex. 28), *biloiçic eta sendaro* (Ex. 43).

biñarduten: 'jarduten'. Doc. 68. «Nequezale eta ofiziale biar gogorretan biñarduten daudenac».

biortu: 'bihurtu'. Behin ere ez darabil *biurtu*.

bivaldu: 'bidali'. Doc. 50, Ex. 27. Forma bakarra.

carrascotz: 'karraska hotsa'. «aguinen carrascotza» Ex. 100.

catea: 'katea'. Ex. 42, 103. Bietan *-a* itsatsiarekin.

catigu: 'gatibu'. Doc. 66.

celan... alan...: 'hala... nola...'. Hiru bider dago, baina beti esaldi berean: «celan ceruban alan lurrean» (Doc. 2, Ex. 2, 37).

celan dan: '-ren arabera', gazt. 'según sea'. Doc. 55, 62, 64, 106. Lau bider aurkitu dugu erabilera honetan. Hona adibide bat: «pecatu eguiten dabe mortala edo arina celan dan viraoa da intenciñoa» (Doc. 55).

celan vere ... (-e)n: 'jakina, noski'. *Passim*. Gutxienez bi erabilera ditu. Batzuetan adizlagun gisa dago perpausean, beste elementu batzuekin loturarik gabe; adibidez «I. Eta salvetaco gueure arimac, onec amar aguinduboc oso osoan gorde biar doguz? E. Bai, jauna, celan vere bat ausi edo ichi vaga» Doc. 47. Beste *-e)n* erantsiz aditzari: «I. Alan eguin biar da? E. Bai, celan vere eguin biar dan alan» Doc. 62, «I. Baucó erremedijoric? E. Bai, jauna, celan vere daucan» Doc. 90.

cerren: 'zeren'. *Passim*. Zergatikoa adierazten duen juntagailua. Behin ere ez dago *ceren* forma. Hiru erabilera ditu: 1) Gehienetan aditza morfemarik gabe (*passim*, adibidez «Cerren iñoc ciur eztaqui» Doc. 79). 2) Aditza + *-e)n* («cerren euroena

- izango dan» Doc. 107, «cerren... galdu gura gaituban» Doc. 18). 3) Aditza + *-laco* («cerren... eguiten eztabelaco» Doc. 66, «cerren... parcatuten dalaco» Doc. 77, «Cerren onec bijoc dirialaco» Doc. 104).
- cgaiti(c)*: Motibatiboaren plurala beti dago *-cg-* idatzita, adibidez *pecatarijocgaitic* 'pekatariogatik' Doc. 2, *oneecgaitic* 'hauengatik' Ex. 28.
- cir*: 'zirri, zirkin'. Agian *cirri*, partitiboak itxuragabetuta. «Eta cer eguin biar da seña jajoten bada illaren echuriagaz edo ezeri eraguiten ezteutzala, cirric eguiten eztabela?» Doc. 78.
- cirquin*: 'zirkin'. «Movimentu edo cirquinic ez eguitea» Doc. 78. Ikus baita *cirri*.
- ciur*: 'ziur'. Hala izenondo nola adizlagun gisa erabili du De la Quadrak, hamalau aldiz adizlagun legez eta hamar bider izenondo gisa. Esanahiari dagokionean, adiera bat baino gehiago aurkitu ditugu, hiru edo ('egiazko', 'zuzen', 'zehatz'): «ciurra edo eguijascoa» Doc. 20, «ciur edo zuzena» Doc. 21, «ciurra, justuba» Ex. 37, «ciurra edo seguruba» Doc. 78, «ziatz eta ciur» Doc. 87, «ciertuban edo ciur» Doc. 88. *Ciurtas(s)un* izena zazpi bider agertzen da, behin gutxienez 'zuzentasun, justizia' esanahiarekin («ciurtasun edo justicija» Doc. 107). Ikus *segurau*.
- colaciño*: 'otordu arina'. «I. Vareu egunetan eguin leite gabeen colacinoa essaten jaccana? E. Bai, jauna, vaña cristinau ona leguez, guichi janaz da gozez gueratubaz, guejenez sorci onza gustitan, da colaciño usuco gauzac. En fin, gozez gueratuco dan guissan. I. Eta colaciño au eguin leite eguberdijan eta afaldu gaubean? E. Ezin leite motibu eta causa andi baga» Doc. 69.
- confrome*: 'konforme, ados'. Behin (Doc. 39) dago metatesiarekin eta behin *conforme* (Doc. 12) metatesi gabe. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *truclu*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*. Bermeo aldean gaur ere entzuten da *konfrome*.
- crubel*: 'krudel'. Doc. 113, Ex. 20, 43 bir., 85 (4), 88. Baina *cruelmentian* Doc. 82.
- curcio*: 'gurutze'. «curcioco arbola santuban» Ex. 36. Formarik ugariena *cruce* da, hogeita bat bider aurkitu baitugu. Behin aurkitu dugu *curcio* («curcioco arbola santuban» Ex. 36.) eta beste behin *curze* (Ex. 44). Aipagarri da egun *kurtze* esaten dela Bermeon, eta badela *Kurtzio* izeneko auzo bat, azken hau izen arrunt gisa erabiltzen ez bada ere.
- chiquer*: 'txiker, txiki'. Doc. 64 bir., 70, 75, 79, 80. Adibidez, «chit zeiya edo chiquerra» Doc. 79, «chiquer nai andi» Doc. 80. Hiru bider dago *chiqui* (Doc. 52, 57, 64).
- chit*, *chito*, *chitoco*: 'txit'. Askotan aurkitu dugu *chit* gehi izenondoa egitura (*passim*). Behin dago *chito*, horrela erabilia: «Satanas chito ichusiya» Ex. 100. Hiru bider erabili du *chitoco*: «ain chitoco favore chit ponderagarri andija» Doc. 119, «ain chitoco favore andija» Ex. 17, «ceure passioe doloroso chitocoagaz erosiya» Ex. 52. Erabilera berezia duen *chit* bat ere badago, adizlagun gisa edo, 'ederki' edo adieraziz: «I. Veraz estimaciño eta devocino andija euqui biar dogu cruze santubagaz? E. Vai celan vere andija, chit da sarriro eguiten dogula essan dan moduan» Doc. 17.

da: 'eta'. Erruz eta edozein testuingurutan. Baina erruz baita *eta*. Gutxi batzuetan *enda*.

damuari: 'damuari'. «Confessaubaz essan dan moduban, ondo, eguijaz, damuariz beteric, propositu sendoagaz» Doc. 90, «damuariz eta dolore benetacoz beteric» Ex. 13, «humilduric, damuariz beteric neure vijotza Zeu ofendidubagaitic» Ex. 31.

-de / -e: '-te'. Aditz laguntzaileetan NORK 3. pertsona plurala denean, *-de* eta *-e* ezau-garriak aurkitzen dira. NORK-NOR adizkien orainaldian honako banaketa hau da sarrien aurkitzen dena: *dau* 'du', *daben* 'duen', *dabe* 'dute', *dauden* 'duten'. Baina lau bider *daben* 'duten' (Doc. 39 bir., 84, Ex. 17). NORK-NOR "haiek-ni" denean *naude* 'naute' aurkitu dugu ia beti (Ex 12 bir., 48, 68, 73 bir.) Adibidez, «icusi-ric ya euren demporia juaten jaquela, galdu gura naude ainbat arinen» Ex. 68. Behin aurkitu dugu *nabe*, baina ez da lekukotasun argia, ez baitago argi 'nauen', 'nauenaren', 'nauten' ala ziurrenik 'nautenen' den: «para zaite neure vando neure arerijo gustijen —galdu gura naben— contra» Ex. 59. Lehenaldian NORK-NOR "haiek-hura" laguntzailea *euden* da beti (Doc. 19 hiru, 90, Ex. 44, 45, 46, 80, 87). Bermeoko arrantzale arteko edo kaleko hizkeran ez, baina baserritarrenean gaur ere erabiltzen da *deurie* (< *daude*) 'dute'.

deguijozula: Subjuntiboko hiru pertsonako adizkietan hala *-e*- duten formak nola *-a*- dutenak aurkitu ditugu, baina ugariago *-a*- bokalarekin. Hona hemen *-e*- dutenak: *deguijozula* (Doc. 12, Ex. 30), *deguijola* (Doc. 111), *deguijozun* (Ex. 64), *deguidazula* (Doc. 116, Ex. 54), *deigula* (Doc. 39), *dejogula* (Doc. 70).

dei emon: 'dei egin'. «Erregututen deutzu enzun daguijozula dei emoten deutzunari» Ex. 98. Eta beste behin *dei eguin* (Doc. 86).

demasa: 'larregikoa'. Gaurko Bermeoko euskaraz bezala, behin: «gulerija demasac» Ex. 84. Ez dago *larregi* hitzean oinarrituriko formarik, baina bai *gebiegi*: «gurari gueyegui bat» Doc. 103, «gurari oquer guejeguija» Doc. 103.

desoru: 'altxor'. Doc. 11, Ex. 77 (hiru), 90. Baina behin badauka *tesoru* ere (Ex. 77).

diedar: 'deiar'. Behin aurkitu dugu: «Zeugana diedar eguiten dau sentimentus beteric» Ex. 91.

donga, deunga: Biak darabiltza berdintsu (*passim*).

eban, euden: 'zuen', 'zuten'. Sistematiakoak dira forma hauek. Gogoan izan gaur Bermeon *zauen* 'zuen' eta *zauien* 'zuten' direla erabiltzen direnak. Ikus *-de / -e*.

ecandu: 'itsatsi', 'bat egin'. «Soldadu on sindoa leguez e candutea Jesucristoen vanderapean» Doc. 17. «Essagututeco bere vorondatea beragaz e canduric da confrome egoteco» Doc. 39. «Odiyoz da errecuraz beteric da e canduric dagozanac vere lagunagaz» Doc. 40. «Dalaco gueure araguija gueuretzat arerijoric gogorrena, bada daucagu gueugaz e canduric, ezin gugañic hecha dogula» Doc. 104. «Neure arima tristecac bilatu eta idoro gura zaitu Zeugaz e canduteco zeure alabazan seculaco» Ex. 29. «O iman, mirarisco arriya, vijotzac Zeugana eracarri da e canduten ditubana» Ex. 53. «Emon eguidazu lizenciya... vere barruban sar-tuteco... da bertan barruban egon nadin e canduric, secula alderatu baga» Ex. 80.

ecusi: 'ikusi'. Forma ugariena *icusi* da, baina sei lekukotasun aurkitu ditugu *e*- hasie-rarekin: Doc. 97, 101, Ex. 50, 51, 52, 63.

- edaritzu*: gazt. 'potable'. «Ur garbi edaritzubagaz, nai iturricoa nai ibaicoa; pozucoa garbija da edaritzuba dala» Doc. 75.
- edo*: Aldiberean garbizaletasunaren, ulergarritasunaren eta zehaztasunaren kezka agertzen du bikote-azalpenetan, parentesiak (*erosi (erredimidu)* Doc. 16, Ex. 29), aposizioak (*erosija, erredimiduba* Doc. 53) nahiz *edo* (adibidez *erredimidu edo erosi* Doc. 13) erabiliak. Baina bata nahiz bestea bakarrik ere erabiltzen ditu: *erredimidu* Ex. 91, *erosiya* Ex. 32. Ikus baita adibidez *crucificaduben edo crucean josijaren* (Doc. 13), *errazoasco usu edo ezaupidera* (Doc. 1), *obraz edo eguitez* (Doc. 4), *lagun edo proximuba* (Doc. 5), *premio edo sariya* (Ex. 20), *jatorrisco edo originale* (Ex. 21)...
- edola vere*: 'behinik behin', 'behintzat'. Doc. 62, 83, 89 bir., 120, 121, Ex. 28. Adibidez «essateco sarrichu devociñoz, edola vere egunian bein belaunbico» Doc. 121.
- ee / -e; -oo / -o*: Bokal bikoiztuaz amaitzen dira, arrazoi ezagunik gabe, zenbait hitz. Baina guztietan daude lekukotasunak hala bokal bikoitzez nola bakunez. Esaterako *urte* Doc. 66, 67, 77, 89, 90, I eta *urtee* Doc. 11, 68, Ex. 84. Hona hemen *-ee* bokal bikoitzez amaitzen diren beste hitzak: *astee, gosee, obee, partee, tristee, eguitee, erpee, ordee, ustee, apartee, nequee, tristee, luzee*. Behin aurkitu dugu beste bokal bat bikoizturik: *atoo* (Ex. 29) / *at(b)o* (Ex. 70, 91, 101).
- egocquera*: 'egoitza', 'egonleku'. «O baquesco egocquera posgarrija, noiz ecusi eta gozauco zaitudaz?» Ex. 50, «zeure egocquera da toqui baquescoa Siongo ciudade santuban» Ex. 98. Bietan idazkera bitxi honekin.
- egunian egunengo*: Doc. 2, 39, Ex. 2. Behin ere ez *eguneko*.
- eguitura*: 'egindakoa'. Bost bider dago *criatura* hitzaren sinonimo gisa (Ex. 25, 30, 33, 52, 76), behin *obra* hitzarekin (Ex. 37) eta behin *hechura* hitzari lotuta (Ex. 47).
- eiquezu*: Geroaldiko aginte era da: «maite izan eiquezu» (Doc. 54), «ez eiquezu ichi» (Doc. 118), «ez eiquezu permitidu» (Ex. 91), «euqui eiquezu onzat libretia» (Ex. 193), «eguin eiquezu Zeugaz goza deila» (Ex. 103). Ikus baita *beique*.
- emaco-hume, andracume*: 'emakume'. Hamahiru bider aurkitu dugu *emakume*, eta beste hamahiru aldiz *andra*; behin sasietimologia edo bide den *emaco-hume* (Doc. 72) eta bitan *andracume* (Doc. 79, 80). Ikus baita *bembra*.
- emailla*: 'emaile'. Doc. 23, 34, 64, Ex. 24, 29, 38, 47, 73, 81, 82. Aldaera bakarra da.
- emon, emoten, emoiten, emaiten*: 'eman', 'ematen'. Partizipioa beti (*passim*) da *emon*. Aditz izena gehienetan (*passim*) *emote*- formaren gainean eratzen da, baina ugari dira *emoite*- formarekin osaturikoak ere, batik bat *emoiteco* (hamalau bider, eta *emoteco* sei bider). Behin aurkitu dugu *emaiteco* (Ex. 8) eta beste behin *emonten* (Doc. 69). Ikus baita *izaitte* eta *urteite*.
- emon-naja*: 'eskuzabala'. Doc. 103, Ex. 51, 54, 56. Adibidez, «Gracija da messedeetan ama gustiz francu, emon-naya» Ex. 54.
- enda*: 'eta'. Doc. 77, Ex. 3, 10, 17, 22, 25, 26. Eta *êda* Ex. 15, *ênda* Ex. 15. Gainera ikus *da*.
- erdu*: 'etor zaitez'. Berrogeita hamaika aldiz aurkitu dugu gaur Bermeen bizirik den forma hau.

- erechi* / *eretzi*: 'iritzi' / 'eraitsi'. Lehenengoa soilik behin aurkitu dugu eta izena da (Doc. 7); bigarrena *jaitsi* aditzaren erazlea da De la Quadrarentzat (Doc. 10, Ex. 6, 94).
- erijo*: 'jario'. «lurreguiño erijo jatzun` odolesco iturrijagaitic» Ex. 92, «Calbariyora siñoazanian eriyio jatzun izerdi larri eta odol preciosoagaitic» Ex. 86.
- erloju*: 'ordu'. Adibide batean hala 'tresna' gisa nola 'denbora neurri' gisa uler daiteke: «Erlojuba enzutean essan» Doc. 11. Baina beste hirutan argi-argi dago 'ordu' esanahia: «Noiz, Jauna, elduco da eguna edo erloju dichas da atzeguines betia» Ex. 50, «inguiraturic egon sinian iru erlojubacgaitic» Ex. 87, «jai eta domequetan erloju batean biar eguitea» Doc. 51.
- errebañu*: 'artalde'. Ex. 91. Ikus *ato*.
- eruan*: 'eroan'. Hiru bider aurkitu dugu ohiturazkotasuna adierazteko laguntzaile gisa: «cristinau onac eguin daroen leguez» Doc. 18, «diadar eguin daroa» Doc. 78, «ceinzuc guejago euqui daroe erruba?» Doc. 78. Ikus baita *juan*.
- espavere*: 'ezpabere'. «Onec verboc essan biar dira oso osoan? Bai, jauna, gustijac bat ichi baga, espavere estago batismoric» Doc. 76. Lekukotasun bakarra.
- essaindu*: 'ezaindu, laidoztatu'. «neure pecatubac ifini daudela ain afrenta gogorrian essainduric da agoniya garratzetan» Ex. 83. Ikus *ezaiñ*.
- essaneco*: 'esaneko'. (Doc. 87, 91, Ex. 32). Ikus *obedencija*.
- essegui*: 'eseki'. Ex. 45 bir., 79, 82, 83, 87 bir., 88. Beti forma hau.
- estomangu*: 'urdail'. Doc. 14, 99.
- exercitu*: 'ejerzitu, gudaroste'. Bi bider. «Martiri santuben exercitu triunfalarijac» Ex. 99, «Ceruco doatzuben exercitu artian» Ex. 101. Badago *soldadesca* ere (behin), oso antzeko testuinguruan. Ikus *soldadesca*.
- ezaiñ*, 'ezain, itsusi, ikaragarri'. Doc. 31, 72 bir., Ex. 32. Adibidez, «I. Beraz, arima pecatu mortalean aurquituten dana da gustiz ezaña, espantagarrija? E. Ain ezaiña, ain icaragarrija da espantablea, ze...» Doc. 72. Ikus *essaindu*.
- ezaupide*: Gutxienez hiru adiera ditu: 1) 'errazoazko usu edo ezaupide'. Doc. 1, 18, 64, 75, 111. 2) gazt. 'reconocimiento'. «ain esquer gueistocoa, ain ezaupide charreco» Ex. 24. «Eztot gura mundubon ez ceruban beste gauzaric ez veste ezaupideric» Ex. 25, «ezaupide eta esquer gueistocoa» Ex. 33, «ain ezaupide charreco izana, ain ezquer gueistocoa» Ex. 34, «O guizon ezaupide charreco!» Ex. 82. 3) gazt. 'conocimiento'. Adibidez «Gueure Jangoicoen da Jesu Cristoen barri eta ezaupide clarubagoa emoiteco» Doc. 21, «Ezaupide edo advertencija eta consentimentu osoaren faltaz» Doc. 55, «Euquitea ezaupide bete edo osoa eguiten daben gauziagaz gauza andi edo grabean dala Jangoicoen legue santuben contra» Doc. 82, «advertencia edo ezaupide osoa eztana, au da, ezaupide eta vorondate iluna» Doc. 83, «ezaupide Zeuc daquizun alaco bat essagututeco ciatz» Doc. 117, «Emon eguidazu ezaupide Jangoicoen mesedeena» Ex. 65. Gaur egun Bermeon hirugarren adierarekin erabili ohi da.
- ezetan-euqui-ezzas edo desprecios*: Behin (Doc. 7) saiatzen da halako konposatua sortzen, gehiagotan *despreci(j)o* erabili arren.

- frime-*: 'firme, sendo'. Hamabost aldiz aurkitu dugu metatesidun forma eta hamabi bider *firme-*. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *tromentu-*, *froma*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*.
- froma*: 'forma'. Doc. 12, 16, Ex. 30, 74. Sei bider idatzi du metatesirik gabeko *forma*. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *tromentu-*, *frime-*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*.
- ga*: '-ge, gabe'. «confessatzaga» Doc. 66, 89, 90.
- gaña* / *gana*; *-gañic* / *-ganic*: '-gana'; '-gandik'. Lau formak agertzen dira kopuru antzekoetan. Aipagarria izan liteke *Doctrina*-n behin ere ez agertzea *-gaña*.
- garbaja*: 'garbai'. Ex. 35.
- garren*: Behin aurkitu dugu zenbaki ordinala osatu gabe: «aric guichigarrenian» (Doc. 100). Egungo Bermeoko euskaran bizirik den erabilera da.
- garri*: Atzizki honen erabilera deigarriena tmesis delakoarekin osaturiko *icara gustizgarrija* 'gutziz ikaragarria' (Doc. 28) da. Arretaz ikustekoak dira *alderezgarrija* 'bereizezina' (Ex. 105) eta *ascatezgarri* 'askaezin' (Ex. 94) ere.
- gaub*: 'gau'. Doc. 99, 114, Ex. 50, 82, 100. Beti agertzen da horrela ebakita.
- gauza*: '-ki'. Hitz elkartuetan jakiekin, hitz elkartuaren lehen zatian aipatzen denarekin zerikusia duten guztiak aipatzeko erabiltzen du, gaur Bermeon bezala: *esne gauza* (Doc. 68 bir.), *coipe gauza* (Doc. 68 bir.).
- gaz*: '-rekin'. Behin ere ez dugu aurkitu *-requin*. Bi aldiz aurkitu dugu *X-egaz Y* egitura bi izen edo IS lotzeko, *X eta Y* bailitzan: «eguingo dozus-zala baqueac neugaz justicija divinoaren artian» 'egingo dituzu bakeak ni eta justizia dibinoaren artean' (Ex. 56), «eguin biar dozus, santu baquetzuba, oneicaz neure artian baqueac» 'egin behar dituzu, santu baketsua, hauek eta nire artean bakeak' (Ex. 62).
- gogoz*: Otoitz bera bi tokitan ematean, batean *gogoz* (Doc. 8) eta bestean *pensamentus* (Ex. 7) aukeratu du. Ikus baita Doc. 8 *sendo* / Ex. 6 *firme*.
- gomutatu*: 'gogoratu', 'oroitu'. Hiru erabilera ditu De la Quadraren euskaran: 1) "da" aditza: «gomuta gaitean» Doc. 105, 2) "zaio" aditza: «gomutatuten jatazala» Doc. 112. 3) "dio" aditza: «gomutatu eguijozu» Ex. 91. *Gomutagarri* eratorria bi bider (Doc. 45 bir.) aurkitu dugu. Ikus baita *acorda*.
- gueisto*: 'gaizto'. Hau da, hogeita bederatzia agerpenekin, forma ugariena. Baina hiru *gaisto* (Doc. 52, 54, 60) ere aurkitu ditugu.
- gueizo*: 'gaixo'. Hogeita bi bider *-e*- erabilita (*gueizo* gehienbat, *gueiso* noizbait), behin ere ez *-ai-* (*gaiso*, *gaizo*).
- guenduzan*, *zinduzan*: 'gintuen', 'zintuen'. *Guenduzan* forma *-e*- bokalarekin darabil beti (Doc. 16, 24, 34, Ex. 90, 113) indikatiboko lehenaldiko NORK-NOR adizkietan NOR "gu" denean. NOR "zu" denean, berriz, *-i-* bokala dutenak dira ugariago: *zindudazan-* (Ex. 76, 93, 94), *zinduzan* (Ex. 94, 99), baina *zendudazan* (Ex. 94).
- guino*: '-raino'. Adlatibo markarekin (*garriraguino* Doc. 16) eta gabe (*aoguino* Doc. 14, *garriguino* Doc. 15) aurkitu dugu.

- guirlu*: 'girgilu'. «Libretan dala araguijen presondegui da guirlubetari» Ex. 106.
- gura*: '-kor'. Hiru adibide daude erabilera honekin: «Zara santu jaquituna, ondo-eguin-guria» Ex. 61, «señora gustiz francuba, favore da messede-eguin-guria» Ex. 64, «ze emonguria, ze francuba zarian» Ex. 79.
- gurassotasun*: 'gurasotasun'. «Artun naguizu, o ama bigun maitea, zeure semezat, zeure adisquidezat, zeure gurassotasunian eta adisquidetasunian» Ex. 58.
- gurazari*: 'asmo, intentzio'. «intenciño edo gurazari» Doc. 75.
- gurot*: 'gura dut'. Ex. 36. Egungo Bermeoko laburdura bera da 'gura dot' esateko.
- gustija*: Behin 'oro'-ren erabilerarekin edo, singularrean kolektiboari dagokiolarik. «Cristinau fiel gustija, salvauc bada» Doc. 1.
- hebe*: 'etxe'. Hamasei bider hasieran *h-* idatzita eta lautan *h-* gabe (Doc. 56, Ex. 50, 51 bir.).
- hembra*: 'emakume'. «Ez sartuteco ain hechean, ez verba eguiteco ain hembrazag» Doc. 94. Behin aurkitu dugu hitz hau gaur ere Bermeon sarri ematen zaion adiera honekin. Ikus baita *emaco-hume, andracume*.
- idoro*: 'idoro, aurkitu'. «Bada Zeuganic iguez nembilela vilatu eta idoro ninduzun, Zeugan confieta naz basterrucoez nozula, vada neure arima tristecac bilatu eta idoro gura zaitu» Ex. 29 bir. Gaur Bermeon galdurik den aditz hau birritan aurkitu dugu. Orain *topa* erabiltzen da.
- ifini*: 'ipini'. Hau da forma bakarra. Gogoan izan gaur egun *imini* dela erabiltzen den aldaera.
- indazu*: 'emaidazu'. «Erdi, Espiritu Santu criadorea, eta indazu vijotz barri garbi bat» Doc. 48 bir.
- inguiratu*: 'inguratu'. Ex. 40, 45, 47, 79, 87, 99. Eta *inguiru* 'inguru' Doc. 96. Behin ere ez dago ez *inguratu* ez *inguru*.
- ino, iño, inoi, iñoi, iñoē, iño, iño*: Forma hauek guztiak aurkitu ditugu. Azkena behin (*satisfactoraco* Ex. 94), eta azkenurrekoa bi hitzetan (*pasiñoē* Ex. 20, 40, 52, 55; *confessiñoē* Doc. 80).
- iñor*: 'inor'. Ergatiboa beti *iñoc*, datiboa beti *iñori*, eta genitiboa hamabost bider *iñoen* eta behin (Doc. 56) *iñoen*. Gutxienez hiru erabilera bereizi ditugu: 1) Ezezko eta galderazko testuinguruetan. Ugaria da. 2) Ezezko zentzua, baina ezezkoa adierazi gabe, behin: «I. «... norganic dator? E. Iñorganic, jauna, vera da verez» Doc. 24. 3) Baiezko testuinguruan 'bestea', 'hurkoa' esanahiarekin; lekukotasun bat baino gehiago dira, baina bat oso argia: «iñori, proximuari, deseetia erijotzia» Doc. 54.
- irabaste*: 'meritu'. «irabastea edo merituba» Doc. 41 bir. Beste kasu batzuetan ere, ez da hain garbia adiera hau, baina litekeena da.
- irago*: 'igaro'. Ex. 98. Behin aurkitu dugu forma hau, *igaro* (*passim*) ugariren ondoan.
- irargui*: 'ilargi'. Ex. 56.
- irigui*: 'ireki'. Doc. 79, 80. Ex. 80, 94. Gaur Bermeon *igiri*.
- irme*: 'irmo'. «sendo, irme, sinistutia» Doc. 35.

- iruli*: 'irauli, itzuli'. «Iruli eguizus neugana zeure vegui egusqui erruquitzuboc» Ex. 57. Behin ere ez dugu aurkitu ez *irauli* ez *itzuli*.
- iruroc*: 'hirurok'. «Jesus, Maria eta Jose, zeuben ondo biarrecoa nago, allega zaites iruroc neugana» Ex. 26, «Allega zaites iruroc eta sendatu naizube fedean» Ex. 26, «iruroc zagoz ceruco estradu andijetan» Ex. 62, «vizi da egon zinian iruroc, Jesus, Maria, Josef» Ex. 66. Gutxienez hiru aldiz aditza singularrean doa subjektu hau duenean. Antzeko kasua da orobat «Jesus, Maria, Josef, valija zaquidaz» (Ex. 61), bokatiboa hiru pertsonari zuzendua baita. Beste batzuetan bada *iruroc* subjektua pluraleko aditzarekin.
- itauna*: 'itaune'. «Bauco itauna onec beste significanzaric?» Doc. 16, «itauna da eran-zuteac diriala batzuc laburrac, beste batzuc luceeguijac» Doc. 122. Bi bider aurkitu dugu, eta bietan du *-a* itsatsia amaieran.
- izaitte*: 'izate'. Hau da *izan* aditzaren aditz izena egiteko formarik erabiliena, baina badira *-i-* gabekoak ere: *izatea* Ex. 105, Doc. 36, 47 bir., *izateco* Doc. 26, 95, *izater* Doc. 63. Ikus baita *emoiten*, *emaiten*, *urteiten*.
- jagui*: 'jaiki, jagi'. Zazpi bider (Doc. 9, 12, 92, Ex. 31, 39 bir., 69) dago aditz gisa, gaur Bermeon *altza* erabiltzen den testuinguruetan; adibidez «oeric jaguitean» (Doc. 9). Behin dago partizipioa adjektibo gisa erabilia: «Gurari videbaco bat bestiac baño guejago, jaguijago eta lenago izaitecoa» Doc. 102. Behin aurkitu dugu *alzau* (Ex. 45).
- Jangoico*: Behin ere ez *Jaungoico*.
- jarri*: 'eseri', 'jarri'. Hiru bider (Doc. 3, 4, Ex. 20) dago 'eseri' esanahiarekin (ikus *jassarri* ere) eta behin (Doc. 78) *parau* aditzaren ordain gisa (ikus *parau* sarrera ere).
- jassarri*: 'eseri'. Doc. 29, Ex. 5. Forma hau bi bider aurkitu dugu, eta hiru lekutan *jarri* (Doc. 3, 4, Ex. 20).
- jaube*: 'jabe'. Hamar bider aurkitu dugu gaur Bermeon erabiltzen den *jaube*, eta hamaika aldiz *jabe*.
- jayatze*: 'jaiotza'. «Vere jayatzean, vizitzan, pausubetan» Ex. 90. *Jayo* (*passim*) partizipioaren aditz izena *jayote-* formaren gainean osatu da bi bider (*jayoten* Doc. 20, *jayotean* Doc. 25). Honen sinonimo den *jayoquera* 'jaiotza' eratorria ere aurkitu dugu behin (Ex. 60), gaur Bermeon erabiltzen dena hain zuzen.
- Jesucristoa*: 'Jesukristo'. Doc. 23, 65, 95, 97, 98, Ex. 2, 20, 41, 61, 64, 66, 78, 100. Hamahiru bider aurkitu dugu mugatzailearekin. Ikus baita *aitia*, *Jesusa* eta *San Fraiscuba*.
- Jesusa*: 'Jesus'. Birritan mugatzailearekin: Doc. 120 eta Ex. 82. Ikus baita *Jesucristoa*, *aitia* eta *San Fraiscuba*.
- josla*: 'jostun'. «Dendari nai josla bateri vici dana bere josteagaz beste бага ostutia orratz bat» Doc. 57, «Contu aguindu onegaz dendari eta joslachubac eta veste onelaco oficio asco, materijalac ostuten ditubanac» Doc. 59.
- juan*: 'joan'. Sei bider aurkitu dugu ohiturazkotasuna adierazteko laguntzaile gisa: «Jaso doa» Doc. 58, «essan doan leguez» Doc. 58, «jasso doan leguez» Doc. 58,

91, «zer jasso doan» Doc. 66, «quea aizien bulzadiagaz baperestu doan leguez» Ex. 48. Ikus baita *eruan*.

labore: Ez da erraza esanahi zehatza jakitea. Lau aldiz dago orrialde berean (Doc. 70), beti apaizari eman behar zaionaz aritzean. Hona hemen testuinguru argigarriena: «zeinbat da ze frutu edo laboreetaric emon biar jaquen ministro essan dirianai» eta «emote eutzan aren divina magestadeac frutu, labore da hacienda gustiz ederrac eta oparo».

laco: 'bezalako'. Beti (Doc. 113, 119, Ex. 34 bir., 57, 63 bir., 66) dago pertsona ize-nordainaren ondoren, eta izenordaina deklinabide marka gabe. Adibidez «ni laco pobre bat» (Ex. 15).

lagun / lagundu: Subjuntiboan eta aginte eran hala aditz oina nola partizipioa aurkitu ditugu aditz nagusietan: *lagun zaquidaz* (Doc. 110, Ex. 9, 31, 47), *lagun dequigula* (Doc. 46), *lagundu zaquidaz* (Doc. 118, Ex. 62). Beste aditz batzuekin soilik aditz oina: *baliya* (edo *valiya*) *zaquidaz* (Doc. 11, Ex. 31, 49, 61), *baliya bequit* (Ex. 63), *goza deila* (Ex. 103), *allega zaitex* (Ex. 26 bir.), *allima zaitex* (Ex. 77).

lantu: 'lantu, negar'. «Eucazu, jauna, vere lantuben erruquija» Ex. 99.

laquetu: 'laketu, baimendu, utzi'. Ex. 91. Testuan *permittedu* dakarren lekuan, eskui-neko alboan idatzitako oharrak dio «*laquetu* aquí no usan».

larga: 'utzi'. «Larga, ichi eta galdu usadijo gaisto alacoa» Doc. 60. Esanahi honekin *ichi* da aditz ugariena (*passim*) eta behin ere ez dugu aurkitu *laga*. Gaur ere Bermeon *ichi* eta *larga* erabiltzen dira.

largu: 'eskuzabal'. «Vere erredenciño santu eta larguba» Ex. 55. Adizlagun gisa erabiltzen da egun Bermeon, 'ugari, eskuzabaltasunez' adieraziz.

larricunza: 'estuusun, larritasun'. «Neure neque da trabajubac, ansiya da larricunzac, gueizo onetan» Ex. 37.

lauko: 'lau marabediko dirua'. «Egunian sorcina marai, iruna lauco» Doc. 59.

lazquiro: 'lazki'. «Ucatutean lazquiro castigatuco daudena» Doc. 35.

leituba: 'izoztua'. «Sutu, gartu eta abrasadu eguidazus, Jauna, neure vijotz da arima leituboc zeure amudijo santuben su divinoagaz» Ex. 74. Gaur egun 'intzigar' esanahiarekin erabiltzen da Bermeon *leia*.

lelengo: 'lehenengo'. *Passim*. Hitzaren aldaera bakarra da.

lencucina: 'lehengusina'. «Santa Isabel, Batistiaren amac, da Maria Santissimiaren lencucina» Doc. 42.

loi: 'loi, zikin'. Bederatzi bider (Doc. 90, 103, 113, Ex. 41, 53, 58, 78, 85, 83) aurkitu dugu hitz hau, eta soilik bi bider *ciquin* (Doc. 41, 45). Gainera gaur Bermeon erabiltzen den *loi* adjektiboaren eratorriak aurkitu ditugu (*loitu*, *loiquerija*, *loitassun*), baina ez *ciquin* adjektiboarenak.

-ll- / *-l-*: Gutxienez lau maileguzko hitzetan dira nagusi *-ll-* duten formak, gaztelaniaz *-l-* duten hitzetan. Hamasei aldiz dago *pelligru*: 'arrisku', eta behin ere ez *peligru* *-l-* bakarrez. Behin aurkitu dugu *peligroso* (Doc. 66), baina beste behin

baita *pelligroso* (Doc. 55) ere. *Dellicadu* bost bider dator horrela (Doc. 20, 55, 80, Ex. 45, 86) eta behin ere ez *delicadu*. Ikus baita *dellitu* (Ex. 98, 104, 105), behin ere ez *delitu*. *Allimentu* hiru bider aurkitu dugu (Doc. 39 bir., 116) eta bi aldiz *alimentu* (Doc. 69, 100). Gertakari honekin erlaziona daitezke orobat gaztelaniaz -n- duten *allimuba* 'animo' (Doc. 100) eta *allima zaitex* 'anima zaitex' (Ex. 77), eta euskarazko *ampulu* 'anpulu' (Doc. 90, Ex. 15, 29, 82) / *ampullu* (Ex. 51, 58, 75) bikotea. Gaurko Bermeoko euskaran ere *dellikadu* esaten da.

marai: 'marai, marabedi'. «Egunian sorcina marai, iruna lauco» Doc. 59.

matrallaco: 'masaileko'. Ex. 43, 85, 86. «Matrallaco crubelac vere arpegui divinoan» Ex. 43.

medicaja: 'errezeta'. «Penitencija, errezeta edo medicajac» Doc. 94 bir.

-mentian: Gaurko Bermeoko hizkeran bezalatsu, gehienetan kasu inesiboan aurkitzen ditugu gaztelaniatik mailegaturiko *-mente* amaiera zuten adberbioak: *señaladamentian* (Doc. 9), *principalmentian* (Doc. 15, 17), *eternamentian* (Doc. 29, 118, Ex. 16, 18...), *alegrentian* (Doc. 39), *dignamentian* (Doc. 95, 115, 116, Ex. 17...), *firmementian* (Doc. 109, 121, Ex. 7), *frimementian* (Ex. 10), *especialmentian* (Doc. 111, Ex. 4), *errealmentian* (Doc. 116), *tropementian* (Ex. 45), *cruelmentian* (Ex. 82), *leyalmentian* (Ex. 104). Baina badira hiru *-mente* ere: *solamente* (Doc. 36) eta *especialmente* (Doc. 66, 90).

messede eguin-gura-zalea: Ex. 56. Elkarketa eta eratorpenaren erabileraren adierazgarri gisa ekarri dugu hona.

miragarrijan: 'miragarriro'. «Juez gustiz justuba eta miragarrijan suzena» Ex. 30. Adizlaguna da. Adizlagunak sortzeko De la Quadrak maite duen bidea da ize-nondoak inesiboan jartzea.

movidu: 'mugitu'. Ex. 31, 74. Aditz izena *movietan* da (Doc. 114, Ex. 73, 74). Gaur Bermeon *mobidu* eta *mobiten* erabiltzen dira.

mustau: 'miazkatu', 'dastatu'. Ex. 88. «Jesus, Jesus, Jesus: mustau cenduban edari garratz, virnague beastun minagas nastecoagaitic». Gaur ere Bermeon *muste* esaten da 'miazkatu' edo esateko.

nabarben: 'nabarmen'. «Izan arren ni pecatari andija eta chit andijac eta nabarbenac neure pecatubac» Ex. 14.

nai: 'nahiz'. Beti horrela. Adibidez, «nai dala gogoz, verbas nai eguitez» Ex. 22.

nastaduri: 'nahaste'. «norverac essan biar dituz, acusau biar dituz vere pecatubac, ez iñoenac..., iñori erruric hecha бага, bada osterancian ezta norbera acusetia alaco nastadurijacaz» Doc. 87.

naz / *nas* / *naiz*: 'naiz'. Gehien erabiltzen diren formak *nas* eta *naz* dira, baina zazpi bider aurkitu dugu *naiz* ere: Doc. 35, 113, 114, Ex. 50, 52, 53, 71.

nere: 'nire'. Doc. 120, Ex. 76. Bi bider aurkitu dugu *nere*, behin ere ez *nire* (behin *nire-zat* Ex. 57), eta *neure* da forma nagusia (*passim*).

noc edo noc: 'norbaitek'. Doc. 60, 122. Kasu absolutuan ez dugu aurkitu, baina ergatiboan bi bider. Ez dugu aurkitu *cer edo cer* edo antzekorik; halakoetan badirudi *gauzaren bat* erabiltzen duela De la Quadrak.

nola dan: ‘-ren arabera’, gazt. ‘según sea’. Behin aurkitu dugu *nola*, eta erabilera berezi honetan dago: «mortala edo arina (veniala) nola dan agunduba, importancia-coa edo arina nai gauza chiquija» Doc. 52. Ugari da, jakina, *celan*, are erabilera honetan ere (ikus *celan dan*).

norbaita: ‘norbait’. Behin aurkitu dugu: «iñoc norbaita ilten dabengan». Doc. 54. Bukaerako *-a* gaur egungo Bermeoko euskaran ere geratu da *noipaitxe* ‘norbait’ eta *zepaitxe* ‘zerbait’ hitzetan. Ikus *noc edo noc*.

norric: ‘nondik’. Ikus s.v. *nun / non, nundi(c)*.

nota: ‘ezaugarri’, ‘zertzelada’, ‘ohar’. Bi edo hiru esanahirekin aurkitu dugu. 1) ‘Ohar’. Doc. 111, 121. Argi dago lekukotasun hauen esanahia, oharren aurretik jarrita baitaude iragarpen edo buru gisa. 2) ‘Zertzelada’. Doc. 56, 57, 87, 94. Hauetan «nota edo circunstancia» edo antzekoren bat dakar edo ulertzen da zalantzarik gabe. 3) ‘Ezaugarri’. Doc. 31. «I. Eleiza eguijascoen nota edo señaleac zeinzuc dira? E. Lau, jauna: 1. Bat izaitea. 2. Santia izaitea. 3. Catoliquia izaitea. 4. Eta apostolica izaitea». Ez dakigu bigarren eta hirugarren adierak bil daitezkeen, baina ziurrenik bai. Ikus *notadun*.

notadun: ‘?’ «Zariana zariala notadun adisquide maitea» Doc 122. Testuinguruak ez du lar laguntzen esanahia asmatzen; ezta *nota* hitzaren erabilerak ere. Aukera bat da gaztelaniaren kalkoa izatea: *nota* ‘aviso’ > *notadun* ‘avisado’.

nun / non, nundi(c): ‘non’, ‘nondik’. *Nundi* (Doc. 13, 17, 76, Ex. 15) eta *nundic* (Ex. 80 bir., 81) —eta behin *norric* (Doc. 14)— dira ablatiboko galdetzaileak, biak *-u-* bokalarekin; inesiboan berriz gehien (hamairu bider) *nun* darabilen arren, *non* ere aurkitu dugu lau aldiz (Doc. 36, 37 bir., Ex. 75).

-o / -a-: Adizki bukaeretako *-o* beti bihurtzen da *-a-* morfema bat eransten zaionean. Adibidez beti *jaco* (*passim*) baina *jacala*, *jacalaco*, *jacan*, *jacana*, *jacanari*, *jacaz* (*passim*). Ikus baita *jayatz*.

obari: ‘hobari, onura’. «Oracino obari andicoa arimaraco» Doc. 121.

obatu / obetu: ‘hobetu’. Behin (Doc. 9) *obatu*; gainerakoetan *obetu* (Doc. 110, 112, 114, Ex. 14), are otoitz bera bigarengoz eskaintzean (Ex. 6).

obedencia: ‘obedientzia, esanekotasun’. Doc. 67, Ex. 21, 40. Hiru aldiz dago izen hau, hiruetan *-den-* formarekin, eta ez *-dien-*. *Obediente*, ordea, beti (Doc. 87, 91, Ex. 63) dago horrela, *-dien-* formarekin; bigarren honen ondoan *essaneco* dago bitan (Doc. 87, 91), eta beste behin (Ex. 32) berau bakarrik.

obedidu: ‘obeditu’. Aditz izena *obedietia*. Doc. 31, 47, 52 bir., 64, 92, Ex. 21, 27. Hauetariko bitan *obedi eta ...tzea* egitura berezia dago, aditz-oina edo erabiliaz: «obedi eta ondo gordeten ditu» Doc. 47, «aguinduten dabelaco obedi eta gordetia» Doc. 64. Bermeon gaur Landuccio eta Kapanagaren *obedezidu* entzuten da.

oetu: ‘oheratu’. «Gaur nigaz eguiten dosun misericordijagaitic oeturic equijagaz, bada emoten deustazu lecuba da demporia Zeugaz acordetaco» Ex. 27. Behin ere ez dago *oeratu*.

oficiale: ‘ofiziale, eskulangile’, ‘aditu’. Bi adiera ditu dirudienez. Lehena, ‘lanbidea ikasi duen eskulangilea’: «Nequezale eta ofiziale biar gogorretan biñarduten

- daudenac» Doc. 68. Bigarrena ziurrenik lehenengoaren hedadurazkoa da, 'aditua' esateko: «I. Dudan dagoana<c> ..., zer eguingo dau? E. Essan, egui ciertuban, oficiale aditu jaquitunari eta al dajala aita espiritualari zer eguingo daben da onen essana eguin artez» Doc. 69, «consultau eta essan egui ciertuban oficiale aditubari da aita espiritualari eta aren essaneti ibili» Doc. 69. Ikus *-ale / -al* sarrera ere.
- on*: 'honetan'. NON kasuaren mugatu hurbila egiteko erabili da gutxienez hamazazpi bider: *emen beon* 'hemen behean' (Doc. 11), *cruze santubon* 'gurutze santu honetan' (Doc. 17), *mundubon* 'mundu honetan' (Doc. 32, 38, 116, Ex. 25, 28, 62, 63, 84), *escabideon* 'eskabide honetan' (Doc. 38, 40, 42), *mandamentubon* 'agindu honetan' (Doc. 60), *dempora señaladubon* 'denbora berezi honetan' (Doc. 67), *libruchubon* 'liburutxo honetan' (Doc. 92), *fede santubon* 'fede santu honetan' (Doc. 109).
- ondamentu*: 'hondamendi'. «eregija gustiyen ondamentubagaitic» Ex. 3.
- ondo*: Graduatzaile erabilera ere badu: *usadijo ondo charrez* Doc. 14, *ondo laster* Doc. 112, *ondo zabalic* Ex. 77, *ondo aguirijan* Ex. 77.
- ondocoba*: 'jakina, noski (?)'. Ez dugu hitz hau ezagutzen, baina hiru agerpenak ikusita ez dago zalantza handirik esanahiaz. Jatorria, agian, *ondoko hoba*, izan liteke, 'ondo baino hobe' edo. «I. Orduban confessaubaz cumplietan dau? E. Bai, ondocoba, bada ordura artian egon da catigu eta eztaucala onetaraco erruric» Doc. 66, «I. Ezta bada ondo negar eguitea? E. Bai, jauna, ondocoba, negarra badacar amudiosco dolore sindoac» Doc. 90, «I. Essazu: Jaquituriya, conseju, ciencia edo aditute oquer videbacoac dira Espiritu Santuben dojac? E. Ez, ondocoba, inundi vere, bai Jangoicoen ofensac» Doc. 106.
- ondoen*: 'hoberen'. Doc. I, 9, 52, 53, 68, 81, 100. *Obe* konparatzailea erabiltzen du, baina inoiz ez *hoberen* edo antzeko superlatiborik.
- oneic, orreic*: 'hauek', 'horiek'. Absolutibo pluralean *onec, oneec* eta *oneic*, nahiz *orrec, orrec* eta *orreic*, hiru formak aurkitu ditugu.
- ongui*: 'ongi'. Doc. 46, 118, Ex. 17. *Ondo* ugariren artean hiru *ongui* aurkitu ditugu.
- onguin*: 'ongin'. «Izan zinian mundubon gustiz onguina, humildea, baquezalea, gustijendaco gustija ona» Ex. 63, «izango zaitudazala neure bitarteco eta onguin ona» Ex. 71.
- oraingañic, orainganic*: 'engoitik, oraindanik'. Bost bider (Ex. 23, 26, 27, 28, 61) *oraingañic*, eta behin *orainganic* (Ex. 35). Adibidez, «alabaduba izan deila oraingañic seculaco» Ex. 27.
- oratu*: 'oratu'. Beti da *zer oratu* («dabilz ni oratu da galdu ezinic» Ex. 31) edo *zertara oratu* («erropetara oraturic» Ex. 45, «ceure cruze eta oiñ sagraduetara oraturic» Ex. 83), inoiz ez *zeri oratu*.
- orduban*: 'orduan'. Bi erabilera ditu aldiberekotasuna adierazteko: aurretik aditz izen sinkopatua jarrita edo partizipioa jarrita. Aditz izen sinkopatuarekin hiru lekukotasun aurkitu ditugu: *essatorduban* (Doc. 12), *eguitorduban* (Doc. 14), *emotorduban* (Doc. 92). Partizipioarekin bost: *escondu orduban* (Doc. 101), *alzau orduban* (Ex. 45), *confessa orduban* (Doc. 57), *confessau orduban* (Doc. 58), *juan orduban* (Doc. 9).

original(e): 'jatorrizko'. (Ex. 21, 25, 60, 74 hiru). Ikus *-ale* / *-al* sarrera ere.

oso: Soilik bost bider (Doc. 76, 109, 111, Ex. 38) aurkitu dugu superlatibo absolutua egiteko. Bestela errepikapena da superlatibo absolutua egiteko biderik erabiliena (ikus adibidez *maite maitea*, *gusti gustija*, *on ona* (*passim*), edo *bene-benetaco* Ex.10).

otzen: 'otsein'. «ugazabac otzenendaco» Doc. 52.

parau: 'jarri'. Doc. 8, 10, 12, 18, 78, 79, 85, 92, 101, 112 bir., Ex. 15, 54, 59. Hala erabilera trantsitiboan («parauco nozula zeure gracijan» Ex. 15) nola intrantsitiboan («parau eta jarten dirianac» Doc. 78) aurkitu dugu, baina gehienbat bigarren honetan. Aginte eran *para zaitte* (Doc. 122, Ex. 54, 59) forma agertzen da eta aditz izena beti *paretan*. Ikus *jarri* sarrera ere (behin erabilia). Gaurko Bermeoko euskararen erabilera intrantsitiboa geratu da (*jarri* ez da horretarako erabiltzen), baina *para* (partizipioa) eta *paraten* (aditz izena) formekin.

parca: 'barka'. Lau bider dago *escatu* aditzarekin (*parca escatu*- Doc. 9, 86, Ex. 28, 34) eta bost aldiz *parca esque* adizlaguna osatuz (Ex. 12, 22, 30, 46, 76).

parcatu: 'barkatu'. Partizipioaren forma bakarra *parcatu* da. Aditz izenak *parcatuten* eta *parcatuteco* formarekin agertzen dira gehien (*passim*), baina badira bi *parquetan* ere (Doc. 2, 40 bir.).

partilla: 'banaketa'. Doc. 58. «Ascoen artian, essan doan leguez amancomun, ostu dabe gauza andi valijoso, baña vacoitzari jatorco partillan entero guichi v. g. erreal erdina». Egun ere Bermeoko arrantzaleen hiztegian iraun du hitz honek.

pisoso: 'pisutsu'. «Cruze astunen carga pisosoagaz» Ex. 86. Behin aurkitu dugu *pisuba* (Ex. 70) izena. Ikus baita *arduroso*.

portale: 'harpe, estalpe'. «Jayo zan portale triste deseparadu batean» (Ex. 40). Gaurko Bermeoko euskararen bizirik da *portale*, hala Belengoa aipatzeko nola hiribilduaren harresiko ateak izendatzeko. Ikus *-ale* / *-al* sarrera ere.

posilbe: 'posible'. Doc. 110. Ez dago ziurtasunik errakuntza hutsa den ala ez jakiteko, baina *virnague* bezalakoetan ere *muta cum liquida* multzoa haustek pentsarazten du litekeena dela nahita idatzitako forma izatea. Dena den, hiru aldiz dago *posible* ere (Doc. 48, 72, Ex. 9 —azken hau Doc. 110eko otoitz berean—), eta birritan *imposible* (Ex. 19, 46).

premia: Sudurkariatz nahiz gabe erabiltzen du: *premia* (Doc. 7, 18, 31, 35, 49), *premi-ja* (Doc. 49), *premiña* (Doc. 58, Ex. 21), *premina* (Doc. 51, 62, 63, 85).

-rianic: '-tik'. Dagoeneko galdua dugun *-reanik* ablatiboaren arrasto batzuk geratzen dira eskuizkribuetan: *crucerianic* (Doc. 10, Ex. 6), *istanterianic* (Doc. 11, Ex. 5, 21, 60), *gorputzerianic* (Ex. 99), *alturianic* (Ex. 104).

-(ren)zat, *-rentzac*, *-rendaco*: '-rentzat'. Prolatibo morfema *-zat* da gehienetan (*passim*) eta soilik lau bider *-tzat* (Doc. 104, Ex. 19, 43, 52). Behin aurkitu dugu *-tzac* (*guretzac* Doc. 73), gaur ere Bermeon erabili ohi dena. Gaur Bermeon entzuten ez den *-rendako* hamaika aldiz aurkitu dugu (Doc. 52 bir., 74, 76, 89, 98, 123, Ex. 34, 46, 63, 79). Bestalde sei aldiz dago prolatibozko *-zat* desinentzia helburuzko perpausak osatuaz, subjuntibozko aditzari erantsita: *izan deinzat* (Doc.

- 30), *euqui daigunzat* (Doc. 38), *vizi ditenzat* (Doc. 101), *azi daguijenzat* (Doc. 101), *icasi daguidanzat* (Ex. 80), *parcatu daguijonzat* (Ex. 92).
- ric*: '-tik'. -*tic* eta -*ti* baino sarriago ablatibo gisa. Gainera beti *aric* 'handik' (Doc. 3, 100, Ex. 20 bir., 5). Ikus baita *-rianic*,
- sacatu*: 'zokoratu (?)', *lurperatu (?)*. «Enzunac eta icusijac euqui daiguzala gueure barruban sacaturic, iñor aguertu edo zalatu baga» Doc. 60, «han enzunac, han sacatu, han enterrau da gueratuten dira seculaco» Doc. 91. Badirudi zentzuak 'zokoratu' edo adierazten duela; bigarren lekukotasunean «han sacatu, han enterrau» dakar, eta horren arabera 'lurperatu' edo izango litzateke zentzu estuan, eta 'zokoratu' zentzu zabalean. Gaur *saka* partizipioa erabiltzen da Bermeon 'bul-zatu' adierazteko.
- San Fraiscuba*: Behin («Bermeoco San Fraiscuban» Doc. i) aipatzen du De la Quadrak euskaraz bere komentuari izena, eta bertan mugatzailearekin dago. Ikus baita *Jesucristoa*, *Jesusa* eta *aitia*.
- sanja*: 'sanja, txanda'. «Lau sanjataco quendu-ifinijan» Ex. 44, 85. Gaur ere Bermeon *sainje* erabiltzen da, eta ez *txanda*.
- santa, santu*: Hala izen (*santu-santa* eta *santu da santa* adibidez, *passim*) nola izenondo gisa maskulinoa eta femeninoa bereizten dira. Izenondo femeninoa daramaten izenak dira *Eleiza* (*passim*), *izara* (Doc. 10, Ex. 6) eta *garizuma* (Doc. 123).
- sarriro*: 'sarri'. Doc. 17. Behin bakarrik dago hau, eta *sarri* aldiz askotan (*passim*).
- sarzayera*: 'sarrera', 'sarbide'. Doc. 13, 74, Ex. 105. Behin ere ez dugu aurkitu *sarrera* edo antzekorik. Ikus baita *asayera* eta *urtayera*.
- segurau*: 'seguratu, segurtatu'. «Ondo segurautiarren modu gustijetati vere salvaciñoa» Doc. 100. Aditza behin aurkitu dugu, eta *seguru* sei bider izenondo gisa eta lau lekutan adizlagun gisa; adizlagun legez *seguruban* ere badago behin (Doc. 51). Ikus baita *ciur* sarrera ere.
- servidu*: 'zerbitzatu'. Bost aldiz dago *servidu* partizipioa, eta hamaika bider *servietia*, *servietan*, *servietaco* aditz izenak. Behin ere ez dugu aurkitu *servidute*- edo halakorik.
- sinisetia*: 'fedea'. «Sinisetia edo fedea» Doc. 20. Bestalde *sinistu* (*passim*) partizipioaren aditz izena *sinistut*- da beti (*passim*).
- sispuru*: 'zizpuru'. Doc. 2, 113, Ex. 2, 34, 47, 57, 62. Adibidez, «vere dejac, sispurubac da negarrac» Ex. 57.
- sobre*: 'sobera'. «zeu bacarric zara sobre infernu gustija icaratu da ondatuteco. Zeu zara sobre diabru gustijac bertan amarratuteco» Ex. 59.
- socurru*: 'sokorru, laguntza'. Behin agertzen da asimilaziodun forma hau, asimilazio gabeko *socorru* ugariren (hamalau zenbatu ditugu, *passim*) ondoan. Aditza *socorridu* (*passim*) da, eta aditz izena *socorrietaco* (Doc. 53).
- soldadesca*: 'soldadu-talde, gudaroste'. «Arcangelu San Miguelec, zeinec merecidu iza eban ceruco soldadescan capitan nagussi izatea» Ex. 105. Badago *exercitu* ere (bi bider), oso antzeko testuinguruan. Ikus *exercitu*.
- subrebija*: 'harrokeria, hantustea'. Doc. 102 bir., 103, Ex. 43, 85. Bost bider dago forma hau eta behin *andiustea*: «subrebija edo andiustea» Doc. 102. Gainera

- subrebijo* izenondoa ere aurkitu dugu behin: «demonio subrebijoaren arerijo» Doc. 104. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *virnague*, *posilbe*. Bermeo aldean gaur ere entzuten da *subrebijje*.
- sumidu*: 'hartu, irentsi'. «Sumidu ezquero ostija da caliz consagradubac» Doc. 65, «I. Pecatu da comulgau ezquero aric guichigarrenian bareu ausi бага chistuba botetia? E. Ez, ondo sumidu ezquero ostija sagraduba» Doc. 100.
- sutunic*: 'zutik'. Doc. 11 bir., 12. Forma bakarra, gaur Bermeon erabiltzen den bera. Adibidez, «au amaitu ezquero jagui (belaunbico vadago) eta sutunic essango dau erresponsoa.» Doc. 12.
- ten + baldintza*: Erabilera optatiboa edo da hiru bider aurkitu dugun hau: «Ai Jauna, urtuten baninz odolesco negar ampulubetan!» Ex. 15, «O neure zan arte gustijac eguiten balira negarresco iturrijac!» Ex. 76, «Gura neunque, jauna, zatitu, erdiratuten baliszat neure vijotza» Ex. 76.
- tercijo*, *terzio*: 'tertzio'; 'une' / 'ordu-inguru'. Lekukotasun batean 'ordu-inguru' edo esan nahi du: «Eguitea eguberdijan, ordu señaladu batean, amaeca edo amabijetaco tercijoan guichi gora bera» Doc. 68. Gainerakoetan 'une': «Libradu nagui-zu tercijo icaragarriatan neure arerijo madaricatuetaric» Ex. 54, «defendidu nagui-zu tercijo garratz onetan neure arerijoetaric» Ex. 107, «zeugan confietan naiz izango zaitudazala neure bitarteco eta onguin ona nagoan terzio estura andico onetan» Ex. 71.
- trabaju*: 'neke'. «Neque, trabaju da miserijac» Ex. 27, «pena da trabajubac» Ex. 36, «neure neque da trabajubac, ansiya da larricunzac» Ex. 37.
- trabena*: 'taberna'. Doc. 94. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*. Bermeo aldean gaur ere entzuten da *trabena*.
- traspasu*: 'agonia'. «Traspasuban edo agonijan» Doc. 100. Sarriago darabil *agonija* (*passim*).
- tribunale*: 'epaimahai'. «ceure jarlecu edo tribunale sucenian» Ex. 78, «Ama Virginen tribunalean» Ex. 64. Ikus *-ale* / *-al* sarrera ere.
- tromentu-*: 'tormentu, oinaze'. Hamazazpi aldiz aurkitu dugu forma hau eta lau bider *tormentu-*. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*.
- trope-*: 'torpe, trakets'. Ex. 42, 45 bir., 74, 82, 83, 87. Metatesiarekin ikus baita *trucu*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*.
- trucu*: 'turko'. Doc. 17, 66. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *confrome*, *trabena*, *subrebija*, *virnague*, *posilbe*.
- tun* / *-tu*: Berrogeita sei bider aurkitu dugu *artun* eta bederatzia aldiz *artu*. Zortzi bider *sartun* eta hirutan *sartu*. Oinarrrian *bateatu* forma duten hogeita zazpi formaren ondoan, behin aurkitu dugu *bateatun* (Doc. 75). *Batu* beti agertzen da horrela eta ez dugu behin ere *-tun* formarekin aurkitu.
- tusun*: '-tasun'. Formarik arruntena *-tasun* bada ere, hiru bider aurkitu dugu *-u*-bokalarekin: *icaratusuna* Ex. 45, *ondussuna* Doc. 63, *guizatuzuna* Doc. 16. Baina

- ondoan ugari direnez are *ondasun* (hogeita zazpi bider) eta *guizatasun* (lau bider), ez dakigu idazketa-akatsak diren.
- txu*: '-txo'. Gaurko Bermeoko euskaran bezala, sarri erabiltzen du atzizki hau, txiki-garritasuna gainditzen duten erabilerekin: *sarrichu* (Doc. 81, 111, 121), *arinchu* (Doc. 56, 57), *lucechu* (Doc. 115), *josatxu* 'jostuntxo' (Doc. 59), *chispachu* (Doc. 60), *ceinchu* eta *seinchu* (Doc. 77), *libruchu* (Doc. 121, 122 bir.), *obrachu* (Doc. 123), *orrichu* (Ex. 30).
- ucutu*: 'ukitu'. «Eguite, verba, ucutu da canta ziquin desonestu lojac» Doc. 55. Behin aurkitu dugu bokal asimilazioa duen forma, eta hiru bider *icutu* (Doc. 14, 20, 105). Gaur ere *ukutu*, *uturri*, *ukusi...* esaten da Bermeon.
- urijol*: 'uholde'. «Noe patriarquia libradu zenduban leguez urijolaric» Ex. 102. Gaur ere *urijolak* eta *ujjolak* esaten da Bermeon.
- urtayera*: 'irteera'. Doc. 18, Ex. 63, 65 bir. 72, 100. Ikus baita *sarzaiera* eta *asayera*.
- ur teten*, *ur teiten*: 'irtetzen'. *Urtetia* Doc. 54, *ur tetecoac* Doc. 121, *ur teiteco* Doc. 41. Beraz bi bider *ur tete-* eta behin *ur teite-*. Ikus *izaitte-* eta *emoite- / emaitte-*.
- utzuna*: 'hutsune, huts, hutsegite'. Doc. 9, 87, 123, Ex. 104. Beti forma hau. Adibidez «utzuna edo falta ascogaz ofendietan dogu» Doc. 9.
- uztecari*: 'epaile'. «Zeure arimiari, bada, urten daguijarian gorpuzterianic, aurreria artun beiquio angueru santuben batzar argui eguilleac. Eldu bedi Zeugaña apostoluben adjuntamentu uztecari edo juizioguina» Ex. 99.
- vere*, *bere*: 'ere'. Beti (*passim*) kontsonantez hasitako forma, bein ere ez ere.
- verori*, *verorren*: Gehienetan ez, baina tarteka berorika ere zuzentzen zaio Jesukristori edo Jainkoari (*berori* Doc. 12, *verorrec* Ex. 76), gehienbat (*passim*) *verorren mages-tadea* esapidean. Nahasmenaren adibide legez Ex. 24 ikus daiteke: «Ni orain artian zeure contra eta verorren mages-tadea neure bando».
- viderati*: 'bidari'. «Viderati vide luzean oñez dabilzanac» Doc. 68.
- virginale*: 'birjin-'. Ex. 19, 40. Ikus *-ale / -al* sarrera ere.
- virnague*: 'ozpin'. Ex. 45. Gaztelaniazko zatietan *vinagre* idazten du, baina euskaraz behin ere ez. Metatesiarekin ikus baita *trope-*, *trucu*, *tromentu-*, *froma*, *frime-*, *trabena*, *confrone*, *posilbe*.
- zaitudaz*: 'zaitut'. Forma ugariena *zaitut* da, baina hogeitaz bider aurkitu dugu *zaitudaz*. Ikus baita *dituz* (*passim*), *ditubez* (Doc. 44), *gaituzus* (Ex. 94), *zaituguz* (Ex. 3), *citubezan* (Doc. 4), *balituz* (Doc. 37). Gaur ere Bermeon *saitxus* 'zaitu' esaten da.
- zeinbat*: 'zenbat'. Beti *-ei-* (ia beti *zeinbat*, noiz edo noiz *seinbat*), behin ere ez *-e-*.
- zeiya*: 'xehea'. «Chit zeiya edo chiquerra» Doc. 79. Gaur ere erabiltzen da Bermeon *zeie* eta *ze-ze*.
- zilo*: 'zulo'. «Coroa aranzasco lau sanjataco quendu-ifinijan egui eutzazan milla zilo-acaz vere buru divinoan» Ex. 44, «eguin eutzuzan milla zilo ceure buru bedincatu santuban» Ex. 85. Gaur ere *sillo* esaten da Bermeon.
- zur*: 'zur'. Behin dago gaur Bermeon *egur* erabiltzen ez den testuinguruan: «zur gogor orretan esseguric» (Ex. 83).

7. Gure edizioa

Markinako eskuizkribuetako testua bere grafiarekin ekarri dugu gure ediziora. Puntuazioa da gaurko ohiturretara moldaturik oso-osorik geure erantzukizunpean hartu duguna, letra larri eta xeheen kontua, hitz zatiketa eta azentuazioa barne direla.

Eskuizkribuan <Y-> larriak zirenak hitz hasieran <I-> eta <J-> formekin aldatu ditugu hemen.

Hitz zatiketa, esan bezala, gaurko erara moldatu badugu ere, ez gara ausartu gaurko erakusleen forma duten determinanteak noiz diren erakusle eta noiz ez erabakitzen eta eskuizkribuan agertzen den zatiketa errespetatu dugu.

Testu barruko laburdurak osatura eman ditugu, bai gaztelaniazkoak eta bai euskarazkoak, azken hauek guxxi badira ere. <&> zeinua erabili dugu hiru-lau zeinu desberdin transkribatzeko, ordain zuzena zein den ez dugunean jakin.

Oharretako laburdurak zeuden-zeudenean utzi ditugu, ohar itxura mantentzearen.

Parentesi artean markatu ditugu eskuizkribuko orrialdeak, eta hauek dira gure aipamen eta oharrak egiterakoan erabili ditugunak.

8. Aipamenak

- Akesolo, L., 1978, "La Quadra Villalón Montaña", *Zer* 11, 16.
- Lacombe, G., 1910, "Note bibliographique sur l'*Errosariyo* de 1780", *RIEV* 4, 41.
- Lakarra, J. A., 1983, "Oharrak zenbait arkaismoz", *ASJU* 17, 41-68.
- , 1985, "Ø / -tu bizkaiera zaharrea", *Euskeraren Iker Atalak* 3, 281-292.
- , 1986, "Bizkaiera zaharra euskalkien artean", *ASJU* 20: 3, 641-681.
- Rijk, R. P. G. de, 1970, "Vowel interaction in Biscayan Basque", *FLV* 2: 5, 149-167.
- Ruiz de Larrínaga, Fr. J., 1954-58, "Cartas del P. Uriarte al Príncipe Luis Luciano Bonaparte", *BAP* 10 (1954), 231-302; 13 (1957), 220-239, 330-348, 429-452; 14 (1958), 396-443.
- Varii: *Enciclopedia General Ilustrada del País Vasco*, Diccionario, 1976ez gero.
- Vinson, J., 1891, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, facsimil. "Julio Urkixo" Euskal Filologia Mintegiaren Argitalpenak, Donostia 1984.

**Doctrina
christinaubarena**

eusqueraz apainduba, alic claru eta ondoen,
gaste nai zarren probechuraco.

fr. Nicolás Manuel de la Quadra.

Bermeoco San Fraiscuban.
Urte 1784.

(I)¹ Jesus, Maria, Josef. / Doctrina Christinau- / barena, Eusqueraz apa- / induba, alic claru, eta ondoen, gas- / te, nai zarren probechuraco. / Bermeoco San Fraiscuban, fr. / Nicolas Manuel de la Quadra. / Urte 1784.

Aditu.

I. Letra onec, assiqueran, essan gura dau *Itanduten dot.*

E. Essan gura dau *Eranzuten dot.*

M. edo M. *Maisubac* eguiten daben adividea, edo ziatz explicacinoa.

No lo desprecie quien lo heredare, pues me ha costado buen trabajo, a los 72 años de edad.

(III)² **Al amado lector de esta obrilla.**³

Seas quien fueres, serás mi próximo lector benébolo, quien dirás tal vez, que está algo larga esta Doctrina para la gente común del bascuenze, y si hallas razón para decirlo, te digo que a mí me parece lo contrario, pues se ha escrito y acomodado (bien dizes) para el común, en donde no ignoras ay de todo género de gustos, de memoria, entendimiento, alcance y potencias, más o menos cultivadas respectivamente y pues es refrán bien sabido «Que por mucho pan nunca mal año», y máxime tamaño pan tan del cielo como éste, de lo mucho,⁴ si assí te parece, algo les tocará, y ojalá les toque el todo a todos, pues este celestial pan de la Doctrina, es para las almas no poco necesario, y pan que piden los párbulos, (lee ignorantes) y ya te considero me entiendes por la cita del margen.⁵

Lejos ando de pesarme por averla escrito con la difusión que puedes pensar,⁶ pues es mi intención darles este precioso pan bien floreado y quasi mascado, pues no todos tienen buenos dientes, quiero decir inteligencia y potencias, para digerirlo y passarlo por el eszófago de sus rudas inteligencias o penetración, y assí incul-

co

(1) Izenburuari eta sarrerari dagozkien lehenengo zortzi orrialdeak zenbatu gabe daude eskuizkribuan eta geuk ezarri dizkiegu zenbaki erromatarrak. Liburuaren azaleko bizkarrean: «Doctrina Christiana en Bascuenze». (2) Orrialde bat dago zuritik, ii.a alegia, izenburua eta sarrera gisakoa bitartean. (3) Ezkerreko alboan (Hemendik aurrera: Ezk.a.): *Argumento*. (4) Ezk.a.: *entiende largo*. (5) Ezk.a.: *Jerem. Tren. 4*. (6) Ezk.a.: *Parbuli petierunt...*

(IV) co en partes (de las quatro en que va dividida) en preguntas y respuestas para que se enteren y les toque algo del principal meollo y de lo que deben saber *necesitate medij*, etc. Notorio es que no todos saben leer, máxime la gente rural. Y así ésta, con la continuación de oír lo aquí escrito, algo y (con el tiempo) más que algo tomará de memoria, y así se suplirá en ellos la falta de leer, y se conseguirán con ésto dos cosas: 1º Es mérito del sugeto que con caridad y claridad los lee esta Doctrina; (Nota aquí: ay por devoción y de obligación). Lo 2º el aprovechamiento de la gente. Dige: Que no todos saben leer, máxime gente rústica &. Si ha estos la continuación de oír les aprovechará, a los que saben leer, la de oír y leer con precisión los adelantará conocidamente.

Queda dicho que esta obrilla (llámola así porque aunque pequeña sea, en la substancia es grande, que dijo el poeta: «Magna sub exiguo regnabat corpore virtus») irá repartida en quatro partes por preguntas y respuestas, ya brebes, ya algo largas por adaptarme a la inteligencia; y a más va escrita con algún cuidado, sacada de autores y en vascuenze usual y tribal de este recinto de Bermeo, Mundaca, Albóniga... en términos usuales patrióticos y significativos con que se explican y dan a entender en sus conversaciones, ya por que

assí

(V) así se pidió se dispusiera y ya por el útil que de ello se origina; y en quanto en mí dependa, desprecio el decir no va en términos que en todo el recinto de Viscaya entiendan,⁷ porque si solo vascuenze saben entenderán con cortíssima diferencia todo, a más de que si así avíamos de escribir, era necesario escribir para cada lugar, villa...

Dije: «con la continuación de oír lo aquí escrito»; Pues como dize el refrán que aquí viene bien: «Sicut guta cabat lapidem, non vi sed saepe cadendo», esto es, no con violencia, *non vi*, sino con la continuación de caer, así con la continuación de oírla leyéndoles esta doctrina en público o sea en privado, se irá impresionando en las rudas mulleras de muchos, con la laudable porfía de la continuación: *saepe*. ¿Qué será en los de una buena y retentiva memoria?

Algunos leyeron el refrán así: «Nam sicut guta cabat lapidem, non bis sed saepe cadendo, ita homo fit sapiens non bis sed saepe studendo». Añádele también *et audiendo*. Y aún el *bis*, dos veces, viene aquí bien, pues por leerlos esto una y dos veces y aún más, si falta el *saepe*, la continuación (que conviene y obliga al que me quiere entender), ¿qué aprenderán? ¿Qué les quedará en la memoria? Así por tanto es pre-

(VI) cisa la santa porfía del *saepe*, de repetir, continuar y leerlos una o dos ojitas o lo que prudencialmente paresca de esta Doctrina, con claridad, pausa y buena intima-

(7) Ez da erraza zati honen puntuazio egokia zein den asmatzea. Honela dator eskuizkribuan: «y en quanto en mí dependa desprecio el decir, no va en terminos, que en todo el recinto de Viscaya entiendan...».

Komaren lekua hautatzeak esanahi bat aukeratzea dakar. «Desprecio el decir» balitz koma artean jarritakoa honako hau, parafraisis bat eskeintzea zilegi bazaigu, ulertuko litzateke: «No va en términos que... y ni siquiera hace falta decirlo». Gure ustez esan gura duenaren kontrakoa, alegia.

Gaztelaniazko sintaxia nolabait bortxatu egiten badu ere, hizkuntzari buruzko beste argibideetan azaltzen duenarekin bat dator gure ediziorako proposatzen dugun puntuazioarekin ulertzen duguna: «No me parece bien (el) decir [qué] va en términos que...».

ción y de la misma suerte en ellos el *saepe*, continuación, atención y cariño en oír, *non bis*, no una o dos veces, sino muchas, hasta el debido aprovechamiento, y assí se verá conseguido el intento de un señor cura párroco celoso del bien de las almas, a cuyos ruegos se ha esto trabajado, a fin de tenerla a mano, y leer (como por varios autores está mandado y se hace en muchas partes) esta doctrina a sus feligreses; *non vi*, sin violencia, con suavidad y dulce modo, que se les imprisione poco a poco; *non bis*, no dos veces, sino todos los domingos (*saltem diebus dominicis*)⁸ y fiestas de entre año a ser posible y entonzes como he apuntado aquello no más que parezca convenir para que algo se les quede, siempre sin salir del estilo de ellos y assí avremos enerbado y conseguido el que todos la sepan de un modo, con igualdad en voces, estilo y respuestas adecuadas y abolir tanto tropel de variaciones peligrosas y términos toscos, en el responder y decir lo que con toda claridad, sentido y legítima expresión deben saber, que a la verdad es lástima oír la confusión e ignorancia crasa de muchos. Quienes tengan esta culpa, en la mayor parte, respóndanse a ssí mismos, mírenlo bien, que aquí no saco a barreras esto.

(VII) Mucho se omite aquí, que era bueno ponerlo, pero se deja para los doctos, por tomar en este escrito un medio, entre largo y corto, pues si lo largo puede cansar, lo corto o breve también puede ser obscuro a la inteligencia, como dijo el poeta «obscurus fio, dum brevis esse laboro»,⁹ y por tanto se ha tirado a poner lo que ha parecido sea necesario para ilustrar y desterrar la ignorancia de muchos, cuya estolidez y natural rudeza necesita este cultivo, y aún mucho más, para dirigirlos a la senda del bien obrar y por ella al camino de la gloria.

Hagámonos cargo por Jesucristo de nuestras obligaciones *respective* y bien sabido que ésta de la Doctrina *adheret personae* de quien ya me entiende o por sí o por otro. Indebidamente lleva el jornal quien no trabaja y está ocioso &. Y acabo con decir que este preciosísimo pan de la Doctrina Christiana, nunca dignamente estimado como se debía, se parta y reparta y se siembre a menudo copiosamente, porque si no se siembra, ¿qué se ha decoger? Nada. Ea padres que tenéis hijos, maestros que enseñáis a la juventud, y mis muy señores venerables curas: «qui parce seminat, parce et metet; et qui seminat in benedictionibus de benedictionibus, de benedictionibus et metet»;¹⁰ quenta con ésto, que repito dos vezes *de benedictionibus*

(VIII) *bus*; La de Dios nuestro Señor Omnipotente caiga copiosamente sobre todos y en especial sobre aquéllos que atentos a la caridad del próximo y atenedos a sus obligaciones contraídas, se aplican con aínco a enseñar la Santa Doctrina, buenas costumbres y demás conducente para vivir religiosamente en dulce armonía y santa paz, para assí conseguir la vida eterna.

Vale et ora pro me.

Fray Nicolás Manuel de la Quadra.¹¹

(1) Jesus, Maria, Josef.

(8) Ezk.a.: *Concil. Trid.* (9) Ezk.a.: *Orac.* (10) Ezk.a.: *2. ad Corint. 9.b.* (11) Errubrikarekin.

Doctrina edo Cristinaubaren Jaquinvidea.

Eta da¹² argui cerucoa, arguitu eta apainduten dabena criaturia —guizona nai emacumea— ceruco gauza da barri onacaz vere arima da gorputzen oneraco.

Da alan cristinau fiel gustija, salvauc bada, errazoasco usu edo ezaupidera eldu ezquero, biar dituz —guero essango dan leguez— lau gauza: 1º. fedia, 2º. esperanzia, 3º. caridadea, 4º. da obra edo eguite onac.

*Señatu eta Aitiaren*¹³

Cruze Santiaren † señaleagaitic, gueure † arerijoetic, libradu gaizus Jauna † Jangoico gueuria.¹⁴ Aitiaren, eta Semiaren †, eta Espiritu Santuben izenian. Amen.

Pater noster.¹⁵ Aita gueuria cerubetan zagozana, santificadu bedi zeure izena, betor gugana ceure erreinuba, eguin bedi ceure

vo-

(2) vorondatea, celan ceruban alan lurrean. Egunian egunengo gueure oguija emon iguzu gaur, eta parcatu eguiguzus gueure zorrac, gueuc gueure zordunai parquetan deutzeguzan leguez, eta ez iguzu ichi jausten tentacinoan, baña libradu gaizus gache-ric. Amen.

*Ave Maria*¹⁶ gracias betia, Jauna da zeugaz, bedeincatia zara zu andra gustijen artian eta bedeincatuba da ceure sabeleco frutuba, Jesus.

Santa Maria¹⁷ Jangoicoaren ama, erregutu eguizu gu pecatarijocgaitic, orain da gueure erijotzaco orduban. Amen.

Salve Erreguina,¹⁸ misericordiaren ama, vizitza eta dulzura esperanza gueuria, salve. Zeuri devez gagoz, Evaren seme desterraduboc; zeugana gagoz sispurus, sentimentus eta negarrez negarresco valle onetan: ea vada señora, abogada gueuria, biortu eguizus gugana ceure vegui misericordioso orreic, eta desterrubau igarota, eracutzi eguiguzu Jesus, zeure sabeleco frutu bedeincatuba. O clementissima! O piadosa! O dulce Virginia Maria! Erregutu eguizu gugaitic, Jangoicoaren ama santia, merecidu daigun alcanzautea Jesu Cristoaren promesac. Amen.

(3) Sinistuten dot¹⁹ Jangoico Aita gustiz poderosoagan, ceruben da lurren cri[a]doreagan²⁰ eta Jesucristo vere seme bacar gueure Jaunagan, zein sortu zan Espiritu santuben obraz²¹ da gracijaz. Jajo zan Maria virginiaganic. Padedidu eban Poncio Pilatosen poderijoen bean. Izan zan crucificaduba, il eta enterraduba. Jatsi zan infernuetara eta irugarren egunian bistu zan ilen arteric. Igo eban cerubetara eta dago an jarriric Aita Jangoico gustiz poderosoen alde escumatati. Aric etorrico da jusguetan vizijac eta ilac. Sinistuten dot Espiritu Santubagan, Eleiza Santa Catoliquia,²² santuben comunioia, pecatuben parcacinoja, araguijen erresurrecinoia eta vizitza beti iraungo dabena. Amen.

(12) Ezk.a.: *Diffinicion*. (13) Ezk.a.: *In Brebº. sic: Crucearen † Señaleagaitic, gueure † arerijoetic libradu gaizus † Jangoico gueuria*. (14) Eskuineko alboan (Hemendik aurrera: Esk.a.): *Mira fol. 13*. (15) Esk.a.: *Su expl. fol. 35...* (16) Ezk.a.: *Ave Maria. fol. 42*. Esk.a.: *Su explic. f. 42*. (17) Ezk.a.: *Fol. 44*. Esk.a.: *Su expl. 44*. (18) Ezk.a.: *Salve*. Esk.a.: *Su explic. no se pone*. (19) Ezk.a.: *Creo en Ds*. Esk.a.: *Su explic. f. 19*. (20) Eskuizkribuan: *cridoreagan*. (21) Ezk.a.: *Sic Astete y Arbiol. Fam. regul. f. mibi 348 dize «por obra y virtud». Este «obra» entiendan los & a fondo pues fue obra de Ds. &*. (22) Ezk.a.: *Si gusta dirá por «Cath.» «Gustienzacoa»*.

Articulubac.

Fedeco articulubac dira amalau. Lelengo saspirac dagocaz Jangoicotasunari; eta veste saspirac Jesucristo, gueure Jaun Jangoico eta guizon eguijascoaren guizatasun santuari.

Jangoicotasunari dagocazanac dira onec. 1. Lelengoa, sinistu Jangoico gustiz poderoso batean. 2. Vigarrena, sinistu dala Aita. 3. Irugarrena, sinistu dala semia. 4. Laugarrena, sinistu dala Espiritu Santuba.

(4) 5. Bostgarrena, sinistu dala criadorea. 6. Seigarrena, sinistu dala salvadorea. 7. Saspigarrena, sinistu dala glorificadorea.

Guizatazun santubari dagocazanac dira onec.

1. Lelengoa, sinistu Jesucristo gueure Jauna guizona daneti sortu zala Espiritu Santuben obraz²³ —edo eguitez— da gracijaz.

2. Bigarrena, sinistu jajo zala Santa Maria Virginiaganic, zala au donzella semiau jajo baño lenago, jajoqueran, da jayo ezquero.

3. Irugarrena, sinistu artu ebalá passinoi eta erijotzia gu pecatarijoc salvetiarren.

4. Laugarrena,²⁴ sinistu jatzi zala infenuetara eta atera zitubala hango Gurasso Santuben arimac, vere etorrera santuben veguira egozanac.

5. Bostgarrena, sinistu irugarren egunian vistu zala ilen arteric.

6. Seigarrena, sinistu igo ebalá cerubetara eta han dagoala jarriric Aita Jangoico gustiz poderosoen alde escumatatic.

7. Saspigarrena, sinistu etorrico dala jusguetan vizijac eta ilac, onai emoteco glorija vere aguindu santubac gorde citubezalaco eta dongai seculaco penia, gorde ez citubezalaco.

Amen.

I. Credoá nai amalau fedeco articulubac esan ezquero, ha —Amen— essaten dana asquenian, zer essan gura dau?

E.

(5) E. Alan da eta dira egui ciertubac gustijac.

Aguindubac.²⁵

Jangoicoen legueco aguindubac dira amar. Lelengo irurac dagocaz Jangoicoen honriari. Beste saspirac lagun edo proximuben onari.

1. Lelengoa,²⁶ Jangoicoa maite izaitea gauza gustiyen ganian. 2. Bigarrena, ez eguitea juramenturic utzean. 3. Domecac eta jajac gordetia. 4. Laugarrena gurasoac honretia. 5. Bostgarrena, iñor ez iltea ez gacheric eguitea. 6. Seigarrena, araguisco peccaturic ez eguitea. 7. Saspigarrena, ez ostutia. 8. Sorzigarrena, iñori eguin edo essan eztaben gauzaric ez ezartia, eta ez guzurric essatia. 9. Bedratsigarrena, lagunem emasteric ez senarric ez gura izaitea. 10. Amargarrena, iñoen ondasunen edo gauzen gurariric ez euquitea.

(23) Ezk.a.: *Astete no lo han atildado*. Esk.a.: *Arb. citt. «obras da virtutes»*. Y bien sabía lo que decía.

(24) Esk.a.: *Quid Infern. fol. 28*. (25) Ezk.a.: *Mandamientos de Dios*. (26) Esk.a.: *Su explicación fol.º 46*.

Amar aguinduboc dagoz bitara sarturic: Jangoicoa servidu eta ametara, eta gueure laguna gueure buruba leguez. Amen.

(6) *Bost Eleizaco Aguindubac*.²⁷

1. Lelengoa, domeca eta jai egunetan mesa osoa enzutea. 2. Bigarrena, urtean bein guchienez confessetia, edo lenago erijotzaco pelligruric vada edo comulgauco bada. 3. Irugarrena, Pasqua Loratzuban (Erresurrecinoicoan) comulguetia. 4. Eleiza Ama Santiac aguinduten dabenian vareu eguitea. 5. Bostgarrena, amarrenac eta primizijaz Jangoicoen Eleiziari suzen paguetia.

Eguite Erruquiscoac dira amalau.²⁸

Saspi arimiari da beste saspi gorp[u]tzari²⁹ dagocazanac.

Espiritualac, edo arimiari dagocazanac.

1. Lelengoa, eztaquiyanari eracustea. 2. Bigarrena, biar dabenari conseju ona emotia. 3. Irugarrena, utz eguin edo erratuten dabena suzendutia. 4. Laugarrena, gach eguinac —injuriyac— parcatutea. 5. Bostgarrena, tristea postu edo consoletia. 6. Seigarrena, lagunen utz eguinac da argaltasunac paciencijaz eruatia. 7. Saspigarrena, vizijac eta ilacgaitic Jangoicoari erregututia.

Gorputzari dagocazanac.

1. Lelengoa, gueisoac visitau edo icustea. 2. Bigarrena, gose danari jaten emotia. 3.

(7) 3. Irugarrena, egarri danari edaten emotia. 4. Laugarrena, cautibuac librau, ascatu eragutia. 5. Bostgarrena, biloizac jansi, estaldutia. 6. Seigarrena, peregrinu edo erbestecoari ostatu emotia. 7. Saspigarrena, ilac enterretia.

I. Zegaitic oneec essaten dira erruquiscoac? E. Justicijaz edo obligacinois zor estiriailaco.

I. Nois zor dira pecatubean? E. Guizon adituben erechijan dirianian estura edo premia andicoac.

Mtro. Vere lagunagaz misericordija eguiten dabenac Jangoicoaganic alcanzaduco dau misericordia.³⁰

Sacramentu santubac.³¹

Eleiza ama santiaren sacramentubac dira saspi: lelengo bostac dira nai eta nai ezcoac, eguitez edo borondatez, zeinzuc baga salvau ezin leite criaturia, ezetan-euqui-ezzas edo desprecios isten badituz. Da beste bijac dira vorondatescoac.

1. Lelengoa, Batismoa edo Batiba. 2. Bigarrena, Confirmacinoja. 3. Irugarrena, Penitencia, au da, Confesinoja. 4. Laugarrena Comuninoja, au da, Eucaristija. 5. Oleacinoja. 6. Ordêa sacerdotala. 7. da saspigarrena, Matrimonio edo Esconcia.

Confesino generala.

Ni pecatarijau confessetan nachaco

Jan-

(27) Esk.a.: *Su explic. f. 63.* (28) Ezk.a.: *Obras de misericordia.* (29) Eskuizkribuan: *gorptzari.*
(30) Ezk.a.: *Math. 5. v. 7.* (31) Ezk.a.: *Su explicaz. fol. 71°.*

(8) Jangoico gustiz poderosoari, Santa Maria beti virginiari, San Miguel Ainguerubari, San Juan Batistiari, San Pedro da San Pablo apostolubai, santu gustijai eta zeuri, neure arimaco aita, eguin dodala pecatu, gogoz, verbaz da obriaz, neure erruz, neure erruz, neure erru chit andijagaitic. Orregaitic erregututen deutzat Santa Maria beti virginia-ri, San Miguel Ainguerubari, San Juan Batistiari, San Pedro eta San Pablo apostolubai, santu gustijai eta ceuri neure arimaco aita, erregutu daizubela nigaitic Jangoico gueure Jaunari. Amen.

I. Noiz au essan biar da? E. Confessetaco paretan danian, belaunbico, aita vere arimacoen aurrean edo oñetan; lelengo señatu eta Aitiaren eguin ezquero, orduban essan biar da, vere pecatuben mintasunagaz.

I. Eta noiz guejago? E. Pecatu arinac edo venialacgaitic, eta seinbat sarrijago obe, eta beti devocinois &.

Contricinoico Eguitea.

Neure Jesu Cristo Jauna, Jangoico eta guizon eguijascoa, criadore eta erredentore neuria, zariana zarialaco eta ametan zaitudalaco gauza gustijen ganian, damu dot Jauna, damu dot Jauna vijotz gustiric zu ofendiduba eta arcen dot gogo sendo bat ez guejago pecaturic eguiteco,

ap-

(9) apartetaco zeure ofensa dirianen ocasino gustietaric, confessetaco eta cumplietaco emoten jatan penitencia. Opa deutzudas Jauna, neure vizitza, obra eta nequeac, neure pecatuben satisfacinoraco; eta confietan nas zeure ontasun eta erruqui acabubacoan parcatuco deustazuzala ceure odol precioso, passinoi da erijotziagaitic, eta emongo deustazula gracia vizitzia obatuteco eta irauteco beti ceure servicio santuban, vizi nassan arte gustijan. Amen.

I. Celan au essan biar da? E. Vijotzeco mintasun eta damu amudijosco alic andijena-gaz, Jangoico maite maitea ofendidubagaitic.

I. Nois essan biar da? E. Jangoico on maite gueuria ofendidu badogu orduban, len essan dan moduban.

I. Eta³² nois guejago? E. Sarrichu ondoen, bada utzuna edo falta ascogaz ofendietan dogu sarri gueure Jangoico ona. Vaña señaadamentian oera jua orduban, oeric jaguitean, examina concienziacoa eguin ezquero confesetara guazanian, confessau ezquero confesoreen oñetan, erijotzaco pelligruban eta veti mintasun amudiosco andijagaz, Jangoicoari vijotz osoric parca escatuten deutzala.

(10) *Izara Santiari*.³³

Jangoico Jauna, ichi zeuscuzuna zeure pasinoico señalear Izara Santaan, zein-natan³⁴ izan zan batuba ceure gorputz chit santuba Jose erruquitzubac eretzi ezquero cruce-rianic. Emon iguzu, Jaun gustiz piadosoa, zeure erijotza da sepulturiagaitic, eruan gaiezala erresurrecinoico glorijsara, nun vizi eta erreinetan dozun, Aita Jangoico, Espiritu Santubagaz batera, Jangoicoa secula seculacotan. Amen.

(32) *Erantzuna*-ri dagokion E.-a idatzi du lehenbizi. Gero konturatu da *Itauna* zetorrela eta aurrean jarri dio I.-a, lerro azpian *Eta*-ren *ta* ezarririk. (33) Ezk.a.: *Señor Dios que nos dejaste...* (34) Lerro berria ere bada: *zein- / natan*. Halere ikus *edozein-nec* (Doc. 60), *eguin-necoetan* (Doc. 47), *osasun-neraco* (Ex. 43), *zein-nagaz* (Ex. 80), *dabenen-nac* (Ex. 98).

Au essan bacoitsian essango dira: Aita Gueuria, Ave Maria, eta Gloria Patri.

Eleizara sartutean essango dira lelengo ur bedeincatuba artutean:

Ur bedeincatu au izan deila gurezat osassuna da vizitza.³⁵

Guero essan:

Sartungo nas,³⁶ Jauna, ceure hechean, da adoraduco zaitut ceure templo edo toqui santuban, erreverenciya da bildur santu bategas; ataraco, Jauna, zuzendu naguizu.

Belaunbico parau eta essango dau:

Bedeincatuba³⁷ da alabaduba izan deila Santissimu Sacramentu Altaracoa eta Maria Santissima, gueure Señora Virgi-

(11) na gustiz garbija, izan zana sortuba pecatu originalen mancha baga vere izaite naturaleco lelengo istanterianic: Amen.

Erlojuba enzutean essan:

Bedeincatuba izan deila gueure Jesucristo Jauna sortu eta jayo zan orduba. Jesus, Maria, Josef, nois eta selacoa izango ete da neure erijotzaco orduba! Arren iruroc orduban valija zaquidaz.

Ave Maria gracias...

Urtee gustico devocinoa.

Goician, eguberdijan, da arratzalde beranduban campaac usu dan legez *Ave Maria* jotean errezetiarren emen beon dagozanac ifiniric Aita Santu Erromaco bic emonda dagoz, errezetan dan³⁸ bacoitzian, eun indulgenciaco egunac. Onezas ganian, ile bacoitzian indulgencia bete bat, essaten jacana *Plenariya*, iru condicinogaz:

1. Oracinooc essan ezquero errezaui biar da arima benditacgaitic erresponso bat, eta eztaquijenac, *Aita Gueuria...* eta *Ave Maria...*
2. Sapatu Santuric Trinitate Santissimara aztian, ezango dira oracinooc sutunic (ez velaunbico) eta modu onetan sutunic sapatu arratzalde eta domeca gustijetan. Osterancian beti velaunbico.
3. Indulgencia oneec irabasteco biar da confessau eta comulgau ilean bein eta equi Bulda cruzadacoa. Orra emen desoru andi bat eta erreza.

Alan garbijan: Tellad. fol. 247. Man. *flor.*; Veldern. f. 331; *Benedictos* 13 y 14. cit. *Su Vreb.* 20 Abr. 1742.

- 1.³⁹ Jangoicoen Ainguerubac barri ona emô eutzan Maria Virginiari, eta sortu zan Semia, vere sabelian, Espiritu santuben obraz, eta gra-

(12) ciyaz. Ave Maria gracias... Gloria...

- 2.⁴⁰ Ara, emen dago Jaunaren esclabia, eguin vedi conforme dan ceure berbia.⁴¹

Ave Maria gracias betia... Gloria Patri...

- 3.⁴² Jangoicoaren Semia guizon eguin zan eta gueure artian vizi izan zan. Ave Maria gracias... Gloria Patri...

(35) Ezk.a.: *An^a*. (36) Ezk.a.: *An^a*. (37) Esk.a.: *Alabado sea...* Ezk.a.: *Sacramentu aurrean*.

(38) Lerroartean idatzita eta esk.a. errepikatuta. (39) Ezk.a.: *Angelus domini...* (40) Ezk.a.: *Ecce ancilla...* (41) Esk.a.: *essan* (42) Ezk.a.: *Et verbum caro...*

V. Erregutu eguizu gugaitic Jangoicoaren Ama Santia. R. Merecidu daiguzan Jesu Cristoaren promesac.

Zeure gracia⁴³ erregututen deutzugu arren, Jauna, emon deguijuzula gueure arimai, bada Ainguerubac Maria virginari barri ona emonda essagutu dogunoc Jesu Cristo zeure Semiaren encarnacioia, vere passinoi da cruceagaitic erresurrecinoico glorijara eruanac izan gaiteala, bera Jesu Cristo gueure Jaunagaitic. Amen.

Au amaitu ezquero jagui (belaunbico vadago) eta sutunic essango dau erresponsoa. Eta ez badaqui, essan dan leguez Aita Gueuria eta Ave Marija arimacgaitic.

Comunino sagraduba⁴⁴ artuteco daguana belaûbico parauta eta sacerdotea dagan artian froma consagraduba vere escuban daucala essatorduban *Domine non sum dignus...*, essango dau alan:

Neure Jesu Christo Jauna, eztot merecietan, ez naz digno berori neure vular barruban sartutea, vaña verorren berbiagaz neure arimia osatu eta salvo izango da.

(13) Doctrina edo Jaquinvidearen sarzayera.

I. Cristinauba zara? E. Bai, jauna, Jangoicoen graziaz.

I. Nundi jatorzu cristinauben izen ori? E. Jesu Cristo gueure Jaunaganic.

I. Zer essan gura dau cristinaubac? E. Cristoen guizona. Au da, Jesu Cristoen fedia daucana da ofreciduric daguana vere servicijo santura.

I. Cein da cristinauben señaleara? E. Cruze santuba.

I. Cegaitic cruzeza? E. Dalaco Cristo Crucificaduben edo crucean josijaren irudija, ceinatan erredimidu edo erosi guenduzan.

I. Bauco cristinaubac beste señalearic? E. Bai, jauna, caridadea, vijotzeti euqui viar doguna, cerren caridadea baga, ezta cristinau ona.

I. Ceinbat modutara eguiten dau cristinaubac cruze santiaren señaleara? E. Modu bitarra. Bata da: escumaco erpurubagaz iru cruze ondo eta suzen eguitea becoquijan, aoan da bularrean, eguiten dala verba gueure Jaunagaz.

I. Eracutzi selan. E. Cruze Santiaren⁴⁵ † señalearagaitic, gueure † areriyotetic libradu gaizus † Jauna, Jangoico gueuria.

(14) I. Jaquin daigun cruze eta verba orreec celan eguin eta essaten dirian. E. Ara jauna. Becoquijan onec: Cruze santiaren † señalearagaitic. Aoan: Gueure † areriyotetic. Bularrean: Libradu gaizus † Jauna, Jangoico gueuria.

I. Cegaiti señaletuten gara becoquijan? E. Jangoicoac libradu gaizan pensamentu edo gogo donguetaric.

I. Segaitic aoan? E. Jangoicoac libradu gaizan verba donga gustijetaric.

I. Cegaitic bularrean? E. Jangoicoac libradu gaizan eguite eta gurari deunguetaric.

I. Jaquin daigun cruceac noric eta nora eta zelan eguin biar dirian. E. Garbijan eta ondo. Buruba gueldi da zuzen daucala. Leleng[o]a⁴⁶ becoquijan⁴⁷ bertan zurrari

(43) Ezk.a.: *Oracinoa*. (44) Ezk.a.: *Au icasi*. (45) Ezk.a.: *Mira f. 1º*. (46) Eskuizkribuan: *Lelenga*. (47) Lerroartean eta esk.a., bi aldiz, gurutzea marraztu eta geziz lotuta: *Alan* †.

icutu baga. Bigarrena aoan bertan, au da, zurren aspiric, beeco espana baño berago apur bat. Irugarrena ocotzen aspiric estomanguco aoguino eta ezquerreco bularreric escumacora, verbac essanaz len izentau dirian guisan.

I. Cruceac eguitorduban darabilenac bateric bestera buruba (usadijo ondo charrez) señatuten da ondo?

(15) E. Ez, jauna, ez erdi ondo vere.

I. Cegaitic ez? E. Cruceac eguiten eztrialaco burubagaz, ez bada escumaco erpurubagaz, equiyaz orduban buruba suzen da gueldi, bada osterancian alaco señaturia da figurerija eta au gura dau diabrubic.

I. Zein da bigarren moduba? E. Aitiaren eguitea escumaco iru⁴⁸ atzacaz cruze bat eguinaz becoquiric garriguño eta ezquerreco sorbaldaric edo besobururic escumaco besoburura, izentaubaz Trinitade Santissima.

I. Ea selan. E. Aitiaren (becoquijan) da Semiaren (garrijan) eta Espiritu † (esquerreco sorbaldan) Santuben izenian (escumacoan), Amen; au essatian batu escu bijac ifinijaz erpuru bijac, escumacoa ezquerrecoen ganian cruzearen guisan, eruan aora eta mun eguin, bada gustijac dauque significanza andijac.

I. Señatu eta Aitiaren zelan eguin biar dira? E. Devociñoric alic andijenagaz, daucalaco señatute oneec indar andija diabrubic contra, ondo jaquina dan leguez, onezas ganian beste virtute asco.

I. Eta cegaiti guejago? E. Daucazalaco misterijo andijen significanzac, principalmertian bost.

(16) I. Zeinzuc dira misterijo orreec? E. Trinitade Santissimiena 1. Encarnacinoicoa 2. Passinoicoa 3. Erresurrecinoicoa 4. Eta Eucaristia Sagraduena 5.

I. Zetan adierasoten da Trinitade Santissimiena? E.⁴⁹ Lelengo eguiten dirian iru cruzeetan, becoquijan, aoan da bularrean. Eta Aitiaren essaten danian izentaubaz iru persona divinoac.

I. Zelan encarnacinoico misterijo miragarri chit andija? E.⁵⁰ Essaten danian *Aitiaren da Semiaren...* eruatian escuba becoquiric garriraguino, bada eguite onec essan gura dau vigarren persona divinoa jatsi zala ceruric Maria Santisimiaren sabel virginalera, artuten gue[u]re⁵¹ froma eta aragui humanoa —Guizatuzuna— (*sic*).

I. Celan passinoi santu dolorosoena? E.⁵² Crucea eguinaz, bada Jesus maitea guizona zanez il zan crucean josiric, nun erosi (erredimidu) guenduzan diabrubic presondeguiric, gueure pecatubacgaitic.

I. Zelan erresurrecinoicoa? E.⁵³ Eruatian escuba ezquerreco sorbalda edo besobururic escumacora, bada eguite onec au essan gura dau.

I. Bauco itauna onec beste significanzaric? E. Bai celanbere eta essan bere gura dau gariala aldatubac pecatubaren estaduric (zein dan

(48) Ezk.a.: *Echbarri sic. Vide Exam. 2 fol. mibi 5 y otros.* Esk.a.: *Astet. en bascuenze dize con dos, pero no assí.* (49) Ezk.a.: 1. (50) Ezk.a.: 2. (51) Eskuizkribuan: *guere.* Doctrina osoan ez dago beste *guere* ez *gure*-rik. (52) Ezk.a.: 3. (53) Ezk.a.: 4.

(17) dan adivideraco esquerrecoa) graciasco estadura, zein dan escumacoa.

I. Zelan Eucaristia Sagraduba? E. Eruatian (señatu ezquero) escu biyac, len essan dan moduban, aora, eta mun eguin erpuru escumacoen ganian, essanaz *Amen*.

I. Devocinois da ondo señatutiac ze efecto daucaz? E. Asco,⁵⁴ baña ensunenac lau: 1. Soldadu on sindoa leguez eandutea Jesucristoen vanderapean. 2. Artutea indarra eta defensia diabruben tentacino da persecucinoen contra. 3. Areriyo hechore zitalau hechatia arin iguez guganic. 4. Cristinau garianoc apartac izaitea, au da, vanac edo distinguidubac, mauru, trucu da infiel artian.

I. Nundi da cegaitic daucaz cruceac ainbeste indar eta virtute? E. Jesu Cristo gueure maiteac vencidu citubalaco cruze santubon diabrubic, bertan josiric artu eban erijoztiagaz gugaitic.

I. Veraz estimaciño eta devocino andija euqui biar dogu cruze santubagaz? E. Vai celan vere andija, chit da sarriro eguiten dogula essan dan modu onian.

I. Vada ze dempora da ocasiñoetan señatu biar gara principamentian?

(18) E. Eguite edo obraren bat asten dogunian, biarren baten paretan garianian; necesidad, estura, tentaciño eta pelligru dongan aurquituten garianian; jatera nai afaritan guazanian; jan da afaldu ezquero; oera sartun urtenian; hehetic urtayeran; eleizara sartutean; da en fin, beste ocasiño da dempora ascotan, cristinau onac eguin daroen leguez.

I. Zegaitic ainbeste vider? E. Cerren beti eta lecu gustijetan gueure arerijo zitalac galdu gura gaituban da jarraituten deuscun vere asmu eta tentaciño oquer ziquinacaz.

I. Norzuc dira arerijo onec? E. Iru,⁵⁵ essaten jaquenac arimenac: demonioa, munduba eta gueure araguija.

I. Crucea adoretan dozunian zelan essaten dozu? E. Adoradu eta bedecatuten zaitugu, Jesu Cristo gueure erredentorea, bada zeure cruzeagaitic erredimidu da librau cenduban munduba. *Amen*.

Doctrinaco lelengo zatiya.⁵⁶

Eta da doctrina gustiyen fundamentuba.

I. Zeinbat gauza dauca premia edo obligacinoya cristinaubac jaquiteco errazoasco usu edo ezaupidera eldu ezquero?

E.

(19) E. Lau, jauna. 1. Zer sinistuco daben. 2. Ze oraciño eguingo daben. 3. Cer obrau edo eguingo daben. 4. Cer artungo daben.

I. Celan jaquingo dau cer sinistuco daben? E. Jaquinaz credoa edo amalau articulu-bac.

I. Celan ce oraciño eguingo daben? E. Jaquinaz Aita Gueuria, Ave Marija, Salvea eta Eleizaco beste oracinoac.⁵⁷

(54) Ezk.a.: *Vide Cayer° Esculap. fo. 13 et Echar. Ex.* (55) Esk.a.: *Vide esto f. 104.* (56) Esk.a.: *Parte 1.*
 (57) Ezk.a.: *Explic. esto.*

I. Cer eguingo edo obrauco daben zelan? E. Jaquinaz amar aguindu Jangoicoen leguecoac, bost Eleizacoac eta obra edo eguite erruquiscoac.

I. Celan zer artungo daben? E. Jaquinaz saspi sacramentu Eleizacoac.

Zer sinistuco dogun.

I. Noc essa eban credoa? E. Amabi aprostubac apaindu eta essa euden.

I. Izanic aprostubac amabi, celan fedeco articulubac dira amalau? E. San Pedroc essan cituban bi. Da Santiago nagucijac beste articulu bi, beste amar aprostubac essa euden bana. Orra amalau.

I. Cetaco apaindu eta essa euden? E. Gueure fede santuben gauzac da misterijoac eracusteco eta gueu ondo informetaco fede santu onetan.

I. Eta zeuc cetaco essaten dozu? E. Sendo, frime egoteco fede onetan eta confes-

(20) fessetaco, viarbada vizitzen costuban, cristinaubac daucagun fedeau.

I. Cer da fedea?⁵⁸ E. Icusi eztoguna sinistutea.

I. Badago beste federic? E. Bai, jauna, fede humanoa, au da guizon da emacumeai emoten deutzagun sinisetia edo fedea. Vaña au fedeau esta beti ciurra edo eguijascoa da onen ganian eztago cer essan doctrinan.

I. Jangoicoen fede santubac iracasten deuscuna, utz eguin edo faltau ley? Ez,⁵⁹ jauna, inundi vere.

I. Cegaitic ez? E. Dagoalaco fundauric Jangoicoen eguijan da testimonioan.

I. Celan sinistu biar dira Jangoicoen fedeco misterijoac? E. Gustijac,⁶⁰ bat ichi edo utz eguin бага, generalean eta bacoitza berez edo banaan, firme, sendo, onetan egonaz vizitza eta ondasun gustijen caltean viar bada.

I. Cegaitic alan? E. Gueure⁶¹ fede santuben gauzac dirialaco dellicadubac da ciertubagoac da eguijascoagoac gueure veguijacaz icusten doguna d[a]⁶² gueure escubacaz icutu eta escubetan daucaguna baño ciur edo ciertuagoac.

I. Icusi cenduban Jesu Cristo jayoten? E. Ez, jauna.

(21) I. Icusi cenduban ilten da cerura igoten? E. Ez, jauna.

I. Eta sinistuten dozu? E. Vai, jauna.

I. Cegaitic sinistuten dozu? E. Alan deutzalaco aguerturic da adietan emonic Eleiza ama santiari gueure Jangoicoac, izanic dan leguez eguija verbera, eta alan Eleiza santa onec gueuri iracasten deusculaco.

I. Ce gauza dira cristinauba leguez dauczuzanac eta sinistuten dozuzanac? E. Eleiza ama santa gueuriac daucazanac da sinistuten ditubanac.

I. Da ze gauza dira orreec? E. Gueure fede santuben misterijo enzunenac da principalenac.

(58) Esk.a.: *Fee divina.* (59) E berri bat idatzi beharrean erantzunarena erabili du Ez-entzat eta R. bat gehitu dio ezk.a. aurre-aurrean *respuesta* adierazteko. (60) Ezk.a.: *Implicite et explicite.*

(61) Esk.a. *sic.*: *Vide actos & fol.* (62) Eskuizkribuan: *de.*

I. Cetaraco dira articulu fedecoac? E. Gueure Jangoicoen da Jesu Cristoen barri eta ezaupide clarubagoa emoiteco.

I.⁶³ Cer da Jangoicoa? E. Da Espiritu gustiz garbi bat iñorganic eztatorrena, bera berez dana.

I. Nor da Jangoicoa? E. Da Espiritu bat ain exelente da miragarrija, cein ez essanaz ez gogoz essan leitiana; Jaun bat acabubaco ona, poderosoa, jaquituna, ciur edo zuzena, justuba da gauza gustijen assiera da acabuba, amaya.

I. Trinidad chit santuba zer da?

(22) E. Da Jangoicoa bervera, Aitia eta Semia eta Espiritu Santuba, iru persona distinta edo banac da Jangoico eguijasco bacar bat.

I. Aitia Jangoicoa da? E. Bai, jauna.

I. Semia Jangoicoa da? E. Bai, jauna.

I. Espiritu Santuba Jangoicoa da? E. Bai, jauna.

I. Eta iru Jangoico dira? E. Ez, jauna, ez bada Jangoico bacar eguijazco bat.

I. Vada zegaitic ez iru, Jangoico bat baizen? E. Iru personac dauquelaco izaite da naturaleza bardin bat, perfecinoi, adimentu, vorondate da atributu bardinac; orregaiti iru personac dira Jangoico bat, ez guejago.

I. Bago iru personaren artian nagucijago, jaquitunago da poderosoago danic? E. Ez, jauna, irurac dira bardin essan dan leguez len.

I. Aitia ala Semia da nagusijago? E. Aitia da naguzijago Semia baño, Semiau guizonan danez; vaña Semia Jangoicoa danez, da bardin Aitiagaz, essan dan leguez.

I. Aitia Semia da? E. Ez, jauna.

I. Espiritu Santuba da Aita edo Semia? E. Ez, jauna.

I. Zegaitic?

(23) E. Irurac dirialaco distinta edo banac, au da, bata bestia eztirianac, izan arren (dirian leguez) Jangoico eguijazco bacar bat.

I. Adietan emon iguzu au exemploacaz. E.⁶⁴ Gueure arimiac daucaz iru potencia: memoriya 1, adimentuba 2, vorondatea 3. Da alan vere ezta arima bat baizen.

Ex^o.⁶⁵ Sagar batec daucaz usaña 1, colorea 2 eta gustuba 3, vaña ezta sagar bat baizen.

I. Celan da Jangoicoa gustiz poderosoa? E. Eguiten dabelaco vere gurariz nai daben gustija.

I. Celan da criadorea? E. Atara zitubalaco gauza gustijac ezerbereszetic.

Mtro.⁶⁶ Crietia da gauza bat ezerbereszetic eguitea; alan da gueure arimia da alan atera eban Jesucristoarena, essango dan leguez. Au Jangoicoac eguin ley.⁶⁷ Formetia da eguitea gauza bat beste bategaz, v. g. heche bat, onzi bat materialacaz; au guizonac vere eguiten dabe, vaña bestia bacarric Jangoicoac.

(63) Ezk.a.: *Contu itauna biyocaz.* (64) Ezk.a.: *Ex^o. 1°.* (65) Ezk.a.: *Ex^o. 2°.* (66) Ezk.a. dago idatzita Mtro., *Crietia* eta *Formetia*-rekin gezi banaz lotuta. (67) Ezk.a.: *É.*

- I. Celan da Salvadorea? E. Pecatubac parcatu da gracia emoten dabelaco.
- I. Celan da gloria emaila edo glorificadorea? E. Emoten deutzalaco gloria vere gracia irauten dabenari il artian.
- I. Bauco Jangoicoac gorputzen irudiric gu leguez? E. Ez, jauna, Jangoicoa danez, baña bai guizona danez.
- I. Iru persona divinoaren artian, zein eguin zan guizon?
- E. Vi-
- (24) Vigarrena, zeini derichan Jesucristo.
- I. Aitia guizon eguin zan? E. Ez, jauna.
- I. Espiritu Santuba guizon eguin zan? E. Ez, jauna, bacarric Semia, cein dan Jesu Christo.
- I. Nor da Jesu Cristo? E. Da Jangoico vizijaren semia, gu erredimidu edo erostiarren eta gueuri emotiarren vizimodu onaren exemplo edo videa guizon eguin zana.
- I. Bauco Jesu Cristoc Jangoicoa danez amaric? Ez,⁶⁸ jauna, aita baizen.
- I. Nor da aitori? E. Aita eternoa.
- I. Guizona danez bauco amaric? E. Bai, jauna, eta da⁶⁹ Ama Virgina Maria Santisima.
- I. Semia (cein dan Jesucristo) norganic dator? E. Aitiaganic, jauna.
- I. Aita eternoa norganic dator? E. Iñorganic, jauna, vera da verez.
- I. Espiritu Santuba norganic dator? E. Aitia eta Semiaganic, jauna.
- I. *Jesus* izen gozo onec cer essan gura dau? E. Salvadorea, jauna.
- I. Zetati salbau guenduzan? E. Gueure pecatuetaric eta diabruben presondegui gogoreric.
- I. Zer essan gura dau *Cristo*?
- (25) E. Ungiduba.
- I. Cegaz ungiduba izan zan? E. Espiritu Santuben gracia eta doez.
- I. Jesu Cristo gueure Jauna celan sortu eta jayo zan ama Virgina Maria Santisimiaganic? Eguite⁷⁰ ebalala Jangoicoac obra chit andijau sobrenatural da miragarrisco moduban.
- I. Maria Santisimia vere ama gueratu zan doncella garbija beti? E. Bai, jauna, semia jayo baño lenago, semia jayotean da semia jayo ezquero gueratu zan doncella garbija gustiz.
- I. Jesu Cristo Jangoicoa ala guizona sanez jayo zan? E. Guizona sanez, jauna. Vada⁷¹Jangoicoa danez da eternoa, espiritu garbija &.
- I. Jesu Cristoc jayo ezquero beucan gueure irudiric? E. Vay, jauna, gorputza, veguijac, escubac, gustija gu leguez, vada da guizon eguijascoa.

(68) E berri bat idatzi beharrean erantzunarena erabili du *Ez-entzat* eta *R.* bat gehitu dio ezk.a. aurre-aurrean *respuesta* adierazteko. (69) Lerroartean idatzita eta ezk.a. errepikatuta. (70) E berri bat idatzi beharrean erantzunarena erabili du *Ez-entzat* eta *R.* bat gehitu dio ezk.a. aurre-aurrean *respuesta* adierazteko. (71) Ezk.a.: *Explic.*

I. Noren obraz izan zan encarnacinoico⁷² misterijo miragarri andijau? E. Espiritu Santuben obraz da gracijaz.

I. Cegaiti essaten dozu Espiritu Santuben obraz eta gracijaz? E. Dalaco misterijo chit miragarrijau amudijosco eguite edo obria eta Espiritu Santubari atribuidu edo emoten jaco amudijoa.

(26) I. Da Aitiari? E. Jauna, poderijoa.

I. Da Semiari? E. Jaquiturija. Da alan dago ondo eranzunic dala amudijosco obria & *Encarnacinoia*.

I.⁷³ Zeinbat gauza obrau edo eguin zituban Espiritu Santubac encarnacioco misterijo santuban? E. Lau, jauna.

I. Zeinzuc dira? E. Lelengoa: Maria Santissimian odol gustiz garbirc formau edo egui eban gorputz perfecto bat. Vigarrena: ezerberecetic criadu eban arimia. Irugarrena: gorputz eta arimau batu zituban; orra emen guizatassuna edo humanidadea. Laugarrena:⁷⁴ Trinidadeco vigarren persona divinoa batu zan gorputz da arima oneecaz, baña lecuric emon бага erresultau edo izateco persona humania; bada au eguin zan istante baten. Alan izan zan Jangoicoa guizon eguitea da gueratutea Jesucristo Jangoico da guizon eguijascoa.

I. Vada, essan daneti, zeinbat persona daucaz Jesucristoc? E. Bat, jauna.

I. Ze persona da vera? E. Divinoa, jauna.

I.

(27) I. Ceinbat naturaleza daucaz Jesu Christoc? E. Vi, jauna, Jangoicoa danez bat divinoa, guizona danez beste bat humanoa.

I. Ceinbat vorondate daucaz? E. Vi, jauna, divinoa eta humanoa, len essan dan moduban.

I. Ceinbat adimentu edo entendimentu? E. Vi, bat divinoa eta beste bat humanoa.

I. Ceinbat memoriija? E. Bat, jauna, ez guejago, da vera guizona danez.

I. Zegaitic bat baizen ez? E. Zerren Jangoicoa danez eztauco, viar vere eztau, bada gauza gustijac daucaz presente ziatz vere aurean, igaroac da igarotecoac.

I. Cegaitic gura iza eban Jesucristoc jayo eta igaro cruceco erijotzia? E. Libretiarren gu pecaturic da arimen erijotzaric.

I. Zer da erijotzia edo iltea? E. Iltea da arimiac gorputzetic urteetia.

I. Zelan da arimen erijotzia, izanic arimia espiritu puruba? E. Arimen erijotzia da infernura seculaco joatia, pecatu mortala dala medijo; orregaitic pecatuari dericho mortala edo ilcorra, vada ilten dau arimia eguiten dabenenena.

I. Jangoicoa ala guizona sanez padecidu eban Jesucristoc? E. Guizona zan partes, cerren Jangoicoa da-

(72) Ezk.a.: *Encarnación* = *Sortutea*. (73) Ezk.a.: *Incarnatio*. Esk.a.: *Au jaquin biar da &*.

(74) Esk.a.: *Hypostasis; Unio Hec*.

(28) danez da espiritu garbija, inmortal, au da, ezin padecidu edo artun leyana penaric.

I. Credoan essaten da jatsi zala infernuetara. Ze infernu adietan dozu emen? E. Jauna, ez condenaduben infernu edo toqui icaragarrira, ez bada Abranen seno edo eguan lecura, nun egozan anchinaco gurasso justuben arima santubac, bere etorrera santu pozgarrijen beguira.

I. Bada bago besteric infernuba izentauten danic? E. Bai, jauna, eta dira:

1. Da saconena, toqui ilun zu goriz beteric icara gustiz garrija, nun dagozan da egongo dirian seculaco pecatu mortalean il zirianac.
2. Da purgatorijoa, au da, arima benditac dagozan toquiija. Oneri vere essaten jaco infernuba.
3. Da limboa. Ona juaten dira bateatu baga ilten dirianac, nai zein nai nagusi. Au vere izentauten da infernuba.
4. Abranen seno edo toquiija, len essan dana eta da gorengoena. Oneri vere essaten jaco limboa, vayeta infernuba⁷⁵ &.

I. Jatsi zan Jesucristo condenaduben infernura? E. Ez, jauna, vaña bay vere justicija divinoaren efectoac.

I. Celan jatsi zan Abranen seno edo toquira? E. Arimia jangoicotasun edo divinidadegaz baturic.

I. Eta vere gorputz chit santuba, celan guera-

(29) ratu zan? E. Jangoicotasunagaz beragaz baturic.

I. Celan vistu zan irugarren egunian? E. Barriro batuten ziriala alcarregaz vere gorputz eta arima gloriosoac secula edo eternamentian ez guejago ilteco.

I. Celan igo eban cerubetara? E. Vera verez edo vere virtutez.

I. Gorputz da arima igo eban? E. Vai, jauna, gorputz da arima.

I. Guizona ala Jangoicoa sanez igo eban? E. Guizona zan partes.

I. Cegaitic alan? E. Cerren Jangoicoa danez dago zeruban da lecu gustijetan.

I. Cer essan gura dau dagoala *jassarriric* Aita gustiz poderosoen escumatatic? E. Jesucristoc Jangoicoa danez daucala gloriija bardina Aitiagaz, da guizona dan aldez, andijagoa ceruco zorioneco gustijac baño.

I. Noiz etorrico da jusguetan visijac eta ilac? E. Munduben acaberan.

I. Ondo. Jesu Cristo etorri zan mundura? E. Bai, jauna.

I. Noiz? E. Sortu zanian Ama Virgina Santissimaren sabelian.

I. Igo eban cerubetara? E. Vai, jauna.

I. Noiz? E. Assencino egunian.

I. Biortuco da mundura? E. Vay, jauna.

I. No-

(75) Esk.a.: *Infierno, de Inferior &*.

(30) I. Noiz? E. Juicioco egunian, orduban da vere etorreria.

I. Jusguetan vizijac eta ilac; vada norzuc adietan dozus vizijac? E. Jangoicoen gracijan dagozanac.

I. Eta norzuc ilac? E. Pecātu mortalean dagozanac.

I. Noc juicijoau eguingo dau? E. Jangoicoac.

I. Jusgauco dau Aitiac? E. Vai, jauna.

I. Jusgauco dau Espiritu Santubac? E. Vai, jauna.

I. Bada cegaitic essaten da Jesucristo guizona danez etorrico dala jusguetan vizijac eta ilac? E. Jesu Cristo guizona dan aldez izango dalaco jueza gueure gorputzeco veguijacaz icusico doguna.

I. Eta juicioco egunian gustijoc vistuco gara? E. Vai, jauna, gustijoc, gueuncazan gorputz eta arima verberacaz bacoitza, utz essetan eguin baga.

I. Cer da vistutea? E. Barriro batutea arimia euqui eban gorputzagaz beragaz. Alan vada eguingo gara orduban gustijoc bat emparau baga.

I. Cegaitic alan vistuco gara? E. Izan deinzat bacoitzen gorputza lagun vere arimiaz, irabazi edo mercedu eban glorijan nai castiguban.

I. Ze estadu, forma edo echuratan vistuco gara? E. Perfectoan eta ogueta amairu urteco irudijan, nai mancu, coizo, itzu, nai oquer, gustijac per-fec

(31) fecino on naturalacaz.

I. Cegaitic alan? E. Izango dalaco vistute generala Jangoicoen eguitea eta Jangoicoen eguitee edo obrac gustijac dirialaco perfectac.

I. Condenadubac alan vistuco dira? E. Vai, vaña ezaiñac, alan merceduric.

I. Zer essan gura dau santuben comuninoa? E. Cristinau fiel gustijac dauquela partee bata vestiaren obra edo eguite onetan, arimaco ondasunetan, dirialaco gorputz baten zanic, zein dan Eleizia.

I. Cer da Eleizia? E. Da cristinau fiel gustijen batzarra, gorputz bat eguiten dala. Alan bada cristinau bacoitza (au da bateaturic dagoana) da gorputz onen zana.

I. Nor da Eleiza onen buruba, nagusi edo aguintarija? E. Principala (icusten eztoguna) da Jesucristo, varriz⁷⁶ icusten doguna da Aita Santu Erromacoa, Jesucristoen ordecoa, nori gustijoc daucagun premia edo obligacioa obediataco, vere aguindeupan egoteco.

I. Eleiza eguijascoen nota edo señalearc zeinzuc dira? E. Lau, jauna: 1. Bat izaitea. 2. Santia izaitea. 3. Catoliquia izaitea. 4. Eta apostolica izaitea.

I. Cegaitic da bat bacarric? E. Bat dalaco vere Jangoicoa, bat vere fedia eta

(32) eta bat Batismoa edo Bativa.

(76) Ezk.a.: *edo icusi leitiana = edo icusten dana.*

- I. Essasu: uri, ciudade da erriyetan dagozanai, celan essaten jaque *eleizac*? E. Jauna, verbacuna onian essaten doguz *eleizac*, v. g. «guazan eleizara», etc. vaña eztira, ezpada templo edo vatzar lecubac, nora cristinaubac batuten garian mesa enzutera, confesetara, gueure Jangoicoa da sacramentu santu altaracoa adoradu da bedecatutera.
- I. Templo edo lecu santu oneetan zelan egon biar dogu gustijoc? E. Errespeto, lotza, erreverencija da moduric alic on da andijenagaz, dirialaco Jangoicoen heche da lecu sagradubac.
- I. Vada Eleiza militante, purgante da triunfanttea dira iru Eleiza? E. Ez, jauna, dira iru zati, estadu edo parte Eleiza batenac.
- I. Cegaitic da bat? E. Dalaco bat onen buruba, zein dan Jesucristo.
- M. Da alan Eleiza militantea⁷⁷ da cristinau fiel gustijen mundubon vizi dirianen batzarra. Purgante, purgatorijoan dagozan arima benditen batzarra. Triunfante da ceruban dagozan zorioneco gustijen batzarra.
- I. Cegaitic essaten da *militante*? E. Dalaco gueure oficioa peleetia, emotia soldadu⁷⁸ onac leguez vizi garian artian diabruben, mundubon da araguijen contra.
- (33) I. Cer da *purgante*? E. Dagozala arima benditac purgatorijoan gustiz garbitu artian culporen manchac cerura joateco.
- I. Cegaitic essaten da *triumfantea*? E. Cerren ceruban dagozan zorioneco gustijac dagoz han, triunfalarijac diabruben, mundubon da araguijen tentacinoi da vizijoac vencidu ezquero.
- I. Cegaiti⁷⁹ Eleizari essaten jaco *santia*? E. Dalaco vere buruba santuba, vere sacramentubac santubac da vere doctrinia santuba.
- I. Cegaiti *catoliquia*? E. Dagoalaco sabalduric mundu gustitic.
- I. Cegaitic *apostolica*? E. Apostolubac fundatu eudelaco.
- I. Cegaitic essaten da *Erromacoa*? E. San Pedro apostolubac han fundau eta ifini ebalaco vere assientu edo catedra principala, baieta Erromaco eleizia dalaco beste eleiza edo templo gustijen ama.
- I. Cer⁸⁰ essan gura dau *pecatuben parcacinoa*? E. Jangoicoac ichi zitubala Eleiza Santan erremediojo gustiz andijac parcatuteco pecatubac.
- I. Bago pecaturic parcatuten eztabenic Jangoicoac edo eztaucana erremedijoric? E. Ez, jauna, norberac gura d[a]bela⁸¹ da aleguina eguiten dabela, gustijac dauque erremediojo da parcacinoa, vada gueure Jangoico maiteen erruquitasuna da acabubaguia.
- (34) I. Bago pecaturic parcacinoric eztaucana? E. Bat, jauna, dago.
- I. Cein da vera, ain ichusi icaragarrija? E. Da pecatu eguin ezquero iñoz vere pecatuben damuric ez euquitia ez penitencijaric eguitea, da vere gu[r]ariz⁸² modu char onetan iltea.
- I. Da onec eztauco erremedijoric? E. Ez, jauna, eztauco. Ez Jesucristoen merecimentuben faltaz, ezpada vere erruz ilten dalaco estadu onetan pecatarija, da il ezquero eztago lecuric dolietaco.

(77) Azken -a lerroartean. (78) Esk.a.: *Miles, latín = Soldaduba*. (79) Ezk.a.: *Santa &*
 (80) Ezk.a.: *Perdón de los pecados*. (81) Eskuizkribuan: *debela*. (82) Eskuizkribuan: *guariz*.

I. Zer⁸³ essan gura dau *vizitza seculara*? E. Jangoicoen gracijan ilten dirian gustijac da alan il dirianac izango daudela ceruco erreinuban secularo gloriya Jangoicoa Jangoico dan artian.

I. Cegaitic fedeco articulubau dago credoen acaberan? E. Fin onetaraco Jangoicoac eguin guenduzalaco, vera ondo servidu da maite gustiz izaiteco vizitza ilcor onetan, vera guero gozetaco ceruco gloriya acabubacoan.

I. Iru persona divinaetaric noc pecatubac parcatu eta gloriya emoten dau? E. Irurac bardinian, bada iru personac dira Jangoico bacar eguijasco bat, acabubaco erruquitzu da gloriya emaila bacar bat.

I. Credoen da amalau articulubez ganeti sinistuten dozu besteric? E. Vai, celan vere escritura sagraduban da evangelijo santu gustijan dagoana eta Jangoicoac Eleiza Ama Santiari aguertu deutzana gustija,

gus-

(35) gustija generalean da vanan articulu bacoitza.

I. Ce gauza edo articulu dira orreec? E. Jauna, ez niri itandu orreec, bada naiz jaquiturijabacoa⁸⁴ da laburra gustijen errazoa edo noticia emoiteco. Eleizac daucaz doctore da guizon jaquitunac eranzuteco.

M. Ondo diñozu, ezta zeure premiacoa jaquitia vanaan da ziatz fedeco gauza gustijac, au da, gustijen contu emotia. Zeurezat asco da articulubac credoan dagozan leguez jaquitia eta sendo, irme, sinistutia.

I. Fedeco articulu bat ucatuten dabena cer da? E. Erejuba da edoecin articulu ucatuten dabena jaquinaz da vere gurariz atan egonaz, da sendo badago ucatutean lazquiro castigatuco daudena. Contu, contu onegaz.

Doctrinaco vigarren zati edo partea.

*Eta da:*⁸⁵ *ze oraciño eguin edo essango dogun.*

Mtro. Essanic zer sinistuco dogun, jaquin daigun orain cer oraciño eguin edo essango dogun.

I. Noc essa eban *Pater Noster, Aita Gueuria*...? E. Jesucristoc vere ao sagradutic.

I. Cetaco essa eban? E. Iracasteco gueuri oraciño eguiten.

I. Cer da oraciño eguitea? E. Da goratutea gueure viyotza humilduric Jangoi-

(36) goicoagana, da confianza eta humildadeagaz escatu messedeac aren divina mages-tadeari.

I. *Pater Nosterra, Aita Gueuria* essaten dozunian nogaz verba eguiten dozu? E. Jangoico gueure Jaunagaz, bada berari jatorco izatea gustijen aita.

I. Cegaitic gustijen aita? E. Emoten deusculaco izaita, mantenencia da conserbau edo gordeten gaitubalaco.

(83) Ezk.a.: *Vida Perdurable*. (84) Lerroartean idatzita eta ezk.a. errepikaturuta. (85) Ezk.a.: *2a. parte*.

I. Da cegaitic essaten dozu *Aita Gueuria* eta ez *Aita Neuria*? E. Jangoicoa dalaco generalean gustijen aita, da alan gustijoc gara neba-arrebac, alcarregaz bat eguinic amudijoan, caridadean eta vorondate onian vizi eta izan biar doguac.

I. *Aita Gueuria* essaten dogunian lelengo persona divinoagaz ala iruracaz verba eguiten dogu? E. Jauna, iru persona divinoacaz verba eguiten dogu, vada irurac dira Jangoicoa bacar eguijasco bat, zein dan aita bardinian.

I. Guero essango dan legues Jangoicoa dago lecu gustijetan. Vada cegaitic essaten da «*Aita gueuria cerubetan zagozana*», da ez «*lecu gustijetan zagozana*»? E. Ceruban solamente ichiten dau eta gura dau icusi daguijen zorionecoac vere anditasun da izaitte miragarrijac eta ceruban daucalaco vere tronu erreal; ainbestegaitic essaten da «*cerubetan zagozana*».

I. Non dago Jangoicoa?

E. Le-

(37) E. Lecu gustijetan, ceruban da mundu gusti gustijan.

I. Munduric ez ceruric ez egoanian non Jangoicoa egoan? E. Jauna, vera veragan.

I. Celan dago Jangoicoa lecu gustijetan? E. Izaitez,⁸⁶ presencijaz eta poderijoz.

I. Celan dago izaitez? E. Gauza gustijai emoten deutzala izaitea da gorde eta conserbau eguiten ditubala.

I. Celan dago presencijaz? E. Dagoala presente ceruban, mundu gustijan, ichasbaruban, en fin lecu gustijetan, ez jacala ezervere gauzaric escutauten.

I. Celan poderijoz? E. Gauza gustijac asmau da eguin zituban leguez ezerberetic alan, vere poderijo acabubacoagaz, gustijac (gura balituz) deseguin da bapereztu leizala, gustijen jabe da criadorea leguez.

I. Jesu Christo guizona danez non dago? E. Ceruban da sacramentu chit santu altaracoan.

I. Oracifioric onena zein da? E. *Pater Nosterra, Aita Gueuria cerubetan...*

I. Cegaitic? E. Jesu Christoc vere aoz essa ebalaco aprostuben escariz.

I. Cegaitic guejago?

(38) E. Errazo ascogaitic.

I. Ea enzun daiguzan. E. Lelengo, daucazalaco saspí peticino edo escarijac caridade gustijan fundaubac eta apaindubac. 2. Verba guichitan asco essan gura dabelaco eta eracusten deusculaco escavideric onena. 3. Euqui daigunzat memoriyan sarri essateco devocinoz, vada da erremedijo andija pecatu arinac parcatuteuco euren damu eta gorrotoa daucagula &.

I. Ceinzuc dira peticino edo escarijoc? E. Lelengoa,⁸⁷ «santificadu vedi ceure izena».

I. Escatuten dozu escabideon Jangoicoa izan deila santubagoa? E. Ez, jauna, vada da santu santu, finic, acaburic eztaucana.

I. Vada cer escatuten dozu? E. Jangoicoen izen santuba ezauna, honraduba, enzuna da alabaduba izan deila mundu gusti gustijan.

(86) Ezk.a.: *Ubi Xpts.*? (87) Ezk.a.: *1a. Pn.*

I. Cegaitic alan? E. Alan euquico daudelaco eregijac ondamentuba, pecatubac eta beste eguitee da essate gueisto ascoc acabera, da virtuteac aumentuba.

I. Cein da vigarren escavidea?⁸⁸ E. «Betor gugana ceure erreinuba».

I. Cer emen escatuten dogu? E. Aguintau, erreinau daguijala Jangoicoac gueure arimetan emen mundubon gracijagaz da guero emon daigula gloriya, cein dan vere erreinuba.

(39) I. Cein da irugarren escariya?⁸⁹ E. «Eguin bedi ceure vorondatea celan ceruban alan lurrean».

I. Zer onetan escatuten dozu? E. Munduban gagozanac eguin daigula Jangoicoen vorondatea, ceruban eguiten daben leguez ango zorioneco gustijac.

I. Zer guejago escatuten dogu emen? E. Arguitu gaizala essagututeco bere vorondatea beragaz eanduric da confrome egoteco da vere gracia bitarte dala alan ondo gordeteco bere aguindu santubac.

I. Celan mundu onetan gagozanac eguingo dogu Jangoicoen vorondatea ceruban zorionecoac eguiten daben leguez? E. Jangoico maite gueuriac disponietan daben gustiya eguinaz oso osoan, arin da gustiz alegrementian da contentuz.

I. Cein da laugarren escavidea?⁹⁰ E. «Egunian egunengo gueure oguiya emon iguzu gaur».

I. Cer escatuten dozu escari onetan? E. Emon deigula⁹¹ janariya, au da, biar dogun allimentuba gorputzeraco eta arimaraco gracia eta sacramentu santubac.

I. Zer adietan dozu gorputzeco allimentubagaitic? E. Ez bacarric oguiya, jaquiya... Baita vere janciya decenciaraco, heche edo tellapea nun

vi-

(40) vizi eta egon &.

I. Daucaguzan gauza gustijac egui garviya da diriala Jangoicoenac, da alan zelan essaten dogu *gueure oguiya* izanic Jangoicoena? E. Essaten dogu *gueure oguiya* bateti oparo edo abundancijaz emoten deusculaco gueuria balizan leguez,⁹² vigarren adietan emoteco (contu) eztogula gura iñoen oguiya, ostuba, ezta iñoen caltecoa, ezpada ha oguiya gueure izerdi eta modu onagaz irabasija, bada osterancian ezta gueuria, ezpada diabrubena.

I. Cein da bostgarren escabidea?⁹³ E. «Parcatu eguiguzus gueure zorrac, gueuc gueure zordunai parquetan deutzagun leguez».

I. Cer onetan escatuten dozu? E. Parcatu daiguzala Jangoicoac gueure pecatubac, gueure zordunai, gach eguillai, parquetan deutzegun leguez gueuc.

Mtro. Odiyoz da errencuraz beteric da eanduric dagozanac vere lagunagaz, contu celan au essaten dauden, bada da euren calte gogorrean. Veguiru ondo.

I. Cein da seigarren escavidea?⁹⁴ E. «Ez iguzu ichi jausten tentaciñoan».

(88) Ezk.a.: 2. Pn. (89) Ezk.a.: 3. Pn. (90) Ezk.a.: 4. Pn. (91) Ezk.a.: *Expliç.* (92) Ezk.a.: *Buena razón.* (93) Ezk.a.: 5. Pn. (94) Ezk.a.: 6a. Pn.

I. Cer emen escatuten dogu? E. Ezteigula Jangoicoac ichi jausten, au da, consentietan diabrubac gogora echaten deuscuzan tentaciño citaletan, zeinacaz ofendidu eraguin gura deuscun aren divina magestadea.

I. Escatuten deutzagu escavideon ez gaitela izan tentadubac diabruba edo iñorganic?

E. Ez, jauna, cerren Jangoicoen socorru eta

gra-

(41) gracyagaz tentaciñoa da gurari ciquinac vencidu esquero, soldadu ona leguez daucagu irabastea edo merituba Jangoicoen aurreraco. Vaña irabaste edo merituu tentaciño бага ezin euqui guinai. Da alan nai diabruba nai munduba nai araguija nai dana dala, izanic tentadorea, ez consentidubagaz da vencidubagaz daucagu irabastea, da lotzaturic ichijaz hechaten dogu gueure arerijo tentadorea.

Mtro. Polito essan dozu, bada alan eracusten da gracia, Jangoicoen poderijoa, daquijana vencietan soldadu argalacaz arerijo sendoac. Eta alan egongo gara humilduric da zurrac alacoen contra ez jausteco da Jangoicoen honran da alabanzan vitoriyagaz urteiteco.

I. Zein da saspigarren escarija?⁹⁵ E. «Vaña libradu gaizus gacheric».

I. Cer emen escatuten dozu? E. Gueure Jangoico maiteac libradu gaizala arimaco eta gorputzeco gachetaric.

I. Ze gach modu dagoz? E. Vi, jauna, enzunenac. 1. Erruben, culporen gacha. 2. Da peniaren gacha.

I. Celacoa da culpa edo erruben gacha? E. Gueure Jangoico maitearen contra eguiten dirian ofensac edo pecatubac.

I. Ceinzuc dira peniaren gachac? E. Vizitza ilcor onetan daucaguzan neque-

ac, (42) ac, gueizo, pobreza, gossee, pestia da alacoac.

I. Gach onein artian ceinetaric escatuten deutzagu escabideon librau gaizala? E. Erruben, culpen gacheric, bada au da gach gustijen artian andijena, pecatu mortala, gach gustijen gacha, chit icaragarrija.

I. Da *Amen* acaberacoac cer essan gura dau? E. Alan izan deila.

Ave Maria.

I. Ze oraciño, principalean, essaten deutzagu Maria Virgina Santissimari? E. Ave Marija eta Salvea. Letanijac &.

I. Noc essa eban *Ave Maria*? E. San Gabriel arcangelubac encarnacinoico misterijo chit miragarrijen barri ona emo eutzanian Virgina Santissima oneri.

I. Ce verba essan eutzazan arcangelubac? E. Onec:⁹⁶ «Ave Maria, graziaz betia, Jauna da ceugaz. Bedeincatia zara zu andra gustijen artian».

I. Bada noc ganecoa essa eban? E. Santa Isabel, Batistiaren amac, da Maria Santissimariaren lencucina.

(95) Ezk.a.: 7a. Pn. (96) Ezk.a.: Luc. 1.c.

I. Ce verba gueitu eta essan cituban? E. «Bedeincatia zara zu andra gustijen artian eta bedeincatuba da zeure sabeleco frutuba».

I. Vada San Gabrielec ya essa eban «bedeincatia zara zu andra gustijen artian»? E. Alan da, vaña ostera essan zituban Santa Issabelec da onec gueitu ebana da «eta bedein-

(43) incatuba da zeure sabeleco frutuba».

I. Eta *Jesus* noc essa eban? E. Eleiza Ama Santiac gueitu eutzan.

I. Cegaitic ez Santa Isabelec? E. Ezalaco jayo Jesus Ama Virginiac visitau orduraco Santa Isabel, ez orduraco ifini jacan izenic Jesucristori.

I. Cer essan gura dau *Ave Maria*? E. Jangoicoac gorde zaizala Marija, contentuba, poza, atzeguina izan vedi ceugaz, Maria.

I. Cegaitic alan contentus, atzeguinez, alegrijaz? E. Dalaco Maria Santissimia Aita Jangoicoaren alaba, Seme Jangoicoaren ama da Espiritu Santuben esposa maite escogidia.

I. Cer essan gura dau *gracias betia*? E. Maria Santissimiac euqui ebala gracia guejago ceruco angueru eta santu santa gustijac vaño.

I. Cer essan gura dau *Jauna da ceugaz*? E. Señora chit andijau dala templo edo toqui sagradu Trinitade Santissimiarena.

I. Cer essan gura dau «bedeincatia zara zu andra gustijen artian»? E. Iñoc munduco andra edo emacumeen artian ez ebala artun ez mercedu ainbeste bedeincaciño da ain andijac Jangoicoen escutic Maria Santissimiac leguez.

I. Cegaitic essaten da «eta bedeincatuba da zeure sabeleco frutuba, Jesus»?

(44) E. Cerren alan essanaz, bedeincatuten dogu ama vere semian, vada semiaren glorijac datoz amagana.

I. Ce oraciño enzuten dau Ama Virgina Santissimiac gustu eta agradu guejagogaz? E. Ave Marija devociñoz da atenencijaz essaten dala.

I. Cegaitic? E. Beragaz arcangelubac emo eutzalaco encarnacinoico barri on miragarrija Trinitade Santissimiaren izenian.

Mtro. Arren, bada, sarri eta sarri essan daigula gustijoc vijotz gustiric atenciño eta devociño alic andijenagaz, izan daigun vitarteco señora Jangoicoen parecoau.

*Santa Maria Jangoicoen ama...*⁹⁷

I. Zer essan gura dau *Santa Maria*? E. *Santa Maria* essanaz confessetan dogu dala santia santu gustijen ganian.

I. Cegaitic diñozu *Jangoicoen ama*? E. Dalaco benetan alan eta essanagaz *Jangoicoen ama* emoten deutzagu alabanzaric andijena, bada egui eban semia zan Jangoico da guizon eguijazcoa.

I. Cegaitic guejago? E. Cerren essanaz *Jangoicoen ama* adietan emoten dogu vere erre-gubac dauquela virtute eta poderijo edo valijo andija pecatarijen favore Jangoicoen aurrean.

(97) Ezk.a.: *Sta. Mra.*

I. Cegaitic essaten da *orain*? E. Estaucagulaco istanteric pelligru baga.

(45) I. Cegaitic *eta gueure erijotzaco orduban*? E. Orduatan dirialaco andijagoac, garratz eta ciquinagoac diabruben tentacinoac, icusiric daucala dempora guichi tentetaco.

I. Nor da Ama Virgina Maria Santissima? E. Da señora bat virtutez da gracijaz betea, Jangoicoen ama, ceruco erreguiña, gueure vitarteco edo abogadia eta ceruban dagoana.

I. Altaran dagoana cer da? E. Aren imagina edo irudija, ceruban dagoanen gomutagarrija, vera icusijaz acorda gaitean ceruban dagoanagaz, eta vere irudija dalaco eguin dajogun erreverencia eta errezau dajogun.

I. Da beste santuben imagina edo irudiyai alan eguingo deutzegu? E. Bai, jauna, bada dira ceruban dagozanen gomutagarriac.

I. Anguerubai da santu santai eguingo deutzegu oraciño? E. Bai, jauna, gueure bitartecoai leguez.

I. Zerzuc dira anguerubac? E. Dira espiritu zorioneco batzuc, dagozanac ceruban Jangoicoa icusten da gozetan.

I. Cetaco criadu cituban Jangoicoac? E. Bera alabau da bedeincatu dayen beti.

I. Cetaco guejago?

(46) E. Bere ministro lejalac leguez sucendu eta governetaco Eleizia da guizonac gordeteco.

I. Bada veraz baucazu angueru jagolia? E. Bai, celan bere daucadan, da guizon eta emacume gustijac daucagu bacoitzac vere angueru jagolia.

I. Da zer eguin biar dau bacoitzac vere angueru guardacoagaz? E. Euqui devociño andija, errezetan deutzala egunian egunian, al dajala utzic eguin baga.

I. Cer escatuco jaco errezuban? E. Librau gaizala pelligru deunga eta gachetaric da lagun dequigula gueure Jango[ico]⁹⁸ maitea servietan da ametan errai da vijotz gus-
tiric, da gueure lagunac gueure buruba leguez.

Mtro. Ongui essan dozu eta alan eguin daigula gustijoc.

Doctrinaren irugarren zatiya.⁹⁹

Zer obrau edo eguingo dogun.

I. Zer iracasten deuscube Jangoicoen da Eleizacoen aguindu santubac? E. Zer obra on eguingo dogun eta zer eguin biar eztogun.

I. Cein da Jangoicoen legueco lelengo aguinduba?¹⁰⁰ E. Ametia, maite izaitea Jangoicoa gauza gus-

ti-

(47) tijej ganian.

I. Noc ametan dau Jangoicoa? E. Vere aguindubac obedi eta ondo gordeten ditubana.

(98) Eskuizkribuan: *Jango*. (99) Ezk.a.: *3a. parte*. (100) Ezk.a.: *1. mº*.

I. Cer da Jangoicoa ametia, maite izatea, gauza gustijez ganian? E. Gura izatea galdu vizitzia, honria eta munduco ondasun gustijac vera ofendidu baño lenago.

I. Cetara guejago obliguetan gaitu aguindu onec? E. Vera essagututera dala Jangoicoo bacar eguiasco bat, bera bacarric adoretara erreberenciya alic andijenagaz, veragan sinistu eta esperanzia euquitera fede gustiz andijagaz.

I. Noc onen contra utz eta pecatu eguiten dau? E. Jangoico falso guzurrecoetan, anchina gentilac asmu eguin-necoetan (*sic*), sinistu eta adoraduten ditubenac.

I. Celan izentauten da gente modubau? E. *Idolatrac* eta Jangoico falsoai *idoloac*.

I. Norsuc guejago aguindu onen contra pecatu eguiten dabe? E. Abuseriya, sorguin-queriya, hechazu¹⁰¹ eta onelaco bidebaco gausa oquer ziquinetan sinistu eta eguiten ditubenac.

I. Eta salvetaco gueure arimac, onec amar aguinduboc oso osoan gorde biar doguz? E. Bai, jauna, celan vere bat ausi edo ichi vaga, bada diño Jangoicoac gura badogu¹⁰² sartun seculaco vizitzara, gloriyara, gorde dai-
gu-

(48) guzala utzic eguin baga jaquinaz da gurariz.

I. Cegaitic batean utzic eguin baga? Adietan emon iguzu exemplo bategaz. E. Amar Jangoicoen aguindubac dira zubi amar arcu daucana leguez igaroteco cerura. Zubi oneri banatu edo galdu ezquero arcu bat eucazan amar arcubetanic, ezta posible igarotia; au claruba da.

Vigarren aguinduba.

I. Cein da vigarren aguinduba?¹⁰³ E. Juramenturic utzean edo alperric ez eguitea.

I. Cer da juramentuba? E. Da ecartia edo ifintea Jangoicoa testiguzat essan nai ucaruten dala gauzaren bat.

I. Juramentu eguitea pecatu da? E. Alperric edo falsoan, au da, egui baga eguiten dala vai celan vere dan.

I. Izan leite Jangoicoen agraducoa, ona da virtutea juramentu eguitea? E. Bai, eguiten dala iru condiciñogaz.

I. Ceinzuc dira condicino orreec? E. 1. Eguijagaz. 2. Justicijagaz. 3. Necesidadeagaz. Onec iru condiciñoocaz da ona da virturosoa.

I. Juramentu eguiten dabenac guzurren ganian egui baga, ze pecatu eguiten dau? E. Pecatu mortal andija.

I. Juramentu eguitea eguijen dudiagaz, eztabaidan, ze pecatu da? E. Mortala, pelligrubagaitic.

I. Zer da justizijaz juramentu eguitea?

(49) E. Ifintea Jangoicoa testigu gauza on, honestu da ciertuben ganian, eta alan justicijen, v. g. alcate, juez... edo aguindu lejan premiaz eguitea.

I. Eta alan equineco juramentuba cumplidu biar da? E. Bai, jauna.

(101) Agian errakuntza *hechizu*-ren ordez. (102) Ezk.a.: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.*

(103) Ezk.a.: 2º. mº.

I. Ea exemplo bat. E. Eguin dot juramentu emoteco sorci ducat hospitaleraco (izanico ondo daucadazana), bada cumplidu viar dot pecatupean.

I. Alaco juramentuba beti cumplidu biar da? E. Vai, jauna, cerren gauza edo materi-ja grave edo andijen ganian bada izango da pecatu mortala, vaña gauza guichi edo arinen ganian dala izango da pecatu venial edo arina.

I. Celan adietan dozu eguitea juramentu necesidadez edo viar dala? E. Eguiten danian motibu justubagaz, causa on caridadetzuban edo caridadesco batean.

I. Ce pecatu da juretia premija baga eta necesidade baga, baña alan vere egui garbijen ganian? E. Da pecatu arina edo veniala.

I. Cegaitic eguijen ganian dala? E. Falta ditubalaco beste lagun bijac, justicija eta necesidadea.

I. Beraz, juretia eguiz, justicijaz da ne-
ce

(50) cesidadez ondo eta gauza ona da? E. Bai, jauna, da virtute erleginoicoa eta ona.

I. Ce erremedio dago utzean ez juretaco? E. Artun usadijo ona essatean beti *vai* edo *ez* garbijan da eguiz, Jesucristoc iracatsi euscun leguez.

Mtro. Contu, arren,¹⁰⁴ cristaubac, onegaz, bada solo Jangoicoac daqui ze calte icaragarrijac dacazan juramentu falsoac &.

Irugarren aguinduba.

I. Zein da irugarren aguinduba?¹⁰⁵ E. Domeca egunac eta jajac ondo gordetia.

I. Noc asmau edo ifini zituban domecac? E. Gueure Eleiza Ama Santiac, Espiritu Santuben guijaz, aldatu eban sapatuba domecara, bada¹⁰⁶ achina sapatuba egoan domeca ordee (eta orain domequia leguez gordeten zan) gaurco egunian judegubac gordeten daben leguez.

I. Ce motibugaitic Eleiza Ama Santiac ifini eban domequia gordetecoa? E. Emotiarren gracijac Jangoico gueure maiteari ainbeste messedeenac, ceinzuc gueure oneraco eguin zituban egun santu domecaco onetan.

I. Ze messede dirian enzun daiguzan. E. Domeca egunian egui eban arguija. Domecan jajo zan Jesucristo lastana. Domecan vistu zan Jesucristo ilen arteric. Domeca egunian biraldu eban Espiritu Santuba apostoluben ganera.

(51) I. Beraz egun andija eta enzuna da domeca eguna? E. Bai, jauna, ainbestegaitic izentauten da latinezco verbacunian *Jangoicoen eguna: Dominica, id est Dies Domini.*

I. Noc ifini zituban beste jai egunac? E. Gueure Eleiza Ama Santiac.

I. Noc gordetan dituz domecac da jai egunac? E. Messa oso bat (guichienez) enzuten dabenac devocinois da atencinoiz, da viarric eguiten eztabenac lizencijaric eztaguan jagetan.

I. Lizenciaric eztaguan jai eta domequetan erloju batean biar eguitea lizenzia baga, pecatu da? E. Pecatu veniala, arina da, baña eztaucala preminaric edo necesidaderic

(104) Ezk.a.: *Expliq.* (105) Ezk.a.: 3°.m°. (106) Ezk.a.: *Errazoa*

ezta eguin biar, cerren mundu gustijagaitic da vizitziagaitic ezin eguin leite pecatu venial edo arina, dalaco Jangoicoen ofensia, arina izan arren.

I. Eta eguin biar badau dempora luceagoan biar moduba, cer eguingo dau concien-
cian seguruban jocatuteco? E. Obispo jaunari, urrean badago, edo vere cura jaunari
contu emon, eguijan utz eguin бага, essan motibua, escatu lizencija, eta emoten
badau, eguin biarra al badagui essaten daben dempora barruban.¹⁰⁷

Laugarren aguinduba.

I. Cein da laugarren aguinduba?¹⁰⁸ E. Gurassoac honretia da lotzia euquitia.

(52) I. Norzuc aguindu au gordeten dabe? E. Gurassoac maite ditubenac, socorridu,
obedidu, lagundu da erreberenciau¹⁰⁹ eguiten dituenac.

I. Norzuc besteric gurassoan izenez adietan dozuz? E. Nagussijagoac edadez, honras,
dignidatez, governus da aguintarizas, v. g. cura, alcate... senarrac emasteendaco, uga-
zabac otzenendaco...

I. Norzuc eguiten dabe pecatu mandamentu onen contra? E. Seme alaba gaistoac,
euren gurasoi arpegui charra ifinten deutzenac¹¹⁰ da lasquiro artuten ditubenac, eta
edade andijan, sarzan, desprecijau da ezerzat artuten ditubenac.

I. Seme alabac amorez da gracijaz alic ondoen da lotza onagaz gurasoi artuten ditue-
nac, bauque promes onic Jangoicoen partez escritura sagraduban? E. Bai, celan vere,
bada diño¹¹¹ honradu eta maite gurassoac ditubenac euquico daudela vizitza lucea
mundubon, fortunoso vada da Jangoicoen agraducoa au, eta onezas osterancian alaco
seme alaba onai jassoco jaque bardinian euren familijagaz equi dajenian.

I. Ze pecatu da gurasoi ez obedietia? E. Jauna, mortala edo arina (veniala) nola dan
aguinduba, importanciacoa edo arina nai gauza chiquija.

I. Noiz gurasoi socorridu biar dira? E. Socorruben biarra, necesidadea dauquen gus-
titan, nai gorputzean dala nai ariman dala, au da, espiritualean da corporalean.

(53) I. Eta nois artian gurasso naturalai equi biar jaque amudijoa eta lotzia? E.
Jauna, il artian da il ezquero.¹¹² Il ezquero eurê arimac socorrietaco oraciñoacaz,
sufrajioacaz, al dayala messacaz... alic ondoen.

Mtro. Contu gurassoai escubac, joteraco, hechaten deutzen madaricatubac, zori-
gueistoco seme alabac. Contu, contu gurassoac alacoai echarico viraoagaz, vada ondo
enzunac da jaquinac dira alangoen calte icaragarriac eta desgracija negargarriac.

Bostgarren aguinduba.

I. Zein da bostgarren aguinduba?¹¹³ E. Iñor ez iltea, iñori gachic ez eguitia.

I. Cegaitic ifini eban Jangoicoac aguindu au? E. Gueure Jangoicoa eta gurassoac
ezquero maite izan biar dogulaco vijotz gustiric gueure proximu edo laguna.

I. Ce motibugaitic gueure laguna? E. Irugaitic principalmente. 1. Dalaco Jangoicoen
criatura eta irudija. 2. Dalaco erosija, erredimiduba Jesucristoen odol preciosoagaz.
3. Garialaco neva arrebac, eta Eleiza da gorputz baten zanic.

(107) Ezk.a.: *Expliç. esto.* (108) Ezk.a.: 4º. mº. (109) Ezk.a.: *Lotzia euquiyaz.* (110) Eskuiz-
kribuan: *deutezenac.* (111) Ezk.a.: *Ex sacra scrip.* (112) ez- ierroarteac. (113) Ezk.a.: 5º. mº.

I. Cer adietan dozu *lagun* edo *proximuba*-gaitic? E. Guizon nai emacume gustija, izan arren arerijoa &.

I. Badago aguinduric ametaco proximuba?

E.

(54) E. Bai, celan vere, eta diño alan: Maite izan eiquezu¹¹⁴ zeure lagun edo proximuba ceure buruba leguez.

I. Eta gueure arerijoa maite izan biar doguz? E. Bai, jauna, bada dirauscu Jesucristoc maite izan daiguzala, on eta mesede eguiten deutzegubela.

I. Noc aguindubonen contra eguiten dau? E. Iñor il nai iñori gach eguiten deutzanac, nai norberac bere burubari, eta au nai eguitez nai gurari gueistoz nai verba charrez dala.

I. Ze ilte edo eriyotza modu dagoz? E. Iru, jauna, baña vi emen essatecoac eta dira gorputzeco erijotzia da arimacoa, len essan zan leguez.

I. Barriro essazu: celan da gorputzeco? E. Arimiac gorputzetic urtetia. Ya armiagaz ya beste asmu gueistogaz iñoc norbaita ilten dabenian eguiten dau erijotza genero au.

I. Celan da erijotza espirituala, arimacoa? E. Da iñori pecatu mortalean jausi eraguitea, nai¹¹⁵ exemplo gaistoa emonaz, nai iracatziyagaz gauza char pecatu videcoa, nai conseju deunguia emonaz. Onelaco cristinau deungac eguiten ditubez arimen erijotza essaten jaquena espiritualac. Contu arren.

I. Ce pecatu da iñori, proximuari, deseetia erijotzia? E. Pecatu mortala, dalaco caridade gustijen contra da aguindu onen contra.

(55) I. Lagunari nai norberac vere burubari gach eguitea gurariz edo deseos, eguitez, verbaz nai janedanagaz, pecatu mortala da? E. Jauna, gauza grave edo andijan bada bai, mortala da. Gauza guichi edo arinean dala veniala izango da.

Mtro. Contu emen¹¹⁶ viraozale gueistoac, vada pecatu eguiten dabe mortala edo arina celan dan viraoa & da intenciñoa.

Seigarren aguinduba.

I. Zein da seigarren aguinduba?¹¹⁷ E. Araguisco pecaturic ez eguitea.

I. Zer onetan aguinduten jacu? E. Izan gaitela garbijac, gogo, verba, eguite eta gurarietan.

I. Bago aguindu onetan pecatu eztan gauzaric? E. Ez, jauna, bada da gustiz dellicaduba, gustiz pelligrosoa da alan verez dira pecatu mortalac.

I. Beti dira pecatu mortalac?¹¹⁸ E. Ezaupide edo advertencija eta consentimentu osoren faltaz izan leitez pecatu arin edo venialac, vaña ez osterancian.

I. Eguite, verba, ucutu da canta ziquin desonestu lojac pecatu dira? E. Vai, jauna, mortalac aguindu onen contra.

I. Ceinbat modutara pecatu eguiten da aguindu onen contra?

(56) E.¹¹⁹ Gogoz (pensamentus), verbaz, obraz edo eguitez.

(114) Ezk.a.: *Diliges proximum tuum &*. (115) Ezk.a.: *Expl.* (116) Ezk.a.: *Expliq. Maldiciones.*
(117) Ezk.a.: 6°. m°. (118) Ezk.a.: *Non est parvitas materiae.* (119) Ezk.a.: *Expliq.*

Saspigarren aguinduba.

I. Zein da saspigarren aguinduba?¹²⁰ E. Ez ostutia.

I. Zer da ostutea? E.¹²¹ Isilic eta iñoc eztacuzela iñoen gauzia artun da eroatia.

I. Bago beste ostute moduric? E.¹²² Vai, jauna, rapiña essaten jacana eta da artutia nai ta nai ezian indarrez iñoen gauzia.

I. Badago beste ostuteric? E.¹²³ Bai, jauna, sacrileguba eta da artutia iñoren gauza sagraduba da eroatia, edo gauza sagraduba ez izan arren ostutia Jangoicoen echian, eleizan, lecu sagraduban.

I. Eta circunstancia edo nota onec declarau, essan viar dira confessiôan aita espirituari? E. Vai, jauna, duda baga da nai ta nai ez.

I. Zer essan gura deuscu saspigarren aguindu onec? E. Quendu eztajogula iñori ezer, ez gurariz, ez indarrez, ezta euqui vere gauzaren bat vere jaubien vorondateen contra.

I. Ze pecatu da ostutia, dan moduban dala, ezan dirian iruretaric? E. Berez, jauna, da pecatu mortala.

I. Veti da mortala? E. Ostu dan gauzia bada valijoso, grave edo andija, da pecatu mortala. Vaña guichi edo arinchuba bada ostu dana, da pecatu arina.

I.

(57) I. Gauza guichijen edo arinen lapurrerija izan leite pecatu mortala? E. Bai, celan bere, atati jaubeari bajatorco calte andija, bada orduban arina da astuna, edo chiquija andija.

I. Ea, adietan emon iguzu. E. Dendari nai josla bateri vici dana bere josteagaz beste baga ostutia orratz bat, besteric eztaucala vera baizen, da pecatu mortala.

I. Cegaitic mortala? E. Jatorcan calteagaitic, vada galerassoten jaco vere vizimoduba da sustentuba. Pobre triste bateri ostutia erreal erdico ogui bat, inundi vere eztaucala ordecoric, bardin pecatu mortala. Da alacoac &.

Mtro. Confessa orduban contu essatiagaz confesoreari nota edo circunstancijau.

I. Zeinbat modutara pecatu eguiten da aguindu onen contra? E. Irutara: gurariz edo deseos, gogoz edo pensamentuz, obraz edo eguitez.

I. Deseoa eta gogo frimea euqui ezquero ostuteco gauza baliyo andicoa eta onetan consentidu ezquero, ostu baga, pecatu da? E. Bai, jauna, pecatu mortala, consentidu dabelaco, cerren ostu ez badau izan da eguin ezin ebalaco, baña intencinoz egui eban.

I. Baña izan bada gauza arinchuba, guichija? E. Ez, jauna, da pecatu arina, veniala.

(58) I. Ascoen artian, essan doan leguez amancomun, ostu dabe gauza andi valijoso, baña vacoitzari jatorco partillan entero guichi v. g. erreal erdina:¹²⁴ ze pecatu eguin dau bacoitzac? E. Pecatu mortala, jauna, bacoitzac, izan arren, v. g. oguei nai guejago.

I. Cegaitic, ain guichi jatorcala bacoitzari? E. Gustijac bat eguin zirialaco, au da, gorputz bat iñoen calteraco, gustijac dira bat. Jaso doa, contu.

(120) Ezk.a.: 7°. m°. (121) Ezk.a.: 1. Esk.a.: 1 Simple. (122) Ezk.a.: 2. Esk.a.: 2 Rapiña. (123) Ezk.a.: 3. Esk.a.: 3 Sacrilego. (124) Tinta mantxarekin ez da -in- argi-argi ikusten.

I. Eta bauque premiña edo obligaciñoa eguiteco errestituciñoa? E. Bai, jauna, salvaucobadira.

I. Eta vatzuc, v. g. erdijac edo guejago, ezin eguin badabe pobre edo ez euquijagaitic? E. Jauna, emparadubac eguin biarco dabe.

I. Lapurrerija andija, grave, pecatu mortala dana, parcatuten da confessadubaz, errestitucino bago? E. Ez, jauna, ezta parcatuten, eguin al dayala.

I. Cegaitic ez? E. Confessinoez osterancian, daucala cegaz, biortu, emon, errestituidu biar dalaco gauza ostuba bere jabeari, oso osoan al deila, eta viarbada euqui dituban calteac, jasso doan leguez.

Mtro. Confessau orduban veguiratubaz ibili &.

I. Ez badauco zegaz errestitucinoa eguin, cer alacoac eguin lei? E. Deseo edo gurari da intencino frimea euqui eguiteco oso osoan errestitucinoa al daguijan gustijan edo daucanian ainbat lasterren.

(59) I. Erossi dabenac gauza bat malicija bago eta guero jaquiten dau dala ostuba eta iñoena, biortu biar deutzo vere jabeari? E. Bai, jauna, duda bago.

I. Cegaitic, bada ez equijala erosi eban? E. Eztansi. Iñoen gauziac, dan lecuban dala, vere jaubien deya dauco eta al badagui conpondu bedi saldu eutzanagaz.

I. Ze pecatu eguiten dabe soloetan da ortubetan frutac, matzac, azac da veste genero asco ostuten dituben lapur ziquinac? E. Cantidade andija dala, pecatu mortala; baierta bardin onec ostutearren calte andijac eguiten badabe, mortala, ostu ez arren, bada ya dauque intenciño galduba eta eguin biar dabe errestitucino calteena &.

I. Criadu criada (bardindubac) cantidade valijoso euren ugazabai ostuten deutzenac, nai beingoan dala nai guichica edo apurca, ze pecatu eguiten dabe? E. Pecatu mortala, da errestituidu biar dabe.

I. Celan adietan dozu guichica, apurca ostutea? E. Jauna, ostuteco pecatu mortala dan cantidadea, v. g. lau escudo, irauñ dau criadubac sei ilabete, egunian sorcina marai, iruna lauco...; ya eldu danian pecatu mortalecora, lau escudo edo dana dala, orduban eguiten dau pecatuba.

Mtro. Contu aguindu onegaz dendari eta joslachubac eta veste onelaco oficio asco, materijalac ostuten ditubanac.

(60) *Sorzigarren aguinduba.*

I. Zein da sorsigarren aguinduba?¹²⁵ E. Iñori falso testimonioric ez ereguitia eta guzurric ez essatia.

I. Cer da falso testimonioa? E. Eguin edo essan eztabena essatia lagunagaitic, proximumagaitic.

I. Cer da guzurra? E. Da gogoz contra gauzia, verbia essatia. Bardin: gogoan bat da aoan beste bat.

I. Cer sorsigarren mandamentubon aguinduten jacu? E. Eztaigula iñorgaitic eguin arinean juicio deunguia eta ez essan da ez enzun gogoz da gurariz iñoen utz eguinac

(125) Ezk.a.: 8º. mº.

da faltac. Eta enzunac eta icusijac euqui daiguzala gueure barruban sacaturic, iñor aguertu edo zalatu baga, bada edozein-nec (*sic*) dauco derechoa duda baga vere fama onera. Mormuracino¹²⁶ eta beste berba alper da oquer asco, essan arren chanzan da chocarrerija moduban, dira calte andicoac, bada noc edo noc ensuten ditu eta vere modura biarbada artu eta guijetan ditu, da su chispachu bateric erre leite, icusi dan leguez, heche gustija. Eta alan larga, ichi eta galdu usadijo gaisto alacoa da orregaz gustijac izango dabe Jangoicoen baque gozatzuba.

I. Ceinbat pecatu eguiten dituz testigu falsoac, iñoen contra testiganza oquerra emoten dabenac juramentu eguinaz? E. Iru, jauna: 1. Religinoen contra, juramentuben eguijan utz eguin dabelaco.

I.

(61) I. Eta ze pecatu da alacoa? E. Beti da pecatu mortala eta andija.

I. Zein da bigarren pecatuba? E. Justicijen contra, bada lagun edo vere proximubari eguiten deutzo caltea.

I. Eta au beti da pecatu mortala? E. Calte andija eguin badeutzo proximubari da mortala. Vaña arina bada caltea, veniala.

I. Cein da irugarren pecatuba? E. Virtute eguijascoaren contra.

I. Eta ze pecatu da au? E. Berez pecatu arina, vaña contu juramentubagaz batera utz eguin badau eguijan &.

I. Ceinbat modutara da guzurra? E. Irucoa, jauna. Lelengoa¹²⁷ chanzan edo chocarrerijan essaten dana, lagun calte baga; baña norberac essaten dabenac dauco ariman calte arina edo veniala.

Vigarrena,¹²⁸ essaten dana norberac bere ondo egonagaitic edo osterancian iñoen calte baga.

I. Eta onec modu guzur essateco bijoc pecatu dira? E. Bai, jauna, duda baga dira pecatu venialac.

I. Eta eguin leite pecatu arina edo veniala? E. Ez, inundi vere, mundu gustijagaitic, ezta libretiarren nai vere buruba nai iñoena erijotzaric.

I. Cegaitic alan?

(62) E. Dalaco gueure Jangoico maitiaren contraco ofensia, izan arren arina edo veniala.

I. Irugarren¹²⁹ guzur moduba zelacoa da? E. Proximu edo lagun caltean essaten dana.

I. Ze pecatu da alaco guzurra? E. Celan dan: calte andicoa dala mortala, calte arinecoa dala veniala. Vaña contu alan vere.

I. Iñori bere creditu (fama) eta honra ona quendu deutzanac zer eguin biar dau? E. Intencino da gurari andijagaz, lelengo eguin ez badau, emoteco satisfacinoa quendu daben honran, confessau ondo vere pecatubac eta edola vere confessau ezquero biortu, emon vere fama eta honria quendu deutzanari oso osoan. Eta iru, lau edo guejagoen aurrean quendu beutzan, ainbesteen aurrian biortu &.

(126) Ezk.a.: *Aditu. Exortacn.* (127) Ezk.a.: 1. (128) Ezk.a.: 2. (129) Ezk.a.: 3.

I. Alan eguin biar da? E. Bai, celan vere eguin biar dan alan, nai eta nai ez, salbauc bada, nai norberac nai berez eguin ezin badau vere confianzaco edo adisquideren bategaz.

I. Zegaiti bada alan? E. Jauna, diruba nai hacienda ostuba leguez dalaco fama eta honra bacoitzena, eta au vere lagun edo proximubari quendu deutzanac¹³⁰ daucalaco premia edo obligacinoa biortuteco quendu jacanari, bardin zein essan dan diru edo quendurico ondasuna leguez.

Mtro.¹³¹ Contu, bada ezta parcatuten pecatuba biortu baga ostuba nai quendurico fama eta honria. Onec eztauco dudaric al dajala.

Be-

(63) *Bedratsi da amargarren aguinduba.*

I. Cer eragosten jacu bedratsi da amargarren aguinduetan?¹³² E. Araguijen atzeguin ziquin lojac eta iñoen ondussunen (*sic*) deseo edo gurari videbacoac.

I. Da cetara datoz edo jocatuten dabe amar aguinduboc? E. Bitara, jauna: Jangoicoa servidu eta maite gustiz izatera, da gueure laguna edo proximuba gueure buruba leguez. Orra alan apainduric gustija.

I. Zegaiti alan? E. Cerren Jangoicoa maite maite dabenac gordetan dituz vere aguindubac, da Jangoicoagaitic izango dau maite da lastan vere proximu eta laguna vere buruba leguez, ezteutzala deseetan ez eguiten gachic ez calteric obraz nai verbaz ezerbere gauzatan.

Mtro.¹³³ Gustiz ondo era ederto essan dozu eguijau, bada au da Jangoico on on gueuria bene benetaric maite izaitea da servietia. Au daqui Jangoico amoroso gueuriac oparo paguetan, emonaz eun da guejago, baieta guejago, bategaitic.

Bost Eleizaco aguinduben adividea.

I. Norzuc dauque obligacino edo premia gordetaco bost Eleizaco aguindubac?¹³⁴ E. Bateatu ezqueroco gustijac, ezaupide

(64) edo errazoasco usura eldu ezquero, nai guizona nai emacumea dala.

I. Zegaitic bost aguinduboi essaten jaque Eleizacoac? E. Eleiza Ama Santa gueuriac, legue emaila leguez aguinduten dabelaco obedi eta gordetia.

Lelengo aguinduba.

I. Zein da lelengo Eleiza Ama Santien aguinduba?¹³⁵ E. Messa osoa enzutia domeca da jai gustijetan.

I. Cer da mesa osoa? E. Messa gustija, zatiric ichi baga, lelengoric acabura.

I. Enzuten eztaudenac domeca da jajetan, ze pecatu eguiten dabe? E.¹³⁶ Euren faltaz da erruz dala pecatu mortala, baña ez alan eztanian.

I. Jai da domequetan messa enzuten daudenac atencino eta devocino baga, ze pecatu eguiten dabe? E. Messa zatiric andiyena bada, pecatu mortala; zatiric chiquerrena bada, pecatu veniala.

(130) Eskuizkribuan: *deutzanacac*. (131) Ezk.a.: *Exortación*. (132) Ezk.a.: 9. y 10. m°. (133) Ezk.a.: *Exortación*. (134) Ezk.a.: *Dichos a fol. 6*. (135) Ezk.a.: 1°. m°. *Ecc*°. (136) Ezk.a.: *Expliq*.

I. Zegaitic pecatu mortala zatiric andijenian? E. Alan eztabelaco cumplietan aguin-
du onegaz.

I. Messa zatiren bat utz eguin dabenac domeca da jai egunetan, ze pecatu eguiten
dau? E. Celan dan: zati andija, principala, bada eta vere erruz da besteric al dajala eta
dagoala enzuten ez badau, mortala; zati chiquija bada, arina edo veniala.

I. Zer adietan dozu zati andi eta zati chiquerragaitic? E. *Santus, santus...* essaten dago-
anian sacerdote jauna, orduban eldu eta assi bada mesa en-
zu-

(65) zuten, ya utz eguin dau zatiric andijenian. Vaña eldu bada epistolia essan ezque-
ro Evangelijo Santuba asten danian, balijo deutzo messiac ondo ganecoa adorauten
badau. Nai sumidu ezquero ostija da caliz consagradubac, ordura artian messeen asie-
raric ganeco gustija enzun badau, balijo deutzo.

I. Cer da messia? E. Da errerepresentaciño edo acordagarri bat passioi eta erijotza
santu Jesucristo gueure erredentoreena.

I. Ze oraciño eguin biar da mesan? E. Aguidubagaz cumplietaco edozein oraciño
devoto da ona, baña adjutubena eta benetacoa mesan da Jesucristoaren passioi eta
erijotzen acordu edo consideraciñoa.

Vigarren Eleizaco aguiduba.

I. Zein da vigarren Eleizaco aguiduba?¹³⁷ E. Urtean bein, guichienez, confessetia,
edo lenago erijotzaco pelligruric bada edo uste badau nai comulgauco bada.

I. Aguidu Eleizaco santubau ausi edo gorde ez eguiten daudenac, ze pecatu eguiten
dabe? E. Mortala, jauna.

I. Deungaro confessetan danac, cumplietan dau aguidu onegaz? E. Ez, jauna, eta
eguiten dau sacrilegioco beste pecatu bat.

(66) I. Zegaitic bada alan? E. Cerren moneda edo diru falso deunguiagaz iñoc pagu
onic eguiten eztabelaco.¹³⁸

I. Urtea utz eguin dabenac confessatzaga, v. g. mauru nai trucu artian egon dalaco
preso amabi ilabete aguin, bauco obligacinoa aguidu onegaz cumplietaco? E. Vai,
jauna, celan vere daucan eta confessau biar dau ainbat lasterren etorri ezquero mauru
nai trucuben arteric cristinau errira, v. g. baletor advenduban, ilatan al dayala, da en
fin ainbat lasterren.

I. Cer adietan dozu essan dan gauza onetaraco *urtea*-gaitic? E. Pasqua Erresurreciñocoric
—au da, loratzuba— Erresurrecinocora, au da onetaraco urtea.¹³⁹

I. Gueizo, preso egonaz, nai viage chit luzean ichassoan ibiliyaz eldu jaco advendu-
ba, ya urte osoa; orduban confessaubaz cumplietan dau? E. Bai, ondocoba, bada ordu-
ra artian egon da catigu eta eztaucala onetaraco erruric.

I. Cer adietan dozu erijotzaco pelligrubagaitic? E. Edozein vere ocasio ilteco bildur
gariana, au da v. g. navegacino luzte bat eta peligrosoa, guerra vicijan sartun biar
danian, gueizo andi gogor batean, da onelaco ascotan.

(137) Ezk.a.: 2º. mº. Eccº. (138) Ezk.a.: Contu. (139) Ezk.a.: Florida.

Mtro. Emacume ceindun dirianac, sorzi ilabetean sartunda dagozanac, especialmente lelengo seña eguiteco dagozanac, aditu beguije au, bada icusten dabe ez guichitan zer jasso doan ceñ eguitean. Contu.

Iru

(67) *Irugarren Eleizaco aguinduba.*¹⁴⁰

I. Cein da irugarren Eleizaco aguinduba? E. Pascua Loratzuban,¹⁴¹ Erresurreciñoocoan comulguetia.

I. Cer da Pascua Loratzuba, Erresurreciñooca? E. Ha dempora gustija señalau edo essanic dagoana Ele[i]ziagaz cumplietaco.

I. Vada edozein demporatan, urte barruban dala, comulgadubaz cumplietan da aguindu onegaz? E. Ez, jauna, dempora señaladubon eguin biar da.

I. Edozein parroquiya, eleiza edo conventutan comulgaubaz cumplietan dau aguindu onegaz? E. Ez, jauna, vere parroquijan eguin biar dau comulgau, confessau arren beste lecu baten. Vaña impedimentuba da causa benetacoa daucala, vere cura jaunac emon lejo lizenziya comulguetaco vere parroquiya eztan lecuban.

I. Cumprietan dau comuniño deunguiagaz? E. Ez, jauna, eta orduban eguiten dau beste pecatu bat sacrilegiocoa essaten jacana.

I. Bada alan ceinbat pecatu eguiten ditu Pasqua essan dan Loratzuban dongaro confessau eta comulgaubaz? E. Ay, jauna! Lau, ez guichiago: erligiñoen contra vi, sacrilegijocac, eta obedencijen contra beste vi, gustijac pecatu andijac, utz edo faltau dabelaco cumplietagaz aguindu bijocaz.

Contu onegaz, cristaubac.

Laugarren aguinduba.

I. Zein da Eleizaco laugarren aguinduba?¹⁴²

E.

(68) E. Vareu eguitea Eleiza Ama Santiac aguinduten dabenian.

I. Cer da vareu eguitea? E. Lelengo, egunian bein jatea. 2. da oquela da coipe gauzaric ez jatea vareu demporan. 3. Garizuman bulda baga arrauzac da esne gauzac ez jatea. 4. Jate bacarrau eguitea eguberdijan, ordu señaladu batean, amaeca edo ama-bijetaco tercijoan guichi gora bera.

I. Norzuc dauque vareu eguiteco obligacinoija? E. Ogueitabat urtee eguinac dauquen gustijac.

I. Noiz artian irauten dau obligacino onec? E.¹⁴³ Eztago ciur edade señaladuric. Jangoicoen agraduraco ondoen izango dana da onetaraco indarra edo iraunpidea daucan artian bacoitzac vareu eguitea, au da, osasunian calteric ez jatorcala eguinaz.

Mtro. Ondo da Jangoicoen servicio onian ibilteco consultau, essan zuzen alacoan medicu espiritual da demporalari, eguijan utzic eguin baga, eta eguin euren essaneti biar dana.

(140) Ezk.a.: 3º. mº. Eccº. (141) Ezk.a.: *Loratzuba: entonz. ay flores &*. (142) Ezk.a.: 4º. mº. Eccº. (143) Ezk.a.: *Vide Potest. Tom. 1. Pars 3. a numº. 2891 y 2892. Dize que no los sesentones.*

I. Badago besteric obligacino au eztauquenic? E. Nequezale eta ofiziale biar gogoretan biñarduten daudenac. Viderati vide luzean oñez dabilzanac.

I. Eta onec jan leye arrautza eta esne gauzaric? E. Garizuman ez, jauna, bulda baga, da oquelia edo coipe gauzia guichiago.

I. Dudan dagoana vere aldi charragaitic arrautzac ala coipea, oquelia, jango daben zer

(69) zer eguingo dau? E. Essan, egui ciertuban, ofiziale aditu jaquitunari eta al dajala aita espiritualari zer eguingo daben da onen essana eguin artez.

I. Sapi urtean igaro ezquero, jan leiquez criatura gasteac arrauza da esne gauzaric? E. Buldia daucala bay, osteranzian ez.

I. Vareu egunetan eguin leite gabeac colacinoac essaten jacana? E. Bai, jauna, vaña cristinau ona leguez, guichi janaz da gozez gueratubaz, guejenez sorci onza gustitan, da colaciño usuco gauzac. En fin, gozez gueratuco dan guissan.

I. Eta colaciño au eguin leite eguberdijan eta afaldu gaubean? E.¹⁴⁴ Ezin leite motibu eta causa andi baga, eta badago onetaraco consultau eta essan egui ciertuban ofiziale aditubari da aita espiritualari eta aren essaneti ibili &.

Bostgarren aguinduba.

I. Cein da bostgarren Eleizaco aguinduba?¹⁴⁵ E. Amarrenac eta primiciac paguetia.

I. Ce aguindu modu da au? E. Naturala, divino edo Jangoicoena, da Eleizacoa.

I. Celan naturala? E. Cerren Jangoicoen ministroai emon biar jaque gorputzeco alimentuba, bada euren mesedeac emonten deuscube arimacoa edo espirituala.

(70) I. Celan divino edo Jangoicoena? E. Aguinduten deusculaco Jangoicoac emon dejogula sacerdote vere ministroai gorputzeraco mantenenciya.

I. Celan Eleizacoa? E. Daucalaco alan aguinduric Eleiziac eta señaladuric zeinbat da ze frutu edo laboreetaric emon biar jaquen ministro essan dirianai.

I. Norzuc aguindu onen contra eguiten dabe? E. Amerrenac da primiziac dongaro paguetan ditubenac ostubaz da guichiago e[mo]naz¹⁴⁶ emon biar dabeneric. Baita emonaz, emoten dabena osoric izan arren, labore charragoenetic.

Mtro.¹⁴⁷ Ez eban alan eguiten Abel justubac, ezpada onenetic escogidute eban eguitemo Jangoicoari sacrificioa; ainbestegaitic emote eutzan aren divina magestadeac frutu, labore da hacienda gustiz ederrac eta oparo. Onen embidijaz Cain lapurrac il eban.

I. Ze obligaciño dauque alacoac? E. Gura badabe salbau, errestitucinoac eguitea.

I. Ce pecatu eguiten dabe? E. Pagau eztaudenac, nai paguetacoric cantidade andija ostu daudenac pecatu mortala. Baña cantidade chiquerra, arina, izan bada, pecatu veniala.

I. Ceinbateric bat paguetan da, da ze laboreetaric? E. Jauna, eztago onetan ciurtasunic. Egonaz da emonaz erriyan usu dana, orra apainduric.

(144) Ezk.a.: *Vide Potesta fol. 200 post num. 2888.* (145) Ezk.a.: *5º. mº. Eccº.* (146) Eskuizkribuan *e- / naz*, lerro aldaketa bitarte dela. (147) Ezk.a.: *Exortación.*

(71) **Doctrinaren laugarren zatija.***Zer errecibidu edo artungo dogun.*I. Eleiza Ama Santaren sacramentubac ceimbat dira?¹⁴⁸ E. Sasi, jauna.

I. Ze gauza dira sacramentubac? E. Dira señale batzuc aguirijan Jesucristoc ichijac euren vitartez emoiteco gueuri gracia eta virtuteac.

I. Cer da gracia? E. Da izaite divino bat, zeinec eguiten daben guizona, criaturia, Jangoicoen seme eta ceruco herederuba.

I. Eta graciaiu celan galduten da? E. Pecatu mortala eguinaz.

I. Cer da pecatu mortala? E. Da essatea, eguita, gogoti igarotea da gura izaitea gauzaren bat, Jangoicoen legue eterno santuben contra gauza¹⁴⁹ grave edo andijan.

I. Cegaitic essaten jaco mortala edo ilcorra? E. Ilten dabelaco eguiten dabenen arimia.

I. Gach gustijen artian zein da andijena, ichusijena da icaragarriena? E. Pecatu mortala, jauna.

I. Cegaitic? E. Galduten dalaco beragaitic gracia, beragaitic eguiten gara Jangoicoen arerijoac eta

(72) **diabruben esclabu citalac.**Mtro.¹⁵⁰ Ara, Jangoicoac verac, vere poderijo gustiz acabubacoagaz eguingo baleusquo criaturiari —au da guizon nai emaco-humeari (*sic*)— eguin al daguijon gacha, ez lizate ain andija izango, zein criatura onec eguiten deutzan bere burubari baño, eguiten daben pecatu mortal bategaz. Bada gach gustija Jangoicoac eguin ald[*a*]-yana¹⁵¹ da peniena, eta pecatu mortalen erruba da gach andijagoa pena gustijena baño azcozaz.

I. Jesus milla vider! Zelan au jaquinic apartau biar gachacaz pecatu mortal peste gustijen peste gogorrari? E. Jauna, infernu gustijari baño arinago da prestago, mortendade gustijai baño lenago.

I. Beraz, arima pecatu mortalean aurquituten dana da gustiz ezaña, espantagarrija? E. Ain ezaiña, ain icaragarrija da espantablea, ze posible baliz begui ilcor oneecaz icustea, icusijaz beragaz beste baga jausico lizate ilic guizonic sendo da vijotz gogorrena.

Mtro.¹⁵² Arren Jangoico on on gueuriac alaco gach andi gach gustijen gacheric librau da gorde gaizala, vere erruquitassun acaburic eztaucanagaitic. Amen.I. Cer da pecatu arina edo veniala? E.¹⁵³ Da essatia, eguita, desseetia da gogoz igaretea¹⁵⁴ gauzaren bat Jangoicoen legue eterno santuben contra, gauza guichi edo arinean.

I. Zegaitic essaten jaco arina edo veniala? E. Cerren arin eguin da arin parcatuten dalaco.

(73) **Sacramentubac da virtute theologalac edo Jangoicoenac.**

I. Ze virtute emoten dabe sacramentubac graciaigaz batera? E. Principal edo enzuenenac iru, teologalac edo Jangoicoaganascoac.

(148) Ezk.a.: *Dichos, fol. 7.* (149) Lerroartean idatzita eta ezk.a. errepikatuta. (150) Ezk.a.: *Aditu au ondo.* Esk.a.: *Molin. de gravit. peccati. Trat.1. Part.2. fol. mibi 135. buel. Punt.3.* (151) Eskuizkribuan: *aldoyana.* (152) Ezk.a.: *Petizion &.* (153) *Vide fol. 86.* (154) Hemen bakarrik -e- -rekin. Bestela beti *igaro, igarotea, igaroteco...*

I. Zeinzuc dira? E.¹⁵⁵ Fedea 1. Esperanzia 2. Eta caridadea. Fedea len essan zan leguez da sinistutia sendaro icusi ez guendubana, Jangoicoac alan aguerturic edo adietan emonic deutzalaco gueure Eleiza Ama Santiari eta onec gueuri.

I. Zer da esperanzia? E. Glorija icharotia, Jangoicoen laguntasuna (gracija) dala bitarte, da gueure eguite onac.

I. Cer da caridadea? E. Da virtute chit exelente andija,¹⁵⁶ ceinagaz ametan dogun Jangoicoa gauza gustijez ganian, vera nor dan dalaco eta gueure lagun edo proximuba Jangoicoagaitic gueure buruba leguez, guretzac gura doguna gura deutzagula eta eguiten deutzagula.

I. Zegaitic essan dozu caridadea dala «virtute chit exelente andija»? E. Dalaco virtute gustijen erreguina.

I. Izan leite caridaderic fede edo esperanza baga? E. Ez, jauna, cerren ezin ifñoc maite izan lei essagututen eztabena, ezta nogan eztaucan esperancia.

I. Izan leite fede da esperanzaric caridade baga?

E.

(74) E. Bai, jauna, baña caridade baga vijac dagoz ilac.

I. Ilten dana fede da esperanziagaz salvetan da? E. Falta badau caridadea ez, jauna.

I. Ilten dana caridadean salvetan da? E. Bai, jauna, cerren caridadea daucanac dago Jangoicoagaz eta Jangoicoagan eta Jangoicoa alaco caridaderzuban.

I. Beste virtuteac zelacoac dira caridade baga? E. Jauna, gorputz arimaric eztaucana leguez.

Bativa edo Batismoa.

I. Cetaco da sacramentu batismocoa? E.¹⁵⁷ Quenduteco pecatu originala edo jatorriscoa eta osterancian edoecin pecatu daucana bateatuten danac.

I. Cer da pecatu originala edo jatorriscoa? E. Da jajotean dacarguna gueure amaren sabeleric. Au barriz jatorcu gueure lelengo gurassoetaric, Adan eta Eva; ainbestegaitic izentauten da jatorrisco nai originala.

I. Cegaitic sacramentu bateoco au da lelengoa? E. Dalaco atea da zarzajeria beste sacramentuendaco.

I. Beraz bateatubagac ezin artun leje beste sacramenturic? E. Ez, jauna, au lelengo artun baga.

I. Zer da batismoa, bateo edo batiba? E.¹⁵⁸ Da sacramentu bat, zeinegaz eguiten garian cristinau eta Jangoicoen seme alabac.

(75) I. Noc asmau edo ifini eban sacramentu au? E. Jesucristo gueure Jaunac.

I. Noiz asmau eban? E. San Juan Batistiac bateatu ebanian.

I. Norzuc bateatu leje? E. Cura jaunac, onen lizencijagaz sacerdoteac, diaconu...¹⁵⁹

I. Onen faltan norzuc bateatu leye esturaco ocasinon? E. Edozein guizon nai emacume —guizon daquijanac ez vadago— errazoasco usuba, essaupidea, dauquenac.

(155) Ezk.a.: fol^o. 20. Esk.a.: *Sus actos a fol. 109.* (156) Ezk.a.: *Major horum est charitas. Ex scrip.*
 (157) Ezk.a.: *Bautismo.* (158) Ezk.a.: *Difinizion.* (159) Ezk.a.: *Expliq.*

I. Ze intencioño edo gurazari euqui biar dau bateatun dabenac onelaco ocasioñoan? E. Eguitea Eleiza Ama Santiac eguiten dabena eta aguinduten dabena alaco ocasioñoan.

I. Norzuc izan biar dabe bateatubac? E. Seiñ edo aurrac jayo barrijac, eta chiquer nai andi bateatubagac.

I. Esturaco ocasioñetan cegaz bateatu leite? E. Ur garbi edaritzubagaz, nai iturricoa nai ibaicoa; pozucoa garbija da edaritzuba dala.

I. Zelan bateautu biar da? E. Essan dan leguez intencioñoagaz hechaten dala ura buruti bera, aldebatara essanaz claru eta ondo eta oso osoan verba onec bat ichi baga:¹⁶⁰ «Nic bateatuten zaitut Aitiaren eta Semiaren eta Espiritu Santuben izenian. Amen».

(76) I. Onec verboc essan biar dira oso osoan? E. Bai, jauna, gustijac bat ichi baga, espavere estago batismoric. Contu onegaz.

I. *Amen* asquenian dagoana essan baga ichiten bada, izango da bateatuba? E.¹⁶¹ Bai, bateaturic gueratuco da, baña alan vere essan biar da eta essan vidis beste verba gustijac claru, intencioz, devocioz eta ura buruti bera hechaaz aldebatara.

Batismoen ganian jaquin biar dirianac.

I. Nundi Eleizara sartuten gara?¹⁶² E. Batismo santuti, jauna.

I. Badago ceruric bateatubacoenzat? E. Ez, jauna, moduren baten bateatuba ez bada.

I. Bada ceinbat modutara bateatuba izan leite criatura jajoa? E.¹⁶³ Irutara.

I. Ceinzuc dira? E. Uresco batismoagaz, suzco eta odolescoaz.

I. Celacoa da uresco batismoa? E. Bein uragaz emoten dacuzguna, esan dana.

I. Cer da suzco batismoa? E.¹⁶⁴ Da damu amudioscoa edo amudijoa vera, uresco essan dan batismoa artuteco gurari oso benetacoagaz. Seiñ jajo barriendaco ezta au.

I. Cer da odolesco batismoa? E. Da Jesucristogaitic, Jangoicoen fede santubagaitic vizitzia emotia edo galdutia vorondate oneric. Baña onec vijoc, suzcoa eta au, euqui biar dabe gurarija, deseoa artuteco

al-

(77) al baledi uresco batismoa.

I. Eta batismo modu onegaz salbau dira asco? E. Bai, jauna, celan vere salvau dirian eta adorausen doguz altaretan, alan Santa Emerenciana eta beste santu asco eta asco.

I. Ceinchu jajo barrijac bago exemploric juan diriala cerura batismo onegaz? E. Bai, jauna, Escritura Sagraduban ez guichiago, bada Inocente Santubac urte biric vera enda jayo varri asco il zituban Herodesec Jesucristoen gorrotos, millarez.¹⁶⁵

I. Bada nora duaz bateatu baga ilten dirian señaç? E. Limbora, len essan zan leguez.

I. Ze pena dauque lecu atan? E. Eztauque azaleco penaric infernucoac leguez, baña bai Jangoicoen arpeguija icusi ezina, cein dan penaric sentigarri eta andijena.

I. Bada beraz da pecatu chit andija señai batismoa galerazotia? E. Bai, eta celan vere bacoçharen erruz bada.

(160) Ezk.a.: *Veguiratu ondo*. (161) Esk.a.: *Ensenese assí sobre "Amen"*. (162) Ezk.a.: *Aditu ondo*. (163) Esk.a.: 1. *Fluminis*. 2. *Flaminis*. 3. *Sanguinis*. (164) Ezk.a.: *Explicq. más*. (165) Ezk.a.: *Herod. ab ima... et infra occid. &c.* Ez da ulertzen *ima* eta *et-en* bitartean dakarrena.

I. Ceinbat modutara euqu[i]¹⁶⁶ lei batec erruba? E. Modu bitara. Bata da edari edo beste asmu alacoren bat eguiten danian, sortuta daguan seinchuba galduteco. Beste moduba da fin deunga onetaraco conseju deunguia emoten danian &.¹⁶⁷

(78) I. Ze pecatu da au? E. Da pecatu andija cerura diadar eguin daroana, da Jangoicoac sendaro castigatuten dabena.

Mtro.¹⁶⁸ O! Eta celan arima triste ascoc eta ascoc dirautzen limboti Jangoicoari: «Venganza gogorra artun eguizu, Jauna, guri galerazo deuscubenacaz betico gloria, batismoa eragotzijaz!»

I. Ceinzuc guejago euqui daroe erruba? E. Sabelian dauquen seña galduteco pelli-gruban jaquinaz parau eta jarten dirianac. Contu, contu emacume zoroac.

I. Eta cer eguin biar da seña jajoten bada illaren echuriagaz edo ezeri eraguiten ezteutzala, cirric eguiten ezabela? E. Bateatu, jauna, bada ez badan, condicinobean, au da ustelduric urten ez badau, cerren movimentu edo cirquinic ez eguitea ezta señaleara edo seguruba ilda daguala essateco.

I. Celan eta ze bervacaz bateatuco da? E. Alan, jauna, contu forma onegaz:¹⁶⁹ «Vizitzia badaucazu: nic bateatuten zaitut Aitiaren, eta Semiaren eta Espiritu Santuben izenian. Amen». Len essan dan guizan, ura aldebera echaaz burutic vera, intencinoagaz &.

I. Eta lelengo verba arec, *Vicitzia badaucazu*, essan viar dira? E. Vai, vai, jauna, gustijac emen dagoan leguez,

(79) vada da batismo condiciñopecoa, vici bada ez badacoa.

I. Zer eguin biar da galdu edo botaten dan seña bada demporabacoa eta chit zeiya edo chiquerra? E. Bateatu ardura бага, essanaz len essan dirian condiciñopeco verbac: «Vicitzia badaucazu, nic bateatuten zaitut...».

I. Cegaitic alan? Adietan emon iguzu.¹⁷⁰ E. Cerren iñoc ciur eztaqui oraindino noiz arimia sartuten dan gorputzean. Batzuc diño sortu ta bertati paretan dala gorputza arimiagaz. Beste battzuc (*sic*) paretan dala arimiagaz gorputza irugarren egunian. Beste batzuc guejagoan. Dan moduban dala, gueure veguijacaz icusten dogun gorputz ceiya, nai gorputzen hechuria, seguru seguruba da daucazala egun asco.¹⁷¹ Bada alan izanic, dan leguez, au, noc daqui arimiac utz eguin edo urten deutzan edo ez, galduten danian seña?¹⁷² Eta au daquigula, zegaitic ucatuco jaco jaquinez, batismoa, condiciño (essan dan) bean? Ondo essanic.

I. Eta essazu: Il dan andracumeari seña sabelian daucala, eguiten dabe ondo senideac edo hehecoac eragochiagaz atera daquijon seña sabeleric iriguijaz sabela? E. Ez baccarric eguiten dabe deungaro, ez bada pecatu icaragarri bat. Bada,¹⁷³ jauna, *antes*

bien

(166) Eskuizkribuan: *enque* (167) Ezk.a.: *Expl.* (168) Ezk.a.: *Veguirra!* (169) Ezk.a.: *Aditu.* (170) Eskuizkribuko puntuazioa bestelakoa da: *Cegaitic alan, adietan emon iguzu?* Beraz litekeena da lehenengo zatia mendeko perpaus osagarria izatea ere, baina badirudi errazago dela guk egin dugun moduan ulertzea. (171) Ezk.a.: *Nota estos dos.* Ikus hurrengo oharra. (172) Aurreko oharrek bien-tzat balio du. (173) Ezk.a.: *Nota.*

(80) *bien*, alaco andracume iltera dojanac, berac berez mesedeau escatu biar leuque, benetic il ezquero irigui da atera eguin dajoela seña bertatic sabeleric, artun dajan batismo santuba, da juan dein cerura. Alan eguin viar da.

Mtro.¹⁷⁴ A gozotazuna! Eta ceinbat dagozan biarbada ceruban alan atara ezquero. Essan leique, bai, San Ramon Nonat &. Onen ganian asco dago zer essan; declarauco dabe biar daudenac, zerren da puntu dellicaduba.

Sacramentu confirmacinoicoa.

I.¹⁷⁵ Cetaco da sacramentu confirmacinoicoa? E. Batismoan artun guenduban fedean sendatu eta frime egoteco.

I. Ceinzuc artu leye sacramentu au? E. Chiquer nai andi, bateatu ezqueroco gustijac.

Penitencia edo confesiñoeco sacramentuba.

I.¹⁷⁶ Zer da penitencia? E. Penitencia, jauna, da penia euquitea; nai erderaz nai latinez alan essan gura dau.

I. Da ceren ganian penia euquitea? E. Pecatubena, dalaco Jangoicoen ofensia.

I. Cetaco Jesucristoc asmau eban sacramentu penitencijaco, (bardin) confesinoico au? E. Parcatuteco pecatubac bateatu ezquero eguinac Jangoicoen legue eternoen contra.

I. Ze pecatu dira orrec?

(81) E. Mortalac lelengo, da venialac vere.

I. Zeinbat gauza lagundu biar jacaz confesiñoari ona eta benetacoa izaiteco? E. Bost, jauna.

I. Ceinzuc dira? E. Examina concienciacoa 1. Dolorea 2. Proposituba 3. Confesino osoa al daguijala 4. Penitencia cumpletia edo satisfaciñoa 5.

I.¹⁷⁷ Cer da examina concienciacoa? E. Aleguin gustiti ecartia vere memorijsara, ziatz, vere pecatubac, amar Jangoicoen legueco aguindubetati, bost Eleizacoetati, da pecatu capitaletatic eta en fin daucan estadu eta oficioti alic ondoen.

I. Ceinbat dempora viar da ondo eguiteco examina concienciacoa? E. Celan de zela-coa dan personia. Sarrichu confessetan danac guichiago, barache edo beluric belura-coac guejago, tratu andijac daucazanac bardin. Erregla onetati bacoitzac jaquingo dau zer eguin.¹⁷⁸ Eta urteric urtera —o nazaitassun gogorra!— eguiten dirianac ardura eta lotza guichigaz eta nai da nai ezian, alacoac, dempora guejago da guejago eta gachago; eta alan vere Jangoicoac daqui alaco nassayac celan eguiten dirian.

I.¹⁷⁹ Dolorea zer da?

(Guero onen ganian essango da ciatzago, apartee.)

E.

(82) E. Damu eta mintasun andi bat vere pecatubena, Jangoico ain on ona eta mai-tea ofendidu dabelaco.

I. Cer da proposituba? E. Da gogo sendo firme bat ez guejago aurrerancian pecatuban jausteco da apartetaco pecatuben ocasino gustijetic.

(174) Ezk.a.: *Expli. esto.* (175) Ezk.a.: *Confirmación.* (176) Ezk.a.: *Penitencia.* (177) Ezk.a.: *1a.* (178) Ezk.a.: *Au aditu.* (179) Ezk.a.: *2a*

I. Cer da confessinoa? E. Essatia aita espiritualari, confessoreari, bere pecatubac oso osoan, al daguizala, bat ichi vaga, bere memorijan daucazan moduban, ciertubac ciertuba leguez, dudacoac dudacoa leguez, ez gueitu ez guichitu бага essaten ditubala, vere concienjian dituban leguez.

I. Cer da satisfacinoiya edo cumplietia penitencia? E. Confessau ezquero aita espiritualac emoten deutzan penitencia cumplidu, eguin gustija emon deutzan leguez.

Mtro. Dolore, confesiño da satisfacinoen ganian itanduco dira guero ziatzago.

I. Ze condizino biar dituz pecatubac mortala izaiteco? E. Iru, jauna.

I. Enzun daiguzan. E. 1. Euquitea ezaupide bete edo osoa eguiten daben gauziagaz gauza andi edo grabean dala Jangoicoen legue santuben contra. 2. Eguitea ha gauza grave edo andija vorondate —gurari— da consentimentu beteagaz. 3. Essan dirian condicino vijacaz austea Jangoicoen legue santuben nai bost Elei-

za-

(83) zacoen aguinduren bat gauza grave edo andijan.

I. Circunstancia edo condicino onec falta diriala badago pecaturic? E. Eztago, baña badauco advertencia edo ezaupide osoa eztana, au da, ezaupide eta vorondate iluna, izan leite pecatu arina.

I. Alaco eguite modu edo ocasiñoan zer eguin biar da? E. Itandu jaquitunari edo bere aita espiritualari, essan eta confessau suzen da eguijaz, ciur gauzia dan leguez dala, igaro zan moduban.

I. Celan parcatuten da pecatu mortala? E. 1. Vijotzeco dolore edo contricino benetacoagaitic. 2. Penitenciaco sacramentubagaitic. 3. Obrasco satisfacinoagaitic.

I. Onec iruroc biar dituz pecatu mortalac parcatuba izaiteco? E. Al deila bai, jauna, verez biar dituz, edola vere dolore perfectoa, essango dan leguez.

*Contricino edo dolorea.*¹⁸⁰

I.¹⁸¹ Cer da contricina edo dolorea? E. Da modu bicoa. 1. Contricino, dolore eta damu benetacoa, amudijoscoa da perfectoa. 2. Atriciño edo dolore perfectoa eztana edo vildurrescoa.

I. Celan da contricino perfecto amudijoscoa? E.¹⁸² Da artutia damu da mintasun andi bat icusiric Jangoico gustiz maite dabena, on
ona

(84) ona acabubaguaia ofendidu dabela norverac, gogo sendoagaz ez aurrerancian ofendietaco vere divina magestadea, confessetaco al deila eta satisfacinoa emoiteco.

I.¹⁸³ Cer da atricino edo vildurresco dolorea? E. Da euquitia damu vizi bat gueure Jangoico ona ofendidu dogulaco hecha guiñaizala infernura, edo gracia da ceruba galdu dogulaco pecatubagaz, gogo sendoagaz confessetaco, satisfacinoa emoiteco eta aurrerancian pecatu guejago ez eguiteco.

I. Onec dolore modu bijoc euqui biar dabe condiciñoa confessau, satisfacinoa emon da aurrerancian pecaturic ez eguitecoa? E. Vai, celan vere euqui biar daben bene beneticuric euracaz batera.

(180) Ezk.a.: *Dolor*. (181) Ezk.a.: *1a*. (182) Ezk.a.: *Contritio*. (183) Ezk.a.: *Atricio*.

I. Dolore bijetatic zein da onena, perfectoen edo sindoena? E. Contricino perfecto benetacoa, lelengo essan dana da ascozaz onena eta sindoena cerren dolore benetaco au, perfectoa, daucanac bertati gueratuten da Jangoicoen gracijan, vaña ez atriciño edo bildurrescoagaz bacarric, confessau baga.

I. Ondo essan dozu, alan bere enzun daigun obeto. E. Eguija da, essan dan leguez, contricino perfecto edo benetacoac euqui biar dituz enzun dirian iru condicinoac, bada da au Jangoicoen amudijo andijagaitic dolore perfectoa; eta alan au dolore andijau daucan criaturiac, ilgo balisate beingoan gura leuquiala

con-

(85) confessau eta emon satisfacinoa, salvaucio lizate. Baña ez vildurrescoagaz, atricinoagaz bacarric, confessau baga, vada ain baga ezta paretan Jangoicoen gracijan, dalaco dolore perfecto eztana.

I. Aoz essanaz contricinoco eguite edo actoa, asten dana «Neure Jesucristo Jauna...»,¹⁸⁴ asco edo bastante da beste dolore baga? E. Ez, jauna, essanic dagoan leguez, eztaucala vere vijotzean dolore essan dan benetacoa eztau balijo miñaz bacarric essatia loro chorijen guissan, eta alan confessiñoa balijosoa izaiteco (bardin acto contricinoicoa) biar da dolore benetaco amudijoscoa. Confesetaco, barriz, guichienez dolore imperfecto vildurrescoa &. Al dayaneti procurau bestia, perfectoa¹⁸⁵ &.

I. Celan ezta balijosoa? E. Jauna, confessinoico obra andijau eguiten dau doloreac, bada pecatubac essan arren dolorean utz eguiten badau, artun arren absolucioñoa, hecheric urte eban pecatubacaz biortuten da hechera, barruban ditubala.

I. Pecatu mortalean jausi ezquero, bertati confessau biar da? E. Ondo lizate, erraz eguin al baledi, baña eztago alaco obligacioño edo preminaric.

I. Zer bada eguingo dau alaco ocasioan? E. Artun damu vijotzeco andi bat eta euqui propositu edo gogo sendo bat ez guejago pe-

ca

(86) caturic eguiteco, confesetaco ainbat arinen edo Eleiza Ama Santiac aguinduten dabenian.

Pecatu arina edo veniala.

I.¹⁸⁶ Cer da pecatu arina edo veniala? E. Da pecatu mortalen disposicioño edo prestaera bat.

I. Cegaiti dei eguitê jaco arina edo veniala? E. Len essan dan leguez,¹⁸⁷ laster eguin eta laster parcatuten dalaco.

I. Bada laster parcatuten bada, zeinbat gauzagaiti parcatuten da? E. Bedratzigaitic.

I. Ceinzuc dira? E. Messa devocioñoz enzutiarren 1. Ondo comulguetiarren 2. Confessinoa *Ni pecatarijau...*¹⁸⁸ essatiarren. 3. Obispo jaunen bedeincacioñoa artunaz. 4. Ur bedeincatubagaitic. 5. Ogui bedeincatuba janaz. 6. *Pater Noster*, *Aita Gueuria* essanaz. 7. Sermoja enzunaz. 8. Da bularra joaz parca escatuten jacala. 9. & Onec atencinoz da debocinoz eguinaz.

(184) Ezk.a.: A fol. 8 y 9. (185) Ezk.a.: *Ex atrito fit contritus. Expl.* (186) Ezk.a.: *Venial*
(187) Ezk.a.: *Fol.º 72.* (188) Ezk.a.: *Fol.º 7.*

I. Eta bedratzizjoc aldebaterra biar dira parcatuteco pecatu arina? E. Ondo lizate, baña ez, euretaric bat da asco parcatuteco pecatu ariña.

Aosco confessinoa.

Aditu ondo gustija.

I. Zer da aosco confessinoa? E. Essatia aita espiritualari bere pecatu gustijac, gogora ondo ecarri-eta daucazanac essan zan leguez, ciertubac ciertubac leguez, du-

(87) dudascoac dudascoa leguez, eguijaz, gueitu ez guichitu baga, garbiro, claru, humilduric, doloreagaz eta euren nota da circunstancijacaz.

I. Confessinoan iñor izentau edo zalatu biar da? E. Ez, jauna, inundi vere.

I. Cegaitic? E. Bacoitzac daucalaco derechoa bere onrara. Bestetic, norverac essan biar dituz, acusau biar dituz vere pecatubac, ez iñoenac, moduz essan dan leguez inoen utzuna edo faltac aguertu edo zalatu baga, iñori erruric hecha baga, bada osterancian ezta norbera acusetia alaco nastadurijacaz.

I. Ce condiciño lagundu biar jacaz confessino on bateri? E. Len dagoz essanic,¹⁸⁹ baña diñot aren ganian biar ditubala asco, baña biarrenac dira bost.

I. Enzun daiguzan. E. 1. Diligente edo ardurosoa. 2. Eguijazcoa. 3. Osoa. 4. Humilde edo negartzuba. 5. Obediente, essanecoa.

I.¹⁹⁰ Celan diligente edo ardurosoa? E. Eguiten dabela examina concienciacoa contu eta arduraric andijenagaz, ziatz eta ciur.

I. Celan eguijascoa?¹⁹¹

E.

(88) E. Zuzen, garvi da escusa baga, essaten ditubala bere pecatubac eguin dituban guissan, guzurren asmu eta erasquin baga.

I. Ze pecatu da confessinoan guzurra essatia? E.¹⁹² Gauza grave edo andijan bada, eguiten dituz pecatu mortal bi eta alaco confessinoac eztau ezer bere balijo.

I. Da gauza guichi edo arinean, ze pecatu eguiten dau guzurra ezanaz confessinoan? E. Berez pecatu veniala edo arina da, baña contu, cerren izan leite confessiño utza, balijo eztabena, da pecatuba.

I. Celan bada? E. Ez badauco beste pecaturic veniala baizen da vera eztaucala badiño edo eztau gura confessau, orra pecatuba eta confessino utza.

I.¹⁹³ Cer da confessiño osoa? E. Confessetia vere pecatu gustijac, al daguizala, len essan dan moduban, gogoan edo vere memorijan daucazan leguez.¹⁹⁴

I. Pecatu mortal bat nai guejago confessetia edo ez confessetia, uste izan dabelaco eguin dabela edo eguin eztabela, astu jacalaco, izango da ona alaco confessiñoa?¹⁹⁵ E.

(189) Ezk.a.: *A fol. 81.* (190) Ezk.a.: *Diligs.* (191) Ezk.a.: *Vera.* (192) Ezk.a.: *Expliq.* (193) Ezk.a.: *Integra.* (194) Esk.a.: *Vide orac. preparatoria fol. 113.* (195) Sintaxi nahasia da, baina honako hau da nolabait galdetu nahi duena: «Ona al da konfesioa benetan gertatua ahaztu duelako egin ez duen —baina egin duela uste duen— pekatu mortal bat konfesatzen duenean? Eta egin duen —baina ez duela egin uste duen— pekatu mortal bat konfesatzen ez duenenan?»

Bere erruz eztala ona izango da, bada essaten dau gauzia zelan etorri jacan memori-jara, baña guero etorten bajaco vere acordura gauzia celan zan ciertuban edo ciur,¹⁹⁶ dauco obligacinoa declaretaco urrengo confessiñoan aita espiritualari ustez gueitu nai astu jacan pecatuba edo pecatubac, gomutatu ezquero ondo gauzia

ze-

(89) zelan zan. Contu examinian.

I. Ezin eracarri badituz memori-jara edo gogora pecatu gustijac ciur eta ciatz examina arduoso diligentia eguin ezquero, celan alacoa confessauco da? E. Essanaz confessoreari: «jauna, aguindu onen contra eguin dodaz ainbeste pecatu, guichi gora bera v. g. vi edo lau edo sorzi...» eguijaz &.

I. Eta alan vere, guichi gora veran, ezin eracarri badituz gogora edo memori-jara, celan essan lejo confessoreari? E. Jauna, edola vere essan viarco deuzo: «jauna, ainbeste demporan, astee edo ilabeteetan, egonaz ocasiño charreon, ainbeste vider guichi gora bera, birritan edo... pecatu genero au eguiten dodala aste edo ilabete baco-chian». Onec erraz derichat diriala ecarten memori-jara.

Mtro. Alaco contubac dacaz ez confessetiac sarrijago, edolabere ilean bein, bada heche edo sala sarri garbituten dana beti eracusten da garbija, baieta facila garbietaco edozein samarretaric. Eta en fin, eztaqui iñoc noiz dan bere atzerengo orduba &.

I. Cer eguin biar dau urte ascotan edo —ay bada!— vizitzaric guejenian pecaturen bat edo guejago confessatzaga issilduric euqui dabenac? E. Alacoendaco da ondo eguitea confessino general bat, au da vere vizitza gustijena e-guin-

(90) guinaz examina essan dan moduban eta confessore jaquitunagaz.

I. Da alan eguin biar da por fuerza? E. Bai, jauna, salvau gura badau eta vizitzaric guejenian isilic pecatuba confessatzaga euqui badau &. Bada¹⁹⁷ urte betean edo vijan baizen euqui ez badau isilic, ainbesteen demporaco confessino gustijac barristu biar dituz, au da barriro eguin biar dituz, bada ez euden balijo, zerren alaco confessino eta comuniñoac zirian sacrilegubac.

I. Icaragarrisco pecatu loiz beteric balego bat, baucó erremedijoric alacoac vere erri-jan Erromara juan baga? E. Bai, jauna, celan vere daucan.

I. O Jangoico erruquitza! Essazu celan. E. Confessaubaz essan dan moduban, ondo, eguijaz, damuariz beteric, propositu sendoagaz. Eta edozein confessorec emongo deuzo erremedijo ossazuntzuba vere erri-jan.

I.¹⁹⁸ Cer da confessino negartzuba? E. Eguiten dana humilduric contricino beneta-coagaz, amudioscoa, essan dogunagaz, au da negartzuba, ez hechatiarren beguietati bera negar ampuluric.

I. Ezta bada ondo negar eguitea? E. Bai, jauna, ondocoba, negarra badacar amudiosco dolore sindoac. Baña ascoc negar asco da, dolore eta damu guichi, especialmente emacume batzuc dauquenac erraz negarra beguijan da lotzia campoan. Eztau onec balijo.

I.

(196) Ezk.a.: *Expliq.* (197) Ezk.a.: *Expliq.* (198) Ezk.a.: *Lacrimabilis.*

(91) I.¹⁹⁹ Cer da confessino essanecoa edo obedientia? E. Egotia prest eta vorondatez eguiteco ciur, suzen, al dajan gustitic confessoreac aguinduten deutzana, emoten deutzan penitencia, eta artuteco vere conseju onac, eguinaz arimen osasuneraco emoten deutzan erremedioac apartetaco ocasino deunguetaric, eguiteco errestitucinoja, baqueac da alacoac, essaten deutzan modu berian.

Ifinten dira beste jaquin viar vatruc.

I. Zalatu edo essan lei confessoreac confessinoan enzun daben pecaturic? E. Ez, jauna, inundi vere, erre, puscatu eta tromenturic gogorrenac emongo baleuttez vere.

I. Beraz eztauco iñoc achaquija edo escusaric confesetaco garbijan vere pecatubac? E. Ez, inundi vere, cerren han essanac, han enzunac, han sacatu, han enterrau da guera-tuten dira seculaco.

I.²⁰⁰ Da essazu, confessaecubeben ondoan, urrean dagoanac, jasso doan leguez, enzuten badituz iñoen pecatubac, ze obligacino dauco? E. Isilic egotia apurric essan edo zalatu baga inundi vere, milla zati eguitarren, bada dauco obligacinoia pecatu andijen bean.

I. Confessau ezquero bere pecatubac zer eguin biar da?

E.

(92) E. Aditu ezquero ondo confessoreac emon deutzan conseju eta penitencia arimen oneraco, artun, obedidu, eguiteco humilduric guero ciatz eta osoan. Eta absolucinoia emotorduban da demporan, barristu dolorea eta mintasun alic andijenagaz essan vere oñetan acto contricinocoa, *Neure Jesucristo Jauna...*,²⁰¹ alic damuric andijenagaz.

I. Eta jagui ezquero confessoreen oñetaric, zer eguingo da? E. Parau belaunbico eleizan da Jangoico gustiz maite acabubaco erruquitzubari emon gracijac demporia eta vizitzia emon deutzalaco confesetaco vere pecatubac, eta euqui confianza andija par-cacinoagaz, vere misericordia chit andija dala vitarte.

(Icusi onetaraco libruchubon fol. 114).

I. Pecatu arinac edo venialac confessau biar dira? E. Ondo lizate, baña eztago obligacioric. Vaña jasoten da confessau viarra.

*Obra edo eguitesco satisfacinoja.*²⁰²

I. Zer da obra edo eguitesco satisfacinoja? E. Aita espiritualac emoten daben penitencia oso osoan cumpletia aleguin gustiti.

I. Cetaco da satisfacinoja edo penitencia au? E. Pecatubacgaitic zor dan penia paguetaco. Eta au paguetan da ondo cumplidubaz eta eguinaz confessoreac emonico penitencia, edo ezin badau, jasso leitian aldi gueisto

edo

(93) edo beste motiburen bategaitic, euqui biar dau vorondate eta gurari andi bat cumpletaco al balegui eta al dajanian.²⁰³

(199) Ezk.a.: *Obediens.* (200) Ezk.a.: *Nota.* (201) Ezk.a.: *Fol. 8.* (202) Ezk.a.: *Nota. Expliq.* Esk.a.: *Si: ex suppositione Confes.* (203) Ezk.a.: *Expliq: in re vel in voto.*

I. Bada pecatubacgaitic zor dan penia eztau parcatuten confessinoac eta amudijosco damubac edo contricino benetacoac? E. Infernuco penia parcatuten da, baña ez purgatorijoan zor doguna.

I. Bada celan parcatuten da purgatorijocoa? E.²⁰⁴ Eguinaz, cumplidubaz oso osoan al dajeneti confessoreac emonico penitencia.

I. Bago beste moduric essan dogunez osterancian parcatuteco purgatorijoco penac? E. Bai, jauna,²⁰⁵ irabacijaz indulgencia beteac, plenarija essaten dirianac. Onec irabasteco egon biar da ondo confessau da comulgau eta Jangoicoen gracijan.

I. Confessoreac emon daben penitencia eguin edo cumplidu ezin dabenac jo dabela-co aldi gueisto edo gueizo gogorrac, zer egingo dau? E. Len essan zan leguez, euqui deseo edo gurari andija vijotz gustiric cumplietaco al balegui edo al daguijanian.

I. Eta ilten bada deseo eta gurarijau daucala, zer orduban? E. Baliyo deutzo bardinian cein cumplidu baleu, bada gueure Jangoico on maiteac daqui beguiratuten vijotz deseos da gurari onez beteari.

I.

(94) I.²⁰⁶ Confessoreac arimen osasuneraco emoten daben penitencia apartetaco peccaturic ez cumplietia, pecatu da? E. Arimen osasuneraco aita espiritualac emoten daben penitencia (edo errezeta, medicaja) peccaturic assagotu da apartetaco ez cumplietia da, duda baga, pecatu mortala.

I. Celacoac oi dira alaco penitencia, errezeta edo medicajac? E. Jauna, ez igarotia v. g. ain caleti edo atarteti, ez sartuteco ain hechean, ez verba eguiteco ain hembragaz, edo & ez sartuteco trabenan ordituten dalaco da ocasioac artuten edo emoten ditubalaco, eta en fin onelaco beste asco, alde eraguiteco peccaturic.

I. Eta penitencia bada v. g. errezau daguijala iru estaciano edo ainbat errosarijo, calbariyo edo cruzeac vissitetia, cumplietan ez badau, pecatu da? E. Onetaric ichiten badau zati andija edo gravea, bai, jauna, pecatu mortala. Baña gauza arina edo guichija bada, veniala.

I. Artun dan penitencia cumplietaco gogo onagaz da guero ezta cumplietan bere erruz, ha confessinoa ona da edo ona zan? E. Bai, jauna, ona zan eguin zala essan dan moduban. Baña andija bazan penitencia eta vere erruz ichi baeban cumplitzaga, egui eban pecatu mortala eta urrengo confessinoan confessau biarco dau nota onegaz da eguin onen ganian essaten jacana.

I.

(95) I. Bada alan obligaciano daucagu artuteco eta ciatz cumplietaco confessoreac emoten daben penitencia? E. Bai, jauna, daucagu, zelan vere.

*Sacramentu santu altaracoa...*²⁰⁷

I. Zer dago sacramentu santu altaracoan? E. Jesucristo Jangoico eta guizon eguijaz-coa, viziric ceruban dagoan leguez.

I. Noiz asmau edo egui eban Jesucristoc sacramentu santu angueruben eta ceru gustijen miragarri andijau? E. Eguben Santu gaubean, vere apostoluben aurrean.

(204) Ezk.a.: *Expl.* (205) Ezk.a.: *Quid indulg.? Expliq. Parcial, total &.* Esk.a.: *Ay de 40, de 50, de 100, &.* (206) Ezk.a.: *Medicinal.* (207) Ezk.a.: *Y comunión.*

I. Cetaraco? E. Izateco gueure arimen mantenencia espirituala artun ezquero dignamentian, au da Jangoicoen gracijan, eta adoradu da bedeincatu guenguijan sacramentu miragarri onetan.

Hostija.

I. Zer dago ostijan? E. Sacerdoteac consagracinasco verbac essan baño lenago dago ogui pusca bat. Eta essan ezquero verbac, Jesucristoaren gorputz vizi eguijazcoa, odola, arimia, atributu divinoac edo Jangoicotasunac, verba baten, Jangoico eta guizon eguijascoa, baieta Aitia eta Espiritu Santuba.

I.

(96) Ostijan, verbac essan baño lenago sacerdoteac, dago han Jangoicoa? E. Bai, jauna.

I. Cegaitic? E. Dagoalaco essan zan leguez lecu gustijetan, vaña essan artian verbac eztago Jesucristo.

Caliza

I. Zer dago calizan? E. Sacerdoteac consagracinoico verbac essan baño lenago ardaoa eta ur pusca bat, eta essan ezquero Jesucristoen odol preciosoa, gorputza, arimia, atributu divinoac, Aitia eta Espiritu Santuba, bardin zein ostijan.

I. Calizean consagracinoico verbac essan baño lenago, bago han Jangoicoa? E. Bai, jauna, bada Jangoicoa dago lecu gustijetan, essan dan leguez.

I. Ostija da caliz consagraduetan dagoz Maria Santissimia, San Jose edo beste santuren bat? E. Ez, jauna, essan dirianac baizen ez.

I. Dagoz han anguerubac? E. Ostijan ez calizan eztagoz, baña bay inguiruban adoradu eta bedeincatuten daudela auspasturic leguez sacramentu santu miragarri andijau, debociño alic andijenagaz.

Mtro.²⁰⁸ O cristinaubac, orra celan egon biar dogun, veguira ze devocino da erreverencia euqui biar dogun sacramentu chit andijonen aurrean. Ai! Eta zelaco disposicinoia errecibietaco aren divina magestadea! &

I.

(97) I. Ostija da caliz consagradubac dira sacramentu bi? E. Ez, jauna, sacramentu bat dira vijac.

I. Ostijaco oguijari eta calizeco ardaoari cer eguiten jaque consagradu ezquero? E. Biortuten dira Jesucristoaren gorputz eta odol vizi eguijascotan, eta alan ez ostijan ez calizan gueratuten dira oguijen ez ardaoaren sustancijaric, cerren sustancijau destruidu eta baperez tuten da gustija.

I. Bada uste lei ostijan dagoala oguija da calizan ardaoa leguez?²⁰⁹ E. Baña ez, jauna, bijetan dagoz oguijen echura edo irudija ostijan eta ardaoaren hechura edo irudija calizean. Verba baten, *accidente* essaten deutzenac, usaña, colorea, gustuba...²¹⁰

I. Ostija consagraduba erdibitutiarren erdibituten da Jesu Cristo? E. Ez, jauna, apurtu arren bere, bada ain osoric dago alde batean cein bestean Jesu Cristo bat,

(208) Ezk.a.: *Exortación*. (209) Eskuizkribuan: *leleguez*. Beste interpretazio bat: *lèleleguez* ('lehen legez'). (210) Ezk.a.: *Acción, pasión, calidad, quantía*.

ez guejago, da alan, nai eun ostija nai forma consagraduetan eztago ezpada Jesu Cristo bat.

I. Ea, adietan emon iguzu gauza andijau. E. Ara, espillu oso baten ecusten dogu persona edo arpegui bat. Espilluau, bada, egingo baliz zati asco, zati gustijetan icusico guen-

(98) guenduque ha persona edo arpegui genero verbera, da orregaitic gustija izango lizate bat, eguin eguina. Alan, bada, ostijan...

Comunion: comulguetia

I. Cetaco da comuninoico sacramentu santuba? E. Ondo pretauta devociño da arimaco garbitasun alic andijenagaz artuten dabenezat izan dein jaquiya da mantenencia espirituala gracia eta virtuteac gueituteco.

I. Pecatu mortalean comulguetan danac artuten dau Jesucristo? E. Ay! Bai, jauna, baña vere calte gogorrean.

I. Ze calte etorri lequidijo? E.²¹¹ Jan da irunci eguiten dau Jangoicoaren judicioja, bada eguiten dau Judas traidoreen pecatu icaragarrija, sacrilegio andija.

I. Essan dozu «jan da irunzi Jangoicoen judicioja». Adietan emon iguzu zer onetan essan gura dozun. E. San Pablo apostubac diñoaneti, jaten dabela juizio gogorra, au da vere condenacinoia, da eguiten diriala alacoac errudun Jesucristoaren gorputzda odol preciosoac deungaro erabilijaz. Alaco comulgacinoia da alacoendaco seculaco erijotzia, condenacinoia &.

I.²¹² Beraz pecatu icaragarrija da pecatu mortalean comulguetia? E. Bai, celan vere dan eta eguin al dein ichusi eta andijena.

I. Cegaitic alan? E. Jesu Cristoen gorputz vizi chit santu sagra-duba

(99) duba darojalaco lecu gustiz ezainera eta diabruben artera, zein dan alacoen bular eta gorputza. Beguiratu cristaubac.

I. Ondo comulguetaco zer eguin biar dau cristinau onac? E.²¹³ Lelengo jaquin cer artuten doan. 2. Juan biar dau Jangoico maitearen graciajan da adisquidetasunian, confessino onagaz arimia garbitu ezquero. 3. Bareu naturalean, bareu osoan eta gorputza al daguijan decencia edo apaintasun honestubagaz, humilduric, devocinoiz beteric.

I. Bareu natural osoa celacoa da? E.²¹⁴ Egotia gaub erdico (*sic*) amabijetatic ezerbercz irunci baga samati bera estomangura janedari gauzaric, ha Jaun divinoa artun artian.

I.²¹⁵ Comunino sagra-duba artun ezquero cer eguin biar da? E. 1. Adoradu norberac vere gorputz barruban daucan Jaun andijau, bedeincatu da alabanzac emon vijotz da devocinoi gustiric. 2. Emon atencino da humildaderic andijenagaz graciajan eguin deutzan messedeagaitic, izanic pecatari andi bat, eta escatu confianzas beteric fabore

(211) Ezk.a.: *S. Paul. app. Judicium sibi &*. (212) Ezk.a.: *Seq. Corp. mors est malis &*. (213) Esk.a.: *A fol. 117*. (214) Esk.a.: *Nilhil parv. mag.* (215) Ezk.a.: *Viático dispensado*. Esk.a.: *Vide oración de ha...to. & fol. 117*. Ez da ulertzen *ha* eta laburpenen baten bukaera modura datorren *-to*-ren artean dakarrena.

eta mesedeac. 3. Ofreciduco da norbera vere escu sagradubetan, vere sensun da potencia gustijacaz deseo eta gurari andi bategaz vere amudijo eta bil-

dur-
(100) durtasun andijan vizizaiteco (*sic*) beti, il artian, vera ofendidu baga.

I. Pecatu da comulgau ezquero aric guichigarrenian bareu ausi baga chistuba bote-tia? E.²¹⁶ Ez, ondo sumidu ezquero ostija sagraduba. Alan vere ondo eta ondo izan-go da, al deitiala, ez hechatia chisturic pusca batean, bada ascoc ezin au erremedijau leye. Ezta pecatu.

*Ole(a)ciño*²¹⁷ *santuba*.

I. Zetaco da sacramentu santu oleaciñooca? E. Iru gauzataraco, jauna.

I. Ceinzuc dira? E. 1. Igaroco vizitza charren errastu pecatubenac, baita emparadubac, quenzeco. 2. Arimiari emoiteco indarrac,²¹⁸ ezforzuba, allimuba, vencietaco diabruben tentaciño eta asmu citalac. 3. Emoiteco gorputzari osasuna, convenientan bajaco.

I. Norzuc artun biar dabe sacramentu au? E. Guizon da emacume gustijac bateau ezquero pecatu eguin daudenac.

I. Sacramentu au artun biar daudenac traspasuban edo agonijan egon biar dabe? E. Ez, jauna, al deila ondoen da vere senian edo adimentuban artutia, al badagui lelen-go confessaubaz errecibietaco gracijen alimentuba eta essan dirian efectoac.

I.²¹⁹ Cegaitic lelen-go confessaubaz al deila? E. Jauna, confessaubaz ondo segurautia-rrren modu gustijetati vere salvaciñoa. &

(101) *Ordea sacerdotala*.

I. Zetaco da ordena sacerdotala? E. Ordendu eta consagretaco Eleizaco ministro dig-noac, sacerdoteac &, emoiteco pastu espiritualac &.

Matrimonio edo esconzia.

I. Cetaco da matrimonio edo esconzaco sacramentuba? E. Esconduteco guizon da emacumeac eta esconduboi emoiteco gracia vizi ditenzat alcarren artian baque onian eta azi daguijenzat seme alabac crianza onian ceruraco. Contu, contu gurasoac.

I. Matrimonio edo esconcia estadu ona da? E. Bai, celan vere dan. Eta estadu²²⁰ one-tan izan dira, ondo jaquina danez, santu eta santa asco altaratan ecusten doguzanac.

I. Ze prestaera edo dispocisino biar da estadu au artuteco? E.²²¹ Artungo dabenac egon biar dau Jangoicoen gracijan artuteco gracijen aumentuba, jaquin biar dau doc-trinia eta euqui intencinoac edo gurarija eta fin ona.

I. Pecatu mortalean esconduten danac ze pecatu eguiten dau? E. Barriro beste peca-tu mortal bat, da alan escondu orduban confessau biar dau paretaco

Jan-

(102) Jangoicoen gracijan essan dan leguez, bada eurac guizon da emacume escon-duten dirianac eguiten dabe sacramentubau.

(216) Ezk.a.: *Exorte sobre esto* &. (217) Eskuizkribuan: *Oleciño*. (218) Lerroartean.
(219) Esk.a.: *Expliq. Ay que decir*. (220) Lerroartean. (221) Ezk.a.: *Expliq. sobre esto*.

Pecatu capitalac edo pecatuben buru eta sustrajac.

I. Ceinbat dira pecatuben buru edo capitalac? E. Saspi, jauna.

I. Ea, enzun daiguzan. E. 1. Subrebija. 2. Avaricija. 3. Loiquera edo lujurija. 4. Ira edo asserracuncia. 5. Gulerija. 6. Embidija. 7. Naguitassuna.

I. Cegaitic pecatu oneec izentauten dira *buru* edo *capitalac* izanic guejenian mortalac? E. Dirialaco buru da sustrai beste vicijo ascoena, jajoac euren sustrai charretaric. Baña ez jatorque ain ondo mortalen izena, vada ascotan eztira venialac baizen.

I. Bada noiz dira pecatu mortalac? E. Dirianian Jangoicoen legue santuben contra edo lagunen caridadeen contra gauza gravean.

I. Noiz suzen essan leite diriala caridadeen contra? E. Euracgaitic austen danian Jangoicoen edo Eleizacoen aguinduren bat gauza andijan, orduban suzen dira mortalac.

I. Cer da subrebija edo andiustea? E. Gurari videbaco bat bestiac baño guejago, jaguijago eta lenago izaitecoa.

I. Zer da avaricija?

E.

(103) E. Da ondasunen gurari oquer guejeguija.

I. Cer da lujurija edo loiquerija? E. Aragui gueurien atzeguin loi ziquinen gurari erabagaoa.

I. Cer da ira edo asserracuncia? E. Iñogaz venganza artuteco gurari oquer bat.

I. Cer da gulerija? E. Yateco da edateco gurari gueyegui bat.

I. Cer da embidija? E. Lagunen ondoegona (edo izaitea) icusiezinna.

I. Cer da naguitasuna? E. Epel edo atzera egotia obra onac eguiteco.

Vicijo onen contra dagoz saspi virtute eta dira.

1. Subrebijen contra humildadea, baquetzuba. 2. Avaricijaren contra prestutasuna, emon-naja.²²² 3. Lujurijaren contra garbitasuna, castidadea. 4. Ira edo asserracuncaren contra paciencia, baquezalea. 5. Gulerija edo janedanen contra beguiratuba, cortsia izaitea. 6. Imbidijaren contra amorosoa, caridadetzuba, iñor ondo icusi gura izaitea. 7. Naguitasun, epeltasunen contra, presta gauza onac eguiteco izaitea. Orra erremediyoac.

(104) Arimen arerijoac dira iru. 1. Demonioa. 2. Munduba. 3. Araguija.

I. Cer eguin biar dogu arerijo oneicaz? E. Ainbat arinen iguez eguin euretatic.

I. Celan demonioagañic iguez eguingo dogu? E. Oracinoagaz eta h[um]ildadeagaz.²²³

I. Cegaitic oracinoagaz eta humildadeagaz? E. Cerren onec bijoc dirialaco demonio subrebijoaren arerijo gustiz andijac,²²⁴ baieta cruze santuba essanda dagoan leguez.

I. Zelan mundubagañic iguez eguingo dogu? E. Vere andiquerija, pompa eta vanerijen despreciyo edo ez jaramonagaz, ichijagaz.

(222) Eskuizkribuan lerro berria ere bada (*emon-* / *naja*) baina ikus baita *emon-naja* (Ex. 54) eta *emon-nayagañic* (Ex. 56). (223) Hitz hasieran tinta ezabatuta. (224) Ezk.a.: *Vide a fol*^o. 18.

I. Zelan araguijagañic? E. Mortificacino, penitencija eta bareu eguinaz.

I. Cegaitic alan? E. Dalaco gueure araguija gueuretzar arerijoric gogorrena, bada dau-cagu gueugaz ecanduric, ezin gugañic hecha dogula, bana bai demonioa eta mundu-ba.

Virtute teologalac edo Jangoicoaganacoac dira iru.²²⁵

1. Fedia. 2. Esperancia. 3. Eta caridadea.

Virtute cardinalac dira lau.

1. Prudencija, justicija edo ciurtasuna. 2. Sendotassuna. 3. Eta templanza edo begui-ratuba izaitea.

Gor-

(105) Gorputzeco sentidu edo sensun-nac²²⁶ dira bost.

1. Veguijacaz icustea. 2. Belarrijacaz enz[u]tea.²²⁷ 3. Aoagaz gustu artutea. 4. Zurracaz ussain eguitea. 5. Escubacaz icututea.

I. Cetaco^o emo euscuzan Jangoicoac sentidubac da osteranceco gorputzeco zati eta sanac? E. Gustijacaz ciur servidu guenguijan aren divina magestadea gauza gustijetan.

Arimen potencijac dira iru.

1. Memoriya. 2. Adimentuba. 3. Eta vorondatea.

I. Cetaco emo euscun Jangoicoac memoriya? E. Beragaz da bere mesedeacaz gomuta gaitean.

I. Cetaco emo euscun adimentuba? E. Essagutu da gogoan euqui daigun beti, gueure Jangoico acabubaco ona.

I. Cetaco emo euscun vorondatea? E. Bera gustiz maite izan daigun gauza gustijez ganetic, dalaco acabubaco ontasuna, eta beragaitic gueure laguna gueure buruba leguez.

Espiritu Santuben dojac dira saspi.

1. Jaquiturijen doja. 2. Adimentuben doja. 3. Consejuben doja. 4. Ciencija edo aditutea-

ren

(106) ren doja. 5. Sendotasunen doja. 6. Piedade edo erruquitasunen doja. 7. Jangoicoen vildurtasunen doja.

I. Essazu: Jaquiturija, conseju, ciencija edo aditute oquer videbacoac dira Espiritu Santuben dojac? E. Ez, ondocoba, inundi vere, bai Jangoicoen ofensac. Celan dan gauzia, andijan edo arinean dira diabruben imponidubac eta tentacinoac²²⁸ & Beguirra ondo onelacoetan.

I. Sendotassunen dojagaitic zer adietan dozu? E. Ez gorputzeco indarra, ez bada ciur, suzen, justicija eguitea, fedean, caridadean, en fin obra edo eguite on gustijetan ego-tia frime eta sendo. Au da doja benetacoa salvetaco.

(225) Ezk.a.: *Icusi onec fol. 73.* Esk.a.: *Vide sus actos fol^o 109.* (226) Lerro berria ere bada: *sensun- / nac.* (227) Eskuizkribuan: *enzetea.* (228) Ezk.a.: *Expliq.*

Espiritu Santuben frutubac dira amabi.

1. Caridadea. 2. Baquea. 3. Vijotzeco anditasuna. 4. Ontasuna. 5. Fedea. 6. Continencia. 7. Espiritu Santuben atzeguina edo poza. 8. Paciencia. 9. Bondade edo vijotz ona, biguna. 10. Mansoa gustijacaz, suave, biguna. 11. Modestia modu onecoa, componduba. 12. Castidadea.

Zoriontazunac.²²⁹

I. Zeinbat dira zoriontasunac? E. Jauna, sorci.

I. Ea, enzun daiguzan. E. Bai, jauna. 1. Lelengoa, zorionecoac espíritus edo vijotzeti pobre dirianac, eurena dalaco ceruco erreinuba.

2.

(107) 2. Zorionecoac manso edo bigun dirianac, izango dirialaco lurraren jabeac.

3. Zorionecoac negar eguiten daudenac, izango dirialaco postubac, consueluz beteac.

4. Zorionecoac justicijen edo ciurtasunen gosse da egarrija dauquenac, izango dirialaco assetubac.

5. Zorionecoac erruquitzubac, alcanzauc daudelaco misericordija.

6. Zorionecoac vijotz garbicoac, bada eurac icusico dabe Jangoicoa.

7. Zorionecoac baquetzu edo baquezaleac, zerren onec Jangoicoen seme izentaubac izango dirian.

8. Zorionecoac ciurtassun edo justicijagaitic persecucino edo gorrotasuna igaroten daudenac, cerren euroena izango dan ceruco erreinuba.

I. Cezuc essan dira orain? E. Sorci zoriontasunac, jauna.

I. Cer dira zoriontasunac? E. Espiritu Santuben virtute edo dojen eguitecoric one-nac.

Ea, ciatz jaquin daiguzan.

I.²³⁰ Norzuc dira espíritus edo vijotzeti pobreac? E. Munduco andiquerijen, vanerijen eta ondasunen gurariric eztauquenac.

I.²³¹ Norzuc dira manso edo bigunac?

E.

(108) E. Asserreric ezta asserracunzen apurric eztauquenac.

I. Celan lurren jabe izango dira? E. Euren buruben jabe izanaz.

I.²³² Norzuc dira negar eguiten daudenac? E. Olganza, atzeguin da solazac izan ez²³³ arren, deungac alan vere ichiten ditubenac.

I.²³⁴ Norzuc dira ciurtasun edo justicijen gosse eta egarrija dauquenac? E. Aleguin gustitic gura ez leuquenac utzic eguin ezer bere gauzatan.

(229) Esk.a.: *Bienaventuranzas*. (230) Ezk.a.: 1. (231) Ezk.a.: 2. (232) Ezk.a.: 3. (233) Lerroartean. (234) Ezk.a.: 4.

I.²³⁵ Norzuc dira erruquitzubac? E. Gustiz bigun, suave da onzale dirianac proximu gustijacaz, izan arren erbestecoac.

I.²³⁶ Norzuc dira vijotz garbicoac? E. Euren barruco gurari deunguetan mortificadubac da ondo beguiratubac dirianac.

I.²³⁷ Norzuc dira baquetzu edo baquezaleac? E. Baquezale da baque eguillac, bere burubagaz da beste gustijacaz.

I.²³⁸ Norzuc dira ciurtasun edo justicijagaitic perseguidu edo gorrotaubac? E. Firme, sendo dagozanac gauza on gustijetan, euqui edo igaro arren onecgaitic persecucinoac da afrontubac.

I. Cegaitic onei essaten jaque zorientassunac? E. Euretán dagoalaco munduco da gueure vizitzaco zorientasuna, da ceruco esperanza benetacoa.

Mtro. Arren, bada, Jangoico maite gueuriac ara eruan gaizala gustijoc. Amen. Amen, Jesus.

(109) **Fede, esperanza eta caridadeco eguiteac.**²³⁹

Fedecoa.

Sinistuten dodaz firmementian credoan eta amalau fedeco articuletan dagozan fedeco misterijo gustijac, gustijac generalean eta bacoitza banan. Eta modu bardinian sinistuten dot gueure Eleiza Ama Santa Catholiquiac sinistuten daben gustija, alan deutzalaco aguerturic da adietan emonic Eleiza Ama Santa oneri Jangoico gustiz eguijazcoac, zeinec ez berac iñor engañadu ez bera iñorgañic engañaduba izan leitiana, dalaco gustiz poderosoa, jaquituna eta eguija berbera bere obra, verba eta promes santuetan. Fede essandonen (*sic*) defensan nago prest da vorondate oso firmeagaz galdu edo emoteco ez bacarric neure vizitza, ezpada beste asco baneuncaz eta neure ondassun gustijac, da igaroteco edozein pena modu beti fede santubon sendo nagoala, ucatu baga.

Esperanzacoa.

Zeugan neure Jangoico²⁴⁰ maite erruquitzuba daucat esperanza firme sendoa, parcatuco deustazuzala neure pecatubac zeure

on-

(110) ontasun eta misericordija acaburic eztauquenacgaitic eta Jesucristo neure erredentoreen merecimentu finic eztauquenac diriala bitarte, bada merecidu eban guejago nic eta pecatari gustijoc desmerecidu dogun baño gueure pecatu andijacaz. Alan daucat esperanza osoa, daucadala²⁴¹ damu eta mintasun benetacoa neure pecatu gustijena. Opa deutzut, Jauna, obetutea neure vizitza eta eguiteetan ceure servicio eta amudijo santuraco. Onetaraco, arren, Jauna, lagun zaquidaz zeure gracia divinoaren socorrubagaz. Amen.

(235) Ezk.a.: 5. (236) Ezk.a.: 6. (237) Ezk.a.: 7. (238) Ezk.a.: 8. (239) Ezk.a.: *Explic. cuándo se deben hazer, fol. 111.* (240) Azken -co lerroartean. (241) Azken -la lerroartean.

Jangoicoen caridadeco eguitea.

Nor zarian zarialaco, neure Jangoico maite ontasun berbera, ametan zaitudaz neure vijotz da errai gustijetatic, neure vizitza, criatura eta gauza gustijez ganeti. Gustijac, Jauna, gustijac gura ditut galdu Zeu ichi eta galdu baño lenago. Gura zenduquedaz, Jauna, maite izan, Zeu daquizun amudijo benetacoagaz. Gura zenduquedaz, o Jangoico lastan neuria, maite izan, al banengui, zeure ama Maria Santisimiac ametan zaituban leguez. Posilbe (*sic*) baliz, Jauna, Zeu ametan zarian leguez. Arren, bada, gueitu, zutu eguizu neure amudijoa, abrasau dein neure vijotz epelau zeure amore santuben zubagaz. Amen, Amen.

(111) *Lagun edo proximuen caridadeco eguitea.*

Zeure amorearren, Jauna, ametan dot neure proximuba eta deseetan deutzadaz vijotz gustiric mundu onetan eta bestian nic neurezat gura nituquezan dicha, osasun, ondasun da atzeguin gustijac. Amen.

Nota, jaquin viar dana.

Fedeco acto edo eguiteoc daucagu obligacinoa sarrichu eguiteco errazo asco usura edo ezaupidera etorri ezquero, especialmentian erijotzaco pelligruban eta orduban, fede onen contra daucagunian tentacinoren bat, sacramenturen bat artun viar dogunian... Onec gustijoc emen dagozan guissan, ceinbat sarrijago obee, eta eztau damuric izan-go alan eguiten dabenac erijotzaco orduban.

Jangoicoac gustiyay emon deguijola gracia ceruco videti ibilteco.

Confessau da comulguetaco.

Examina concienciacoa eguiteco essango da devociño andijagaz oracino au.

1.²⁴² Neure Jangoico on on maitea, norgañic datorren atzeguin da consuelu benetaco gustija deituten zaitubanenzaco vijotz oso humilduric: jaquinic essan zendubala ez ziniala etorri mundura justuben bila ezpada pecatarijen bila, emen naucazu lotza-

(112) zariz beteric eta humilduric andijena, bilatu naizu Jauna, ze ondo laster emongo dozu nigaz neure pecatuben asco eta anditasuna dala medijo. Vijotz gustiric gura dot, Jauna, balijau ceure betico misericordija acabubacoagaz eta modu berian parau gura dot ceure gracijan da adisquidetasunian, garbitubaz neure arimia ainbeste pecatugaz loituba eta ezainduba, sacramentu penitencijaco iturri andijan, bada fin onetaraco egui eban ceure magestadearen ontasun finic eztaucan miragarrijac. Ainbestegaitic, eta nor zarian zarialaco, eta Maria Santisima señora neuria da zeure ama maite maitea bitarteco ifinten dodala, escatuten deutzut, arren, arguitu daidazuzala neure adimentu eta sentidubac, baieta memoriya, gogora ecarri daguidazan neure pecatu gustijac, ziatz eta ciur gomutatuten jatazala garbijan neure lotzari andijagaz²⁴³ da neure sentimentu andijagoraco. Da guero, Jaun piadosoa, emon eguidazu dolore amudijosco perfecto sindo bat eta gracia bat, utz eguin бага, garbiro da negartzu essateco neure aita espiritual zeure orde dagoanari alcanzetaco merecietan eztodan absolucinoa da beragaz zeure gracia da

(242) Ezk.a.: *Antes de el examen, oración.* (243) Ezk.a.: *Con confusión mía.*

parcacinoia, eta obetutia aurrerancian neure vizitza, zeure honran eta alabanzan. Alan confieta naz. Eucazu nigaz misericordija. Amen.

(113) 2. Confessau baño lenago essango da oraciño au.

Neure Jesucristo Jauna, Jangoico eta guizon eguijascoa, mundubaren erredentore da salvadore maitea, ni laco pecatari andijacgaitic gura izan zendubana artu²⁴⁴ cruzean josiric erijotza crubela, ichi ezquero, o amudijo parebaguia, gueure erremedijoraco saspi sacramentubetan saspi iturri eder miragarrijac, ceure gracia divinoenac: ea, pastore divinoa, arren, ceure merecimentu acaburic eztauquenacgaitic, eucazu nigaz erruquija, bada naiz pecatari andi bat eta ardi erratuba zeure atoric iguez alderatuba. Ea, Aita amoroso gueuria, prest zagozana parcatuteco zeure oiñetara jatorzun pecatarijari damus eta sentimentuz, alan Jauna naucazu auspasturic ceure oiñ sagraduetan, damu dodala vijotz gustiric Zeu ofendiduba. Zeure erruquitassunen ichazo zabalera nator garbituten neure arima gueizoan ain loi eta ezainduric dagoana neure pecatu andijen manchacaz. Enzun eguidazu, arren, neure sispurubac, arguitu eguidazu neure sentidubac eta memoriya, gomutatu, essagutu eta confessau daguidazan

ciatz

(114) ciatz, suzen eta osoan neure pecatu ichusijac, mobietan dala neure vijotz epe-lau damu eta mintassun ain benetacora, gaub eta egun quenduco ez jatan moducoa neure beguijetaric negarra eta vijotzetic sentimentuba. Damu dot Jaun maite maitea zeure ontasan andi andija ofendiduba, damu dot ain esquer gueistocoa izan nassalaco, izanic nor zarian, neure Jangoico maitea, ontasan berbera, neure onguilla eta criadorea. Opa deutzut neure gogo eta errai gustijetaric, obetutea eta izaitea aurrerancian zeure agraducoa, confessetia neure pecatu gustijac aleguin gustitic, da iguez eguita zeure ofensa dirianen ocasinotaric. Eztozu, Jauna, gura pecatarijen erijotzia, ezpada Zeugana biortu eta vizi dein. Au, Jauna, zeure verba sagraduba da eta alan emon eguidazu zeure grazija, lagun zaquidaz bada neurez naiz bapereza, ezerverez, confessino on bategaz biortu nadin ceure adisquidetassunera, bada au da, Jauna, benetaco vizitza, au biar doguna. Alan daucat esperanzia eguingo dozula nigaz misericordijau vizi nadin Zeugaz da Zeuganaco zeure honran da alabanzan. Amen.

3. Irugarren oracinoau da bijetaracoa, au da confessau ezquero da comulgau baño lenago essatecoa devocino da atencino alic andijenagaz.

onen

(115) Onenbestegaitic da pusca bat lucechuba. Ondo da, barriz, ocasiño onetan alan izaitea pretauteco ondo artuteco, dignamentian, ha Jaun divino sacramentaduba. Alan izan deila.

3. Neure Jesu Cristo Jauna, Jangoico eta guizon eguijascoa, neure arimaco amudijo da contentu benetacoa: emoten deutzudaz, Jauna, humilduric, acabubaco gracijac eguin deustazun messede chit andijagaitic, emonagaz demporia confessetaco neure pecatubac. O Jangoico on ona, o neure gozotasuna da consolagarrija! Cer emo neizu, cer verorren magestadeagaitic eguin nei ain favore eta misericordija andijen ordee, bada ni baño —ay vada!— ascozaz obeac il dira lecuric eztauquela confessetaco ezta

Jesus zeure izen santu gozoari deituteco? Coruco angueru, santu santa eta munduco criatura gustijac bedeincatu da alabadu zaguijezala zeure eguitee eta misericordija chit andi miragarrijacgaiti. O *Jesus* amudijoz betia! Erregututen deutzut, bitarte ifinten deutzudazala zeure merecimentu acaburic eztauquenac, da ceure ama *Maria Santissimienac*, eguin daguizula, *Jauna*, izaitea neure gaurco confessinoa, aurrerancian eguiteco esperancia daucadanacaz batera, ona eta zeure agraducoa. Mo-
du

(116) du verian erregututen deutzut, utz eguin dodazanac confessino onetan neure epeltasunagaitic, gomutatu ezagaitic, nai jaquin ezagaitic, parcatu deguidazula zeure ontasun da misericordijen ascotasunagaitic, eta onec diriala medijo, euqui naguizula parcaturic ceruban.

Eta²⁴⁵ bada, o fineza eta messede miragarrijac, gueratu zinian gueure consuelu eta erremedijo gustiz andiraco mundubon sacramentu santu altaracoan, igongo zenduban baño lenago ceure aitagana ceru altuetara, nun eta sacramentu santu onetan zagozan bene benetaric eta errealmentian, au sacramentu angueruben icuzmiragarrija da auspasturic adorau, alabau eta bedeincatuten daudenau, daucat *Jauna* intencino eta gurari andija artuteco orain. Eta alan emon eguijozu neure gorputz eta arimiari alassoco garbitassuna: arren, garbitu naizu zeure odol gustiz preciosoagaz neure pecatu gustijen loitassunetaric eta emon eguidazu zeure socurruba eta gracia zeu errecibietaco sacramentu santu santu onetan, dignamentian, prestaera alic andijenagaz, merecidu daguidan sendatutea neure arima argala ceure servicio santuraco, ceruco allimentubau angueruben ogui santu santubau dala medijo. Izan vidi, o *Jesus* neuria, ezforzuba sendagarri-

ja

(117) ja gueituteco virtuteac eta *Zeu*, ontasun berbera, ametaco gauza gustijen ganian. Arguitu eguidazus *Jauna* sentidu gustijac, emon eguidazu ezaupide *Zeuc* daquizun alaco bat essagututeco ciatz ceure misericordijen eta messedeen ascotasunac, ni pecatari andi onegaz usadu eta eguin dozuzanac. Zutu eguizus neure vijotz eta amudijoa essagutu zaidazan, besteric gura eztaidan ezpada *Zeu* ametia, *Zeu* servietia eta *Zeugan* da *Zeuganaco* euquitia beti neure gogoa, memoriya, adimentuba da vorondea. Emon eguidazu, *Jauna*, verorren magestadeari gustu emotia da verorren agraducoa izaitea vicitza ilcor onetan, da vestian alabetia, bedeincatu eta gozetia ceure corte cerucoan, hango zorioneco gustijacaz batera, secula seculacoetan. Amen.

1. Comulgau ezquero essango dira atenciñoz da devociñoz oraciño bijoc.²⁴⁶

1. *Jesu Cristoaren* arima santissima, santu eguin naizu. *Jesu Cristoen* gorputz sagra-duba, salbau naguizu. *Jesu Cristoen* odol gustiz preciosa, be-
te-

(118) tetu eta zutu eguizu *Zeuganaco* neure vijotz eta amudijoa. Ur gustiz garbi eder *Jesucristoen* bular aldecoa, garbitu naizu. *Jesucristoen* arpegui miragarrijen izerdi balsamu chit virturosoa, osatu naizu. *Passiño* doloroso neure *Jesucristo* mai-teena, consolau eta sendatu naguizu. O *Jesus* gozo ontasun verbera, gorde eta

(245) Ezk.a.: *Antes de comulgar.* (246) Ezk.a.: *Después de comulgar.*

defendidu naguizu. Zeure bular aldeco llaga sagraduben barruban escutau naguizu. Ez eiquezu ichi, o Jaun maite neuria, ni Zeugañic apartetia. Neure erijotzaco orduban amparau, defendidu naguizu, da lagundu zaquidaz alan juan nadin Zeugana. Eta ifini naguizu ceruban hango zorioneco gustijacaz batera da zeure ama santissimiagaz, bedeincatu da alabadu zaidazan eternamentian. Amen. Amen o Jesus neuria.

2. Vigarren oracinoa essateco comulgau ezquero.

Neure Jauna Jesucristo: ongui etorrija izan deila zeure divina magestadea neure arima tristeau visitetara. Gura zenduquedaz, Jauna, alabadu eta bedeincatu santu santa gustijen ao eta miñacaz eta alan vere labur da escas gueratuco ninzate. Ainbeste

(119) tegaitic eta icusiric neure laburtasuna, opa deutzut, o Jesus maite neuria, araco amudijo acabubaguaia, zeinnagaz ametan zarian eta ametan gaituzun zeure criaturoc. Arren, bada zara ain Jaun erruquitzuba eta eziniana etorri mundura justuben bila, ezpada pecatarijen bila erremedijetaco ni laco andijac, parcatu eguidazu, o Jaun piadosoa, Zeu errecibietaco gaur eta beti euqui dodan prestaera edo dispoçiciño laburra. Bada daquit, o Jesus maitea, ze euqui arren San Juan Batistiaren santidadea, alan vere ez ninzateque digno izango errecibietaco ain chitoco favore chit ponderagarri andija. O! Eta capaz baninz ponderetaco ondo gaur verorren magestadeac nigaz eguin daben misericordija eta messede parebaçoa! Aita misericordijena izentauten zaitube: o ze ondo! Cerren, noc eguin leiz Zeuc eguiten dozuzan messede eta misericordija chit andijac? Secula seculacoetan izan deila, Jauna, alabaduba, bedeincatuba da adoraduba zeure izen santu santuba, bada angueru da serafin gorengoenac da zeure urcoenac au ponderau leye biar dan leguez. Onei neure orde erregututen deutzet eguin dagujela, bada nic nai dodala vere ez naz capaz onetaraco. Daquizu, Jaun acabubaco jaquituna, enzuten po-

bre

(120) bre eta argalari escatu ezquero humilduric, eta alan, Jauna, neure escarija da: enzun daguidazuzala emoten deutzudazan, al daidanez, acabubaco gracijac da esquerrac zarialaco neure betico onguilla maitea, bada gura izan dozu zeure ontasun numerau ezin leyanagaitic nic artutia gaur nere bular barruban Jesu Cristoen gorputz santissimu vizi eguijascoa. O fineza cerucoa! O neure Jesusa, banenqui ondo au essagututen! Cegaz pagau nei au? Cer biortuco deutzut, Jauna, ainbeste messede miragarri gustiscoen ordee? Ay, Jesus! Artun eguidazus edola vere neure deseo onac. Erregututen deutzut, Jauna, arren comuniño santubau ezteila izan motibu neure castiguraco, bai causa eta prenda seguruba neure dicharaco da vitar-teco balijosoa zeure erruquitassuneraco. Izan bequit sacramentu santubau defenza poderosoa neure arerijoen contra; neure estura, ardua da nequeetan aciertuba, ciurtasuna, alibijoa eta atzeguina; neure duda eta ezjaquinetan arguitasuna, acertagarrija eta consejuba; neure necesidade edo biarizanetan socorruba; eta en fin, neure eguitee, gogo eta verba gustijetan suzengarri ciurra Jangoico maitearen servicijo eta agraduraco.

Alan

(121) Alan daucat esperanza osoa, izango dala fedean, esperanza da caridadean amentuba eta sendotasuna. Alan, bada, emon daigula gustijai Jangoico gustiz poderosoac, vizi eta erreinauten dabena secula seculacoetan. Amen.

Nota:²⁴⁷ Essan zan comulgau ezquero (libruchubon) zer eguin biar dan. Eztira gauzoc belarri bateti sartun da bestetic urtetecoac. Vizi gariala eguin daiguzan diligencijoc atzeguina izango dogun guissan il ezquero.

Oracino obari andicoa arimaraco, essateco sarrichu devociñoz, edola vere egunian bein belaunbico.

Neure Jangoico eta gauza gustijac nogan firmementian sinistuten dodan eta nogan daucadan esperanza gustija: ametan zaitut, Jaun on on neuria, gauza gustijen ganian. Ez zaitudalaco maite izan eta ofendidu zaitudalaco, damu dot, damu dot vijotz gustiric. Ifinten dot, Jauna, gogo sendo bat galduteco lenago neure vizitzia eta beste asco baneuncaz, ondassun, ossasun eta munduco on egote da izaite gustijac, Zeu ofendidu baño lenago. Gueitu eguidazus, Jauna, Zeuganaco amudijo sindoa, gueitu eguidazus, Jauna, neure sentidubac Zeu maite izaiteco, zeure agraducoa izaiteco eta gauza gustijetan eguiteco zeure voron-

(122) date santuba. Vizi bidi, Jesus, neure erredentore maitea. Vizi vidi Maria Santisimia. Ondatu vidiz ereguija gustijac. Amen. Amen. Il vidi, ondatu vidi pecatuba. Amen.

Acabera doctrineena.

O.S.C.S.R.Ecc.

Aditu beique aditu gura dabenac.

Noc edo noc essango dau doctrina onetaco eusquera modubagaitic verba nai itz emen ifinijac eztiriala vere gustucoac, baieta itauna da eranzuteac diriala batzuc laburrac, beste batzuc luceeguijac, eta beste onelaco essaquera asco.

Orra bada alacoari, asserracunza бага, eranzun biar jacala derichat. Zariana zariala notadun adisquide maitea: bateti, libruchu au eguin edo atera da eusquera modu au adituten daben lecuraco; bestetic, alan vere contentu ez bazara, ichi eguijozu alaco essacunai edo, ceure parcacinoagaz, barriquetai eta para zaite sosiegu onian eguitera onelaco libruchu obe bat Viscaico erri da lecu gustijetan adituco deutzubena ciur da garbiro. Eta alaco mirarija asmau da apainduten badozu, emongo jatzus oparo da millarez ezquerrac.

Baña assago, neure ustean, ibilico zara

one-

(123) onelaco eguiteetatic, bada aguertu ezquero ascoren artera ateraco deutez utzucac zeuc uste dozun baño guejago. Eguija da, errazoa бага, zerren gustijen eusquera moduban escribietaco, erri bacochendaco biarco lizate apartee libru barri bat.

(247) Ezk.a.: *Vide fol. 99.* Esk.a.: *Y mira fol. 12 a lo último.*

Badaquit, bai, au nigaz jassoco dala, baña gustija irunzi eta daucat atzeguina obra-chu au eguin dodalaco maite izanaz neure laguna edo proximuba eta emonaz doctri-na onegaz suzengarrija ceruraco eztaquijan tristeari, bada ez guichitan icusita daucat garizuma santaco examinetan ascoren laburtasun edo ezjaquite negargarrijac. Danez euroen erruz edo naguitazunez nai alperrerijaz edo emen essaten eztodanagaitic, eztaquit. Gurassoac eta beste batzuc sartun beguijez euren escubac bularrean eta or conpon denporiagaz. Da, en fin, ver[ba]²⁴⁸ batean, izanic neure intencioño da gurari ona jaquitia doctrina ceruco arguijau gustijac modu batera eta ez aditu ezin leitian guissan ascoren eranzuteac dirian leguez, ainbestegaitic artu neban nequee gozatzubau pagauco deutzana Jangoicoac, noc gorde zaizala ceruraco. Amen.

fr. Nicolás Manuel de la Quadra.²⁴⁹

(Mírese a la buelta de esta oja. &)

(124) Advertencia.

Para quitar escrúpulos impertinentes conviene se advierta que no ay obligación, pena de pecado mortal, de saber sino los tres misterios principales,²⁵⁰ que son: El de la Santísima Trinidad 1. El de la Encarnación 2. Y el de la Eucaristía 3. El Padre Nuestro, el Credo, los Diez Mandamientos de la Ley de Dios, los 5 de la Iglesia y los sacramentos que se han de recibir. Exerciten las Virtudes Teologales, fee, esperanza y caridad, y deseen la salvación eterna de todos sus próximos.²⁵¹ Todo lo demás es bien saberlo y entenderlo, pero no obliga, pena de pecado mortal, como queda dicho.

El mismo Arb. ubi supr. cita a Sn. Victe. Ferrer en el Serm. de Sn. Mat.²⁵²

Los padres de familias procuren con todo cuidado enseñar a sus hijos y criados la doctrina cristiana y el temor santo de Dios, porque en los padres de familias consiste mucho la ruina o reformation del mundo.

Son muchos los padres²⁵³ que se condenan por el descuido fatal que tienen en el cumplimiento de sus obligaciones, como dize el appco. San Vizente Ferrer.

Contiene este Libro de Doctrina 15 y medio pliegos.

(248) Eskuizkribuan: *Ver- / batean*. (249) Errubrikarekin. (250) Ezk.a.: *Arbl. desengaños. libr. 3º. capít. 5º. fol. 365 mibi*. (251) Esk.a.: *Vide fol. 111 aquí, fol. 109*. (252) Ezk.a.: *A fol. idem*. (253) Ezk.a.: *Ojo*.